

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

147983

**ANNEMARIE SCHIMMEL'İN
TASAVVUF KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şule BİLMAN

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mustafa KARA

BURSA 2004

147983

ÖZET

XIX. ve XX. yüzyıl, Batı'nın, dinlere ve özellikle de dinlerin mistik muhtevasına yöneldiği bir dönemdir. Bu ilgi, önceleri Hint ve Uzak Doğu'nun mistik kaynağı üzerineyken, son zamanlarda, özellikle Batı dillerine kazandırılan tasavvuf eserleriyle tanınma imkanı bulan, İslâm'ın mistik yönü üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu açıdan oryantalistlerin araştırmaları içinde 'tasavvuf' önemli bir çalışma sahası oluşturur. Bu oryantalistler arasında din ve tasavvuf tarihi araştırmacısı Annemarie Schimmel, gerek ilmî şahsiyeti, gerekse ortaya koyduğu çok sayıda kapsamlı eserle önemli bir yere sahiptir.

Annemarie Schimmel'in tasavvuf kültüründeki yeri, tez çalışmasının temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın, daha verimli olması ve sağlam bir zemine oturması için, Schimmel'in oryantalist kimliği sebebiyle, öncelikle, 'oryantalizm' kavramı incelenmiş ve tasavvuf alanında Batı'da yapılan oryantalizmle ilgili çalışmalar hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Bu bölümde, 'oryantalizm' kavramının zaman içinde kazanmış olduğu menfî anlam dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, oryantalistlerin dil konusundaki vukûfiyetleri ve yoğun çabaları sayesinde telif, tahkîk ve tercüme türünden birçok eseri ilim dünyasına kazandırdıkları da inkar edilemez bir gerçektir.

Görüşleriyle ilgili bölümden önce ele alınan, Schimmel'in hayatının ve eserlerinin verildiği bölüm, onun düşünce yapısının şekillenmesinde rol oynayan unsurlar hakkında ipuçları vermektedir. Hayatının çeşitli dönemlerinde, Batı'da olduğu kadar, Doğu'da da birçok ülkede bulunması, onun kültürleri bizzat içerden gözlemlemesine ve tanınmasına yardımcı olmuştur. Bu kültürlere vukûfiyeti, ayrıca hem Doğu, hem de Batı dillerini iyi bilmesi, onun ortaya koyduğu eserlerin niteliği ve sayısını arttırmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, Schimmel'in tasavvuf kültürüne bakış açışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada göze çarpan temel nokta, onun 'tasavvuf'a, sadece

mistik bir değer olarak değil, 'İslâmî bir olgu' olarak yaklaşması, 'tasavvuf'u, İslâm kültürü sentezinde sunmasıdır. Çalışmalarında, objektif olmaya özen göstermesi ve kültürü 'içerden biri' gibi analiz etmesi de, onun alışlagelmiş oryantalist anlayıştan farklı bir konumda olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, İslâm ve tasavvuf hakkında Batı'da oluşmuş yanlış kanaatlerin düzeltilmesi hususunda, Schimmel'in gerek eserleri ve gerek söylemleriyle bu olumsuz yargıyı düzeltmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Schimmel'in Batı'da tasavvufun tanıtılmasında önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra Doğu dillerinde yapmış olduğu çevirilerle, Doğu dünyasında da etkin bir rolü bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Annemarie Schimmel

Oryantalizm

İslam Kültürü

Tasavvuf

Din

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

ABSTRACT

The nineteenth and the twentieth centuries are the time when the west has more interested in world religions and especially in mystic aspects of these religions. Formerly, the west was concerning to mysticism in Indian and Far Eastern countries. However, after Islamic works are translated to the European languages, in recent years, this concern of West intensified around the mystic aspect of Islam. As a result of this process, Sufism became one of the main fields for the studies of the orientalist scholars. The researcher of history of religions and Sufism, Annemarie Schimmel has a significant place among these orientalist scholars both with her deep intellectual character and with her numerous comprehensive works.

The place of Annemarie Schimmel in the culture of Sufism is the basis of this study. Because of the orientalist identity of Annemarie Schimmel and to achieve an efficient study, the concept of 'orientalism' is primarily analyzed. Afterwards, general information about western studies on orientalism in the field of mysticism was given. In this part, it is observed that by time orientalism as a concept had mostly negative meanings. Nevertheless, as a consequence of their expertness at language and their efforts, it is a fact that orientalists contributed to the world of with many works of compositions, researches, and translations.

The previous part before coming the part analyzing Annemarie Schimmel's biography and works helps us to understand what the factors were important for shaping her thoughts. In different times of her life, it was so helpful for her to visit not only western but also eastern countries to observe and recognize different cultures deeply inside. In addition to her deepness in these cultures, her advanced level both in eastern and western languages increased the quantity and quality of her works.

At the last part of the thesis study, Annemarie Schimmel's standpoint to the culture of Islam is analyzed. The basic point of this part is Annemarie Schimmel's approach to Sufism that she defines it as 'an Islamic fact' not only as a mystic value-, and presents Sufism together with the synthesis of Islamic culture.

Her sensitivity for objectivity in her works and her analyses of cultures 'from inside differ her from the ordinary orientalist approaches. Furthermore, it is worth to getting attention that she tried to change the bias of the western mind about Islam and tasavvuf with her works and expressions. Beside of her significant place in presentation of Sufism in the West, her translations in Eastern languages provided her to have an effective role in the Eastern World.

Key Words: Annemarie Schimmel

Orientalism

Islamic Culture

Sufism in Islam

Religion

Mevlānā Celāleddīn Rūmī

ÖNSÖZ

Her dinin özünde bulunan mistik yön, gerek İslâm dünyasında, gerekse Batı'da birçok araştırmacının ilgisini çekmiş ve pek çok çalışmanın konusunu oluşturmuştur. İslâm düşüncesinde var olan ruhanî, derûnî hayat ve ahlâk anlayışının adı olan tasavvuf, bizatihî İslâm esaslarına dayanması yönüyle, diğer kültür ve medeniyetlerdeki mistik anlayıştan farklı birtakım özelliklere sahiptir. Özellikle Batı'da, dinler tarihi ve tasavvuf alanında çalışma yapan çok az sayıda araştırmacı bu ayrımı görebilmiştir. Tasavvufu, başlı başına '*İslâmî bir olgu*' olarak kabul edip, diğer dinlerle mukayeseli bir şekilde ele alarak, İslâm kültürü sentezinde sunan, dinler tarihi ve tasavvuf tarihi alanında çok sayıda araştırmasıyla tanınan Annemarie Schimmel, bu araştırmacıların başında gelmektedir.

Hem Doğu, hem de Batı'nın edebiyat, kültür ve felsefesinde derin vukûf sahibi olan Annemarie Schimmel, yaşadığımız dönemde, gerek ilmî şahsiyeti, gerekse ortaya koyduğu eserlerle kendinden söz ettiren önemli sîmâlardan biri olmuştur.

Çalışmamızda genel olarak, hayatı, eserleri, görüşleri çerçevesinde, Schimmel'in tasavvuf kültüründeki yeri ele alınmıştır.

Konunun seçiminden bu aşamaya gelinmesine kadar, ilgi ve tecrübesiyle yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Kara ve hocam Prof. Dr. Süleyman Uludağ'a teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmamız için gerekli olan kaynaklara ulaşılmasında yardımlarını esirgemeyen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Mehmed Said Hatiboğlu'na, Sayın Gökhan Evliyaoğlu'na, eser listesini tedkîk eden Sayın Senail Özkan' teşekkür ederim.

Ayrıca bu çalışma esnasında, maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen değerli aileme, çalışmada emeği geçen tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Şule BİLMAN

BURSA-2004

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	I

BİRİNCİ BÖLÜM

ORYANTALİZM VE ORYANTALİSTLER TARAFINDAN XX. YÜZYILDA TASAVVUF ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

I. ORYANTALİZM	3
II. ORYANTALİZMİN TARİHİ SEYRİ	4
III. ORYANTALİSTLERİN TASAVVUFA BAKIŞI	7
IV. ORYANTALİSTLER TARAFINDAN XX. YÜZYILDA TASAVVUF ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	10

İKİNCİ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHIMMEL'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I. HAYATI	14
A. DOĞUMU VE YETİŞMESİ	14
B. İLMİ HAYATI	15
1. Türkiye'deki Yılları	15
2. Hint Alt Kıtası'nda Bulunuşu	16
3. Almanya'ya Dönüşü	17
4. Amerika Yılları	17
5. Aldığı Ödüller ve Ünvanlar	18
C. EMEKLİLİĞİ	21
D. VEFATI	21

II. ŞAHSİYETİ	23
A. İLMÎ ŞAHSİYETİ	23
B. EDEBÎ ŞAHSİYETİ	24
C. SOSYAL YÖNÜ	25
III. ESERLERİ	27
A. KİTAPLARI	27
B. MAKALELERİ	36
C. ANSİKLOPEDİ MADDELERİ	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ANNEMARIE SCHIMMEL'İN GÖRÜŞLERİ VE TASAVVUF
KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

I. GÖRÜŞLERİ	51
A. İSLÂM VE DİĞER DİNLER	51
B. HZ. MUHAMMED (s.a.s.)	55
C. KUR'ÂN-I KERİM	57
D. İSLÂM SANATI	60
E. ŞİİR	61
F. KADIN	65
G. TÜRK KÜLTÜRÜ	68
İ. POLİTİKA	69
II. ANNEMARIE SCHIMMEL'İN TASAVVUF KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ	69
A. TASAVVUF İLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ	69
1. Tasavvuf Tanımları	69
2. Tasavvufun Menşei	73
3. Tasavvufî Şahsiyetler	79
a) Rabiâtü'l-Adeviyye (ö.801)	80
b) Hallâc-ı Mansur (ö.921)	81
c) Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö.1273)	83
g) Yunus Emre (ö.1321)	87
f) Muhammed İkbâl (ö.1938)	89
4. Tasavvufta Harf Simgeçiliği	91
B. DEĞERLENDİRME	92
SONUÇ	97
BİBLİYOGRAFYA	100
EKLER	108

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.s.	: Aleyhi's-selâm
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editor
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA	: İslâm Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ö.	: Ölümü
p.	: Page
s.	: Sayfa
s.a.s	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
vol.	: Volume
Yay.	: Yayınları
YYÜİFD	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

GİRİŞ

İnsanların hayat tarzları, onların kişiliklerini ve düşünce yapılarını yansıtır. Bireylerin düşüncelerini şekillendiren sosyo-kültürel unsurlar hakkında bilgi sahibi olunması da, kişilerin fikrî yapısının anlaşılmasına katkıda bulunur. Bu nedenle, bir kimsenin düşünce tarzını ortaya koymaya yönelik ilmî araştırmalarda, bu tür unsurların dikkate alınması gerekmektedir.

Annemarie Schimmel'in tasavvuf kültüründeki yeri konulu çalışmamızda, içinde yetişmiş olduğu Batı kültürünün, Schimmel'in fikrî yapısının oluşmasındaki etkilerini görebilmek için öncelikle çeşitli yönleriyle hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kendisinin ilmî ve kültürel alanda, yetişmesinde rolü olan ailesi, hocaları ve düşüncesine yön veren ilim adamlarına da değinilmiştir.

Schimmel'in tasavvuf kültüründeki yerini tespit etmek amacıyla, onu, genel anlamda Batı'daki oryantalist anlayıştan ayıran temel farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kendine özgü bakış açısıyla, oluşturduğu eserlerin, tasavvuf kültüründeki katkısına yer verilmiştir.

Araştırmamızı ortaya koyarken ilk olarak, konuyla ilgili Türkçe ve yabancı dillerdeki kaynaklar elde edilmiştir. Öncelikle Türkçe eserler yanında, Almanca, İngilizce ve Farsça eserlerden yararlanılmıştır. Fakat özel olarak, Schimmel'in tasavvuf kültüründeki yerini konu edinen herhangi bir araştırmaya rastlanılmamıştır. Schimmel'in daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle, Prof. Dr. Mehmed Said Hatiboğlu, Doç. Dr. Mehmet Görmez, Gökhan Evliyaoğlu, Senail Özkan gibi Türkiye'de bulunduğu yıllarda veya yurt dışında kendisiyle görüşen ve onun hakkında bilgi sahibi olan kişilerle bizzat görüşülmüş ve bu kişilerden Ankara İlahiyat Fakültesi'nden öğrencisi Prof. Dr. Mehmed S. Hatiboğlu'nun Schimmel ile ilgili kişisel dosyasından da yararlanılmıştır.

“*Annemarie Schimmel’in Tasavvuf Kültüründeki Yeri*” adlı çalışmamız, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Schimmel, Batı’da önde gelen oryantalistlerden biri olarak kabul edildiği için, ‘*oryantalizm*’ kavramı üzerinde durulmuştur. Bu kavramın, Doğu ve Batı’da çağrıştırdığı farklı anlamlara ve oryantalizmin tarihî seyrine değinildikten sonra, oryantalistlerin tasavvufa bakış açıları belirtilmiştir. Bu bölümün sonunda, XX. yüzyılda oryantalistler tarafından yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Fakat oryantalizm, çalışmamızın konusuyla dolaylı yönden ilgili olduğu için, yüzeysel olarak ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Schimmel’in hayatı, şahsiyeti ve eserleri incelenmiştir. Onun, çeşitli ülkelerde geçirdiği dönemlere değinilmiş, yaptığı çalışmalar sebebiyle aldığı ödüller ve ünvanlara yer verilmiştir. Yine bu bölümde şahsiyeti; ilmî, edebî ve sosyal yönüyle ortaya konmuş, kitap ve makalelerinden bir eser listesi oluşturulmuştur.

Araştırmamızın başlangıç döneminde Schimmel’in vefat etmesi, çalışmamızın seyrini etkilemiştir. Vefatıyla birlikte, gazete, dergi ve internette hakkında peş peşe çıkan haber ve yazıların, onunla ilgili anma programlarının takip edilmesi, çalışmamızı daha uzun bir zamana yaymıştır.

Son bölümde ise, Schimmel’in görüşleri ve tasavvuf kültüründeki yeri ele alınmıştır. Sanat, şiir ve politika ile ilgili görüşleri, tasavvufî meseleler hakkındaki düşünceleri, onun İslâm’a ve diğer dinlere olan bakış açısıyla ilişkilendirilerek ortaya konmaya çalışılmıştır.

Araştırmamızın sonuna, hayatı ve eserleriyle ilgili önemli olduğunu düşündüğümüz ekler ilave edilmiştir.

Schimmel’in, vefatından kısa bir zaman önce, kendisi ile ilgili böyle bir çalışmanın yapıldığından haberdar olması, bizi araştırmaya motive eden unsurların başında gelmektedir. Araştırmamızın bu alanda daha sonra yapılacak çalışmalara bir basamak olmasını temenni ederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
ORYANTALİZM VE ORYANTALİSTLER
TARAFINDAN XX. YÜZYILDA TASAVVUF
ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

I. ORYANTALİZM

İngilizce’de orient kelimesi bir fiil olarak, “yön vermek, yönlendirmek ve yöneltmek” anlamlarına gelir. Kelime isim olarak da “Doğu, Doğu ile ilgili, Doğu’ya ait, dünyanın doğu bölümü ve Asya” anlamında kullanılır.¹ Orient’in karşıtı olan occident ise, fiil halinde kullanılmaz. İsim olarak, “Batı, dünyanın batı kesimi, özellikle Avrupa ve Amerika kıtası için kullanılır.²

Oriental, orient’tan türemiştir. “Asya’ya ait, Doğu ile ilgili, Doğu’dan olan kimse, doğuya özgü, doğulu, şarklı” anlamlarına gelir.³ Occidental da, “Batılı (kimse), dünyanın Batı kesiminden olan (birisi), batıya ait, batı ile ilgili” demektir.⁴ Orient’tan türeyen orientalist de “Doğu bilimci, Doğu ülkelerinin dilleri, uygarlıkları vb. üzerinde uzmanlaşmış kimse” anlamını karşılamaktadır.⁵

Oryantalizmin başlangıcı ve kökleri oldukça geçmişe dayandırılmasına rağmen ‘Oryantalist’ kavramının, 1779’a doğru İngiltere’de ‘Orientalist’ ve 1779’da Fransa’da ‘Orientaliste’ olarak kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. ‘Orientalisme’ terimi, 1838 basımlı *Dictionnaire de l’Academie Française*’de bulunmaktadır.⁶

¹ Longman-Metro / Büyük İngilizce Türkçe-Türkçe Sözlük, Metro Kitap Yayın Pazarlama A. Ş. , İstanbul 1993, s. 1041.

² Longman-Metro, s. 1021.

³ Longman-Metro, s. 1041-1042.

⁴ Longman-Metro, s. 1021.

⁵ Longman-Metro s. 1042.

⁶ Rodinson, Maxime, “Oryantalizmin Doğuşu” (çev. Ahmet Turan Yüksel), *Marife Dergisi/ Oryantalizm Özel Sayısı* , y. 2, sy. 3, İstanbul 2002, s. 179.

XIX. yüzyılda şekil almaya başlamış olan oryantalizm, İslâm dünyasını konu edinen bir sanatsal-bilimsel hareket olarak anlaşılırken, diğer yandan Asya dillerinin ve kültürlerinin incelenmesini ifade etmektedir. Fakat pozitif bir bilgi olarak yaklaşanların dışında oryantalizmi, Batı sömürgeciliğinin bir izdüşümü olarak sayanlar da bulunmaktadır. Oryantalizm, bu tür birçok anlayışa kaynaklık etmesi yönüyle sosyal antropoloji, etnoloji, tarih gibi alanlarda olduğu kadar batının ve doğunun kültür yapısı ile bu kültürler arasındaki etkileşimi anlama ve kavramada büyük önem taşımaktadır.⁷

II. ORYANTALİZMİN TARİHİ SEYRİ

Oryantalizmin tarihi, Doğu ile Batı'nın varlığı kadar eskidir. Bu tarihî süreçte oryantalizm, bugün bildiğimiz bir takım formlarını ve özelliklerini kazanmıştır. Gelişim sürecine bakıldığında oryantalizm, Batı'nın Doğu'yu ele alması olarak görülmesinin yanı sıra Batı'nın kendi bilincine varmasının önemli bir aracı olarak da göze çarpmaktadır.⁸

Doğu ve onun önemli bir temsilcisi sayılan 'Osmanlı' ile karşılaşan ilk Batılılar, Orta Avrupa ve Akdenizliler olmuştur. İtalyan ve İspanyol çevresinde gelişen oryantalist yaklaşımlar özellikle Osmanlı'ya karşı düşmanca ve tepkili iken, Orta Avrupa oryantalizminin daha bilgi merkezli, entelektüel bir faaliyet olarak geliştiği görülmektedir. Bu açıdan ilk ciddi ve eleştirel tarzda İslâm ve Osmanlı Tarihi çalışmalarına ve edebî metin incelemelerine Almanya ve Avusturya'da rastlanır. *Kitâb-ı Dede Korkut* ve *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* gibi birçok orijinal el yazması eserin ilk yayımları da bu ülkelerde yapılmıştır.

Sömürgecilik hareketinin etkisiyle, İngiltere ve Fransa, sömürge anlayışlarındaki rekabeti, entelektüel bir savaşa dönüştürmüşlerdir. Bunun sonucunda XVIII. ve XIX. yüzyılda oryantalist etkinliğe sahip olmuşlardır. XX. yüzyıl, Amerikalı oryantalistlerin de varlıklarını gösterdikleri bir dönemdir. Bununla birlikte Almanya ve Avusturya'nın bilimsel üstünlüğü Slavistik alanda yoğunlaşmış, Almanlar,

⁷ Bilgin, Nuri, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü/ Kavramlar, Yaklaşımlar*, Bağlam Yay. , İstanbul 2003, s. 263.

⁸ Bulut, Yücel, "Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine", *Marife Dergisi / Oryantalizm Özel Sayısı* , y. 2, sy. 3, İstanbul 2002, s. 14.

İskandinavyalılar, Ruslar ve Macarlar coğrafya ve tarihlerinin de etkisiyle Türkoloji ve Orta Asya çalışmalarının öncüleri olmuşlardır.⁹

XVI. yüzyılda, tümüyle nesnel bir tarzda olmamakla birlikte Doğu dünyasına diğer yüzyıllardan farklı bir şekilde yaklaşılmıştır. Bu dönemde, Doğu hakkında daha objektif bilgilerin derlenmesi sağlanmıştır. Artık Doğunun değerleri önceki dönemlerdeki gibi mutlak yanlış olarak değerlendirilmemektedir. Batı, kendi değerlerine ters gelen ve garip buldukları hususları olumsuz olarak sergilerken, bunun yanında Müslümanların yaptıkları sosyal, siyâsi, askerî ve idârî başarıları incelemekte ve bunlardan dersler çıkarmaktadır.¹⁰

Akademik bir disiplin olarak oryantalizmin kurumsallaşması ise, XVIII. yüzyılın son çeyreğine ve tam olarak da XIX. yüzyıla dayanır.¹¹ XIX. yüzyılda, oryantalist dernekler kurulmaya başlanmış ve oryantalist dergiler yayınlamışlardır. 1821'de Paris'te ilk başkanlığını Silvestre de Sacy'ın yaptığı Société Asiatique adlı dernek kurulmuş, 1822'de de *Journal Asiatique* adlı dergiyi çıkarmaya başlamıştır. 1823'de Londra'da Royal Asiatic Society kurulmuş ve 1834'de *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* adlı dergiyi yayınlamaya başlamıştır. 1842'de Amerikan Oriental Society adında kurulan dernek de bir dergi çıkarmıştır. 1845'te Almanya'da kurulan şarkiyat cemiyetinin 1847'de çıkardığı derginin ismi ise *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*'tir.¹²

İlk oryantalizm kongresi, 1873'te gerçekleşmiştir. XIX. yüzyılın sonuna doğru hükümetlerin, ticari işletmelerin, coğrafya derneklerinin de desteğiyle sağlam bir kurumsal yapıya kavuşan oryantalizm hareketine, çalışma merkezi olarak enstitüler, üniversite kürsüleri ve araştırma birimleri de sağlanmıştır.¹³

İlk Oryantalistler Kongresi'nden yüzyıl sonra 1973 yazında Paris'te düzenlenen 29. Uluslararası Oryantalistler Kongresi'nde yapılan oylama sonucu oryantalist teriminin artık resmî olarak kullanılmamasına karar verilmiştir. Bu karar,

⁹ Emiroğlu, Kudret; Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003, s. 648-649.

¹⁰ Bulut, *a.g.e.*, s. 20.

¹¹ Bulut, *a.g.e.*, s. 15.

¹² Derin, Süleyman, "Dünden Bugüne İngiliz Oryantalizmi: Tasavvufun Gelişimi Hakkındaki Görüşleri", *Dünden Bugüne Tasavvuf Sempozyumu II*, Bursa 2003, s. 162.

¹³ Bilgin, *a.g.e.*, s. 264.

günümüzde oryantalizme yüklenen olumsuz anlamlardan kurtulma isteği olarak görülebilir. Edward Said'in eserini değerlendirdiği makalesinde oryantalizm kavramına yüklenen yeni anlamlardan duyduğu rahatsızlığı dile getiren Bernard Lewis, bu yeni anlamda oryantalistlerin Doğulu halklara karşı sempatisi olmayan hatta düşmanca bir tavır sergileyen bir konumda olduklarını söylemektedir. Terimden nefret edilir hale gelmiş, hatta Amerika ve Avrupa'daki üniversitelerde oryantalizme karşı protestolar yükselmiştir. Halbuki bundan kısa bir zaman önce, oryantalizm kavramı Doğu'yu ve Doğu'lu halkları araştıran disipline karşılık geliyordu. '*Oryantalist*' sözcüğünün de bu alanda çalışma yapanları taltif eden bir yönü bulunmaktaydı. Oryantalizm ve oryantalist kavramlarının anlamlarının bu şekilde değişmesinde ve kaldırılmak istenmesinde iki sebep gösterilebilir:

Birincisi, İkinci Dünya Savaşı sonrası şartların şekillendirdiği ve yönlendirdiği oryantalist araştırmalar sahasındaki değişikliklerdir. Sosyal bilimlerin tekniklerinden de yararlanılarak Doğu, bu dönemde uzmanlık alanlarına ayrılarak incelenmeye başlandı. Her bir bölge veya her bir ülke için uzman araştırmacılar yetiştirildi. Önceki oryantalist çalışmalarda, ele alınan bölgenin sosyal, siyasal, ekonomik vs. özellikleri bir bütün olarak ele alınırken bu dönemde konuların her birisi için uzmanlaşmaya gidildi. Doğulu araştırmacıların Batılı oryantalistlerin çalışma sahalarına katılmaları ve uzmanlık alanlarını daha belirgin bir şekilde ifade etme istekleri de bir araya gelince oryantalist kavramı tartışılmaya başlanmış oldu.

İkinci sebep ise, oryantalizme yönelik eleştirilerin neden olduğu olumsuz imajdır.¹⁴ Günümüzde oryantalizme eleştirel bakış açısıyla bakan birçok bilim adamı ve yazar bulunmaktadır. Ancak oryantalizm eleştirileri deyince ilk akla gelen isim şüphesiz Edward W. Said ve onun '*Orientalism*' adlı eseridir.¹⁵ Said'e göre, Batı'nın Doğu hakkındaki bilgisi de oryantalizmden bağımsız olarak düşünülemez. Avrupa oryantalizminin temelleri ise klasik oryantalizmden farklı olarak XIX. yüzyılda atılmıştır.¹⁶ Said, oryantalizmi sömürgeciliğin bir tezahürü olarak görür. Ona göre, oryantalist bilginin arkasında ekonomik ve politik güçler bulunmaktadır. Said'in bu

¹⁴ Bulut, Yüce, *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, Küre Yayınları, İstanbul 2004, s. 1-3.

¹⁵ Bilgin, *a.g.e.*, s. 264.

¹⁶ Takış, Taşkın, "Oryantalizm Üstüne Tezler", *Doğu Batı Dergisi*, sy. 20, Ankara 2002, s. 9.

bakış açısı, ‘bilimsel nesnellik’lerinin sorgulanmalarına yol açması sebebiyle oryantalistlerin oldukça tepkisini çekmiştir. John M. MacKenzie bu konudaki sitemini şöyle dile getirmiştir:

“Oryantalizm sempatik bir kavram, farklı ve egzotik kültürlere duyulan akademik hayranlığın bir ürünü olma konumunu kaybetti ve kolayca iddia edildiği üzere , Batılı güçlerce geliştirilmiş klişe ve efsanevî bir Doğu’nun yaratılmasının edebî bir aracı haline geldi. İşte, 1980’ler ve 1990’larda hakim olan, bu yeni ve negatif anlamdır.”

Said’in tespitlerinin yankı ve destek bulmasıyla rahatsız olan oryantalistler, kazandığı bu yeni anlam yüzünden oryantalist terimini kullanmakta isteksiz hale gelmişlerdir.¹⁷

III. ORYANTALİSTLERİN TASAVVUFA BAKIŞI

Müslümanlarla temasa geçtikleri ilk günden itibaren Batı, tasavvufu da tanışma fırsatı bulmuştur. Tasavvuf erbâbının, Batı dünyasının gerek fikrî ve gerek içtimaî hayatına derin izler bırakmış olmasına karşın genelde İslâm kültürünün Batıya olan tesirinde astronomi, matematik, tıp gibi alanlardaki etkilerinden söz edilirken tasavvufun bu yöndeki katkısının ihmal edildiği görülmektedir.¹⁸

Batılıların tasavvufa yönelişlerini sağlayan unsurlar temelde ikidir. Bunlar ilmî ve siyasî âmil olarak iki grupta incenebilir:

İlmî olarak özellikle ortaçağda görülen Batının kendi değerlerine ters gelen ve garip buldukları konulara yaklaşım. İkincisi de siyasî açıdan tasavvufun sömürgeci anlayışta kendileri için tehlike oluşturmasına karşın tasavvufa yaklaşım.¹⁹

Batının tasavvuf düşüncesiyle ilk karşılaşması ortaçağlara kadar uzanmaktadır. Avrupa edebiyatında bilinen ilk sûfi, onüçüncü yüzyıl sonlarında IX. Louis’in naibi Joinville tarafından menkıbesinin aktarılmasıyla tanıtılan Râbiatü’l Adeviyye’dir.²⁰

¹⁷ Bulut, Yüce, *a.g.e.*, s. 1-3.

¹⁸ Yüce, Abdülhakim, “Dinler Arası Diyalogta Tasavvufun Rolü”, *YYÜİFD*, sy. 3, y. 2000, s. 21.

¹⁹ Derin, Süleyman, “Müsteşriklerin Tasavvufa Bakış Açısı ve Bu Sahada Yaptıkları Araştırmalar”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak/Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, DİB Yay., Ankara 2003, s.470.

²⁰ Schimmel, Annemarie, *İslâm’ın Mistik Boyutları* (çev. Ergun Kocabıyık), Kabcacı Yay., İstanbul 1999, s. 23-24.

Tasavvuf kelimesi, Ortaçağda Avrupalılara iki terimi çağrıştırıyordu: 'Fakir' ve 'derviş'. Hem Arapça, hem Farsça'da 'fakir'; 'derviş, mistik' anlamında bir istilah olarak kullanılmaktadır. Buna karşılık, Avrupa'da kelime anlamı olan fakir, dilenci manasında alınmıştır. Doğu'ya giden Avrupalı seyyahlar, XVI. yüzyıldan sonra verdikleri eserlerinde de dervişlerden, uzlet hayatıyla meşhur Katolik rahiplere benzerlikleri yönüyle bahsetmektedirler. XVIII. ve XIX. yüzyılda ise sûfiler, Avrupa'da artık başka yönleriyle tanıtılıyordu. Özellikle Osmanlı sınırları içinde bulunan bilgin veya seyyahlar, semaya ve cehrî zikre şahit olmuş ve ülkelerine döndüklerinde bu gözlemlerini 'dönen (dans eden) dervişler' ve 'inleyen (bağırın) dervişler' olarak aktarmış kimi zaman da alaycı bir üslup kullanmışlardır. Bu ayinlerin dayandığı temeller açıklanmadığı için ise batılılar, tasavvufu son derece çarpıcı ve ilginç adetlerle dolu olarak tanımışlardır.²¹

XIX. yüzyılda Avrupalı güçler, sömürgeciliğin etkisiyle yalnız veya grup halinde yaşayan fakirlerin (dervişlerin) kendilerine garip gelen yönleriyle ilgilenmekten ziyade onları yönetmek için çalışmaya yöneldiler. Bununla birlikte işgalci güçler, İslâm ülkelerinin bir çoğunda karşılarında yerel güç olarak tarikatlarla karşılaştı. Fransızlar, Kuzey Afrika'da ribatlarda yerleşik dervişlerle yakından ilgilendiler. 1897'de O. Depont ve X. Coppolani Kuzey Afrika'daki bu tarikatları konu edinen *Les Confreries Religieuses Musulmanes* isimli bir eser yayınladılar. İngilizler de sömürgesi yapmak istediği Hindistan bölgesinde sûfilerle işbirliği yapmaya çalışmışlardır. Mısır'ı işgale gelen Napolyon'un Ezher'in önde gelen alimlerine aynı şekilde işbirliği teklifi yaptığı bilinmektedir. Sömürgeci güçlerin sûfi liderlerle uzlaşmaya gitmeye çalışmalarının temelinde, çok sayıda müridi olan bu liderlerin, işgaller karşısında yapılması olası isyanlarda müridleri üzerindeki önemli etkilerinden çekinmeleri olarak görülebilir.²²

Özellikle XIX. ve XX. yüzyıl Batı'nın, dünya dinlerine ve özellikle dinlerin mistik muhtevasına yöneldiği bir dönemdir ve oryantalistlerin araştırmaları içinde 'tasavvuf' önemli bir çalışma sahası oluşturur. Bu dönemde oryantalistler dil

²¹ Derin, a.g.m., s. 470.

²² Derin, a.g.m., s. 470-471.

konusundaki vukûfiyetleri ve yoğun çabaları sayesinde telif, tahkik ve tercüme türünden birçok eseri ilim dünyasına kazandırmışlardır.²³

Önceleri Hindistan'ın hikmetine yönelen Batı, daha sonra tasavvuf üzerine de incelemelerde bulundu. Ancak bu çalışmalar Arapça'dan ziyade Farsça üzerindedir. Silvestre de Sacy, Feridüddin Attar'ın bir şiirini tercüme etti. Garcin de Tassy de 1857'de *Mantıku't-Tayr*'ı yayınlamasının ardından 1863'de de çevirisini yaptı.²⁴ İslâm ülkelerine giden Batılı seyyah ve diplomatlar, daha ziyade mutasavvıfların siyasî ve toplumsal faaliyetleriyle ilgilenmişlerdir. İlmî usulpla yazılmamasına karşın verdiği bilgiler bakımından Amerikalı diplomat John P. Brown'ın 1868'de kaleme aldığı *The Dervishes veya Oriental Spiritualism* adlı eserler bu türe verilebilecek örneklerdendir. Brown, *The Dervishes* adlı eserinde sûfî kelimesinin Batılı birçok araştırmacının düşüncesinin aksine 'sofos'tan değil yün manasındaki 'sûf'tan geldiğini söylemektedir. Yine Brown, *Nefhatü'l-Üns, Keşfü'l-Mahcûb* gibi tasavvuf klasiklerini kullanmasıyla da dikkat çekmektedir. Daha sonraları Farsça'yı çok iyi bilen Sir William Jones (ö.1794) ve Sir John Malcolm (ö.1833) gibi İngiliz oryantalistleri, Mahometan (Muhammedî) olarak adlandırdıkları dinin tasavvufî yönüyle ilgili çalışmalarda bulundular. Batı bu ayrımın farkına varamadığından bu çalışmalar öncekilerden farksız görülmekteydi.²⁵

Gazâlî (ö.1111), fikirleri ve eserleriyle Batı'da yakından tanınan şahsiyetlerden biridir. Birçok eseri tercüme edilmiş, fikirleri bazı Batılı düşünürler üzerinde etkili olmuştur. Tasavvufî eserlerinden, *Mişkâtü'l-Envâr*'ın, Latince ve İbranice tercümeleri yapılmıştır. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinin ise Latince ve İbranice'de tam çevirisi

²³ Derin, a g.m., s. 469.

²⁴ Chodkiewich, a.g.e., s. 171.

²⁵ Derin, "Dünden Bugüne İngiliz Oryantalizmi: Tasavvufun Gelişimi Hakkındaki Görüşleri", s. 157.

bulunmamakla birlikte Raymond Lulle²⁶ ve Raymond Martin gibi pek çok batılı düşünür tarafından kaynak olarak kullanıldığı bilinmektedir.²⁷

Latinceye aktarılan önemli şahsiyetlerden biri de İbn Seb'in (ö.1270)'dir. İbn Seb'in, 'vahdet-i mutlâk' doktriniyle İbn Arabî (ö.1241)'nin 'vahdet-i vücûd' anlayışından daha ileri noktada görülerek İbn Teymiye (ö.1328) ve takipçilerinin karşısında yer alıyordu. Bununla birlikte İbn Seb'in, Batı'da tasavvufî kimliğiyle değil mantıkçı ve filozof olarak tanınmıştı. Tasavvufun etkisi, XIII. yüzyılda Müslümanlar gibi zikir çeken ve insan-ı kâmil anlayışını benimsemiş olan Saragosalı İbrahim Ebu'l-Âfiye'de de görülmektedir.²⁸

IV. ORYANTALİSTLER TARAFINDAN XX. YÜZYILDA TASAVVUF ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Batı'da, akademik anlamda tasavvuf çalışmaları doğudan daha önce başlamıştır. Oryantalistlerin tasavvuf klasiklerini, tercüme, tahkîk ve tetkikleri ile tasavvuf sahasındaki ilmî gelişmelere katkıda bulunmuş oldukları bir gerçektir. Bu eserlerin Batı'da yayılması dolaylı da olsa tasavvufun Batı'da büyük ölçüde tanınmasını sağlamıştır.²⁹ Tasavvuf tarihi çalışmalarıyla meşhur oryantalistlerden bir kısmı, Louis Massignon, Reynold A. Nicholson, Arthur J. Arberry, Paul Nwiya, Henry Corbin, G. Anawati, Louis Gadret, E. H. Palmer, Von Kremer, I. Goldziher, D.B. Macdonald, Margeret Smith, Annemarie Schimmel'dir.³⁰

Batı'da, bu sahadaki çalışmalar hakkında bilgi edineceğimiz başlıca kaynaklardan biri Arthur J. Arberry'inin konferanslar dizisinden oluşan *An Introduction*

²⁶ Ribera ve Asin Palacios'dan sonra sûfîzmden ve özellikle de İbn Arabî'den en çok etkilenen Hıristiyan yazar olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte Michel Chodkiewich, onun eserlerinde tasavvuf literatürüne hakim olduğunu gösteren bir bakış açısını bulamadığını ve tasavvufun Batı'ya aktarımında katkısının az olduğunu söylemektedir. (Geniş bilgi için bkz. Butterworth, Chrls E., *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi* (çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.)

²⁷ Karlğa, Bekir, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera Yay. , İstanbul 2004, s. 445-447. (Raymond Martin, *Pugio Fidei* isimli eserinde bazı alıntılar yaptığı *İhyâ'u ulûmi'd-Dîn'i "Liber Verificationis Scientiarum"* adıyla Latinleştirerek vermektedir. Geniş bilgi için Bkz. a.g.e.)

²⁸ Chodkiewich, Michel, "Sûfîzmin Batı'da Ele Alınışı: Tahminler ve Kesinlikler", *İslâm Felsefesinin Avrupa'ya Girişi* (çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

²⁹ Derin, "Müsteşriklerin Tasavvufa Bakış Açısı ve Bu Sahada Yaptıkları Araştırmalar", s. 487.

³⁰ Kara, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yay. , İstanbul 2002, s. 507.

to *The History Of Sûfism* adlı eseridir.³¹ Arberry, bu eserinde batıda İslâm tasavvufuna atıfta bulunan ilk eserin 1585'te yayınlanan T. Washington'un *Nicola's Voyages* adlı eseri olduğunu ifade ederken bunun batının daha önceki dönemlerde sûfiler hakkında bilgi sahibi olmadığı anlamına gelmediğini de söylemektedir. Yine Arberry, İspanyol Şarkiyatçı Miguel Asin Palacios'un *Islam and The Divine Comedy* adlı eserinde, Dante'nin İslâm hakkındaki bilgilerinde, büyük ölçüde etkilendiği İbn Arabî'nin etkisi olduğuna da işaret etmektedir.³²

Annemarie Schimmel, Doğu'nun maneviyatı hakkındaki bilgilerin çoğunun klasik İran şiiri tercümelerinden elde edildiğini söylemektedir. Adam Olearius tarafından 1651'de ilk kez Almanca'ya tam olarak çevrilen Sâdî'nin *Gülistan*'ı bu tercümelerden biridir. XVIII. yüzyılda ise Sir William Jones'in etkisiyle Batı'da İran şiirinin ders olarak okutulmaya başlamasının ardından Hâfız'ın ilk çevirilerinin burada kullanıldığına şahit olunmaktadır. Hâfız'ın şiirsel imgelemi, çoğunlukla yüzeysel açıdan ele alınmasıyla birlikte tasavvufun Batı'daki imgesini belirleyen faktörlerden biri olmuştur.³³

Alman İlahiyat Profesörü F. A. D. Tholuck, 1821'de tasavvuf konusunda ilk kapsamlı kitap olan *Sûfismus Sive Theosophia Persarum Pantheistica/ Tasavvuf veya Acemlerin Vahdet-i Vücûd Teozifisi* isimli eserini verdikten sonra 1825 yılında da *Blüthensammlung aus der Morgenländischen Mystik/ Şark Gizemciliğinden Göldeste* isimli bir antoloji yayınlamıştır.³⁴

Hayatı boyunca tasavvuf tarihinin önemli şahsiyetlerinden biri olan Hallâc'ı araştıran ve eserlerinin birçoğunu da onun üzerine yazan Louis Massignon (1883-1962), bir mutasavvıf üzerine en geniş araştırma yapan Batılı ilim adamı olarak tanınmaktadır.³⁵ *Essai sur Les Origines du Lexique Technique de la Mystique*

³¹ Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay. , Ankara 2001, s. 312.

³² Arberry, Arthur J., *An Introduction to The History of Sûfism*, Orient Longman, India 1992, s. 6. (Bu eser, Arberry'nin Londra'da bulunan Abdullah Sühreverdî Vakfı'nın bünyesinde yapılan bir dizi konferansındaki notlarından hazırlanmıştır. Yine Arberry'nin tasavvuf klasik tarihini işlediği *Sûfism: An Account of the Mystics of Islam* (Londra 1950) adlı eseri de literatürdeki önemli eserlerdendir.

³³ Schimmel, a.g.e., s. 24.

³⁴ Schimmel, a.g.e., s. 25.

³⁵ Aşkar, a.g.e., s. 314.

Musulmane adlı eseri de Tasavvuf tarihi açısından önemli bir kaynaktır.³⁶ Batılılarca hazırlanan *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki 'tasavvuf' ve 'tarikat' maddelerini de yine Massignon kaleme almıştır.³⁷

Helmut Ritter'in Attâr üzerine yazmış olduğu *Das Meer der Seele / Ruh Ummanı* adlı eseri de tasavvufî şahsiyetler üzerine yapılmış çalışmalardan biri olarak zikredilebilir. Tasavvufî kavram çalışması olarak da, Benedikt Reiner'in tasavvuf terimlerinden biri olan 'tevekkül' kavramını ele aldığı eseri zikredebiliriz.³⁸

Batı'da İslâm tasavvufu alanında çalışma yapanlar içinde Reynold A. Nicholson (1868-1945) en başta gelenler arasındadır. O dönemde çağdaşı Louis Massignon ve genç araştırmacılardan Louis Gadret, G. C. Anawati gibi araştırmacılar da tasavvuf alanında yoğun bir şekilde çalışmıştır. Bununla birlikte geniş çalışma alanı, bilgi birikimi ve niteliği vermiş olduğu hacimli ve önemli birçok eserde Nicholson'un farklılığını ortaya koymaktadır. Bu eserlerin en önemlilerinden biri de, tasavvufun problematik konularını işlediği *The Mystics of Islam* adlı eseridir.³⁹ İbn Arabî'nin *Tercümânü'l- Eşvâk* isimli eseri de Nicholson tarafından 1911'de tercüme edilmiştir.⁴⁰

Kadın sûfî Râbia (ö.801) hakkında doktora tezi yapmış olan Margaret Smith de son dönemde yetişen oryantalistlerdendir. Smith, Muhasibi'nin *er-Ri'âye*'sinin tahkikli neşrini de yapmıştır. Eserlerinde, Hıristiyan ve İslâm mistisizmi arasında çoğunlukla bir bağ kurmaya çalıştığı görülmektedir.⁴¹

İslâm ülkelerine yaptığı gezileri sırasında doğu dilleri ve kültürüne ilgi duyan daha sonra bu ilgiyi tasavvuf üzerine yaptığı çalışmalara yoğunlaştıran İsveç'li Titus Burckhart (1908-1984)'ın en önemli çalışması *Introduction Aux Doctrines Esoteriques de L'Islam / Tasavvuf Doktrinine Giriş* adlı eseridir. Eserde, Burckhart'ın görüşlerinin İbn Arabî kaynaklı olduğu, kısmen Abdülkerim el-Cîlî'den yararlandığı söylenebilir.⁴²

³⁶ Aşkar, *a.g.e.*, s. 313.

³⁷ Bkz. Louis Massignon, "Tasavvuf", *İA*, c. XII/1, MEB Yay. , İstanbul 1979, s. 26-31; L. Massignon, "Tarikat", *İA*, c.XII, MEB Yay. , İstanbul, s. 1-17.

³⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 27.

³⁹ Aşkar, *a.g.e.*, s. 317-318.

⁴⁰ Chodkiewich, *a.g.e.*, s. 171.

⁴¹ Derin, *a.g.m.*, s. 484.

⁴² Aşkar, *a.g.e.*, s. 316-317.

Son dönem tasavvuf çalışmalarında akla gelen isimlerden biri olan ve halen New York State Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan William Chittick'in, *The Sûfî Path of Knowledge: Ibn al-Arabî's Metaphysics of Imagination; The Sûfî Path of Love: The Spiritual Teachings of Rumi; Faith and Practice of Islam; A Shiite Anthology; Imaginal Worlds: İbn al-Arabî and the Problem of Religious Diversity; The Self-Disclosure of God: Principle of Ibn al-Arabî's Cosmology* gibi tasavvufî ve felsefî pek çok önemli eseri bulunmaktadır.⁴³

Bu alandaki çalışmalara her geçen gün yenileri katılmaktadır. Yukarıda adı geçen eserler, tasavvuf alanında Batı'da yapılan araştırmaların tümünü kapsamamaktadır. Bununla birlikte son dönemde yapılan çalışmalar hakkında fikir vermesi açısından bir kısma işaret edilmiştir.

---

⁴³ Kara, *a.g.e.*, s. 502.

İKİNCİ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHIMMEL'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I. HAYATI

A. DOĞUMU VE YETİŞMESİ

Annemarie Schimmel'in 81 yıllık ömrü, 7 Nisan 1922 yılında, Federal Almanya'nın Erfurt şehrinde başladı. Kendisi, orta halli bir Protestan ailenin tek çocuğuydu. Babası, posta memuru Paul Schimmel, annesi Anna Schimmel nêe Ulfers'ti. Schimmel, ilk öğrenimini 1928-1932, lise öğrenimini de 1932-1939 yılları arasında Erfurt'ta tamamladı.⁴⁴

Schimmel 'Şark'la ilk tanışıklığının, yedi yaşındayken, felsefî ve mistik konulara ilgisi olan babası Paul'un, hasta yatağında kendisine canı sıkılmasını diye getirdiği masal kitabındaki bir şark masalıyla başladığını aktarmaktadır. Bu, Ali Babası'yla, haramileriyle, dervişleriyle tipik bir şark masalıdır. Masalda bir eskicinin yanında çıraklık eden küçük, câhil bir çocuğun elinden tutup maddî manevî gelişmesine yardım eden ihtiyar, mübârek derviş Schimmel'in o yaşlarda ruh ve hayal dünyasına girerek önemli izler bırakmıştır. Kendisi bu hatırasını anlatırken şöyle demektedir:

“Masalı okurken adeta kendimden geçmişim. O derviş tıpkı masaldaki o derviş gibi beni aldı, bilmediğim, asla tahayyül etmediğim

⁴⁴ Annemarie Schimmel hakkındaki bu bilgiler, 1950'li yıllarda kendisinin öğrencisi olan Prof. Dr. Mehmed Said Hatiboğlu'nun Schimmel dosyasında bulunan, Annemarie Schimmel'in terceme-i hâlinin fotokopisinden alınmıştır. Bu özel dosyada, Schimmel'in terceme-i hâli dışında, ayrıca nüfus cüzdanı örneğinin fotokopisi, ve M. S. Hatiboğlu'na gönderdiği mektup ve kartlar da bulunmaktadır. Eklerde bu mektup ve kartların örnekleri bulunmaktadır. Daha sonra gelecek dipnot bilgilerinde 'Mehmed S. Hatiboğlu'nun Schimmel'e Ait Özel Dosyası', 'Kişisel Dosya' olarak gösterilecektir.

âlemlere götürdü. “Şark”la ilk temasım, ona ilk aşkım ona hasret ve iştiyakım bu masalla başlar.”⁴⁵

B. İLMÎ HAYATI

Çocukluk yıllarında ortaya çıkan doğu dünyasına olan ilgisinin de etkisiyle 1937 yılından itibaren özel olarak bir öğretmenden Arapça öğrenmeye başladı.⁴⁶ 24 Şubat 1939’da lise mezuniyeti imtihanından sonra altı aylık stajını yaptı ve Berlin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde Arapça, Farsça, Türkçe ve İslâm Sanatı dersleri okudu. 20 Kasım 1941 tarihinde, ‘*Memlûk Mısır’ında Halife ve Kadıların Durumu*’ konulu tezle doktorasını verdi. II. Dünya Savaşı sırasında, bir yandan Dış İşleri’nde tercümanlık yaparken, diğer yandan da ilmî çalışmalarını sürdürdü.⁴⁷

Savaş sonrası dönemdeki karışıklıklardan dolayı, doçentlik imtihanına istediği şekilde Berlin’de değil, sonraları ‘dünyaya açılan kapım’ diye niteleyeceği Marburg’da girdi ve 12 Ocak 1946 tarihinde Marburg Edebiyat Fakültesi’nde doçent olarak göreve başladı. Doçentlik konusu, ‘*Memlûk Devleti’nde asker, emir ve sultanların sosyal ve kültürel rolleri*’ydi.⁴⁸ Bu süre zarfında, bir yandan lisan kürsüleriyle ilgilenirken, diğer yandan da Prof. Friedrich Heiler’le birlikte din bilgileri hakkında dersler verdi. Babasından aldığı ilk terbiyenin ardından, akademik anlamda dinlerin mistik muhtevâsına yönelmesinde, hocası Heiler’in etkisi büyüktür. 4 Eylül 1951’de, Marburg İlahiyat Fakültesi’nde din bilgileri üzerine doktora yaptı ve 20 Ağustos 1953 tarihinde İslâmî İlimler ve Arap Filolojisi dallarında ‘*Profesör*’ ünvanını aldı.⁴⁹

1. Türkiye’deki Yılları

Berlin ve Marburg’taki görevlerinden sonra, 1952 yılında Türkiye’ye gelen Schimmel, yazma eserler üzerinde çalışmak için bulunduğu İstanbul’da, bir yandan çalışmalarına devam ederken, diğer yandan *Varlık*, *İstanbul*, *Yeditepe* dergilerinde ‘*Cemile Kiratlı*’ müstear adıyla yazılar yazdı. Hatta o, bu müstear addan hareketle, Türkiye’deki dostları arasında kendisine ‘*Cemile Bacı*’ ve ‘*Cemile Sultan*’ diye hitap

⁴⁵ Nezihe Araz, “Muradına Eren Dilber”, *Resimli Hayat Mecmuâsı*, Haziran 1955, s. 38.

⁴⁶ *Kişisel Dosya*.

⁴⁷ *Kişisel Dosya*.

⁴⁸ Beşir Ayvazoğlu, *Defterimde 40 Suret*, İstanbul 1996, s. 204.

⁴⁹ *Kişisel Dosya*.

edilmesini arzu etmiş, bundan da büyük bir memnuniyet duymuştur. O günlerde, tasavvuf ve edebiyat çevrelerinden Sâmiha Ayverdi, Nezihe Araz ve Sofî Hûri gibi kişilerle tanışıp, kendileriyle köklü dostluklar tesis etti. Yine bu sıralarda Mevlevî, Rifâî, Nakşî ve Melâmî tarikatlarına mensup tasavvuf büyüklerinden, İslâm sanatı ve bilhassa hat sanatı üzerine önemli bilgiler edindi.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi derslerini okutmak üzere, 1 Temmuz 1954 tarihinde, Hilmi Ziya Ülken başkanlığında, Bedî Ziya Egemen, Şakir Sabri Ansay, Suut Kemal Yetkin ile Tayyip Okiç'ten meydana gelen fakülte kurulunun onayıyla, kendisine Profesörlük kadrosu verilen Schimmel, aynı zamanda bu fakültede Dinler Tarihi Kürsüsü'nün kurulmasına öncülük etti.⁵⁰ Burada verdiği dersler, fakülte tarafından 1955 senesinde *Dinler Tarihine Giriş* adıyla neşredildi.⁵¹ 1959 yılına kadar devam eden öğretim üyeliği sırasında, bir yandan dinler tarihi alanındaki kabiliyetini gözler önüne seren Schimmel, diğer yandan Ankara'da da kadîm dostluklar tesis etti. Yahya Kemal, Ahmet Hamdi Tanpınar, Behçet Necatigil, Selahattin Batu, Halide Nusret Zorlutuna, Mehmet Önder, Nihat Sami Banarlı, Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi şair ve yazarlar Türkiye'deki dostlarından bazılarıdır.⁵²

Schimmel, 18 Mayıs 1955 tarihinde, aralarında o dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, pek çok bürokrat ve akademisyenin de bulunduğu bir nikah merasimiyle, Zirâat Vekâleti Devlet Çiftlikleri Umum Müdürlüğü Yapı İşleri Uzmanı Baş Mühendis Osman Tarı'yla evlendi.⁵³ Bu evlilikle birlikte, Türk uyruğuna da geçti,⁵⁴ ancak, üç sene süren evlilikleri ayrılıkla son buldu.⁵⁵

2. Hint Alt Kıtası'nda Bulunuşu

1958 yılında, Pakistan Türkiye Büyük elçisinin kendisini Kareçi'ye davet etmesi üzerine Schimmel, Hint Alt Kıtası kültürleriyle de tanışma imkanı buldu. Pakistan'da, Sind'te, Hindistan'da bu kültürler üzerine bir süre çalıştı. Bu dönemde

⁵⁰ *Kişisel Dosya*.

⁵¹ Mahmut Erol Kılıç, "Annemarie Schimmel Vefat Etti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2003, sy. 112, s. 51.

⁵² Ayvazoğlu, *a.g.e.*, s. 205.

⁵³ Araz, *a.g.m.*, s. 38.

⁵⁴ *Kişisel Dosya*.

⁵⁵ Kılıç, *a.g.m.*, s. 52.

Sindçe'yi de öğrendi. Hatıralarında Sind kültürüne yönelişinden şu şekilde bahsetmektedir:

“... Orada(Sind'de), Sind kültürünü tanıma fırsatı buldum. Sind müziğini seviyordum ve Makli Hill'de olağanüstü mezar taşları görüyordum. Ülkenin ileri gelenlerinden birine bu mezar taşlarıyla ilgili nerden bilgi alacağımı sorduğumda ancak bir pîrin vereceği tarzda tepeden iner gibi “O mezar taşları hakkında ben bir şeyler yazmışım ama Sindçe olduğu için siz okuyamazsınız.” dedi. Bana bir dili okuyamayacağımı söylemeye görün. Altı ay içinde ilk Sindçe mektubunu aldı. O zaman bana yeni bir dünyanın kapıları açıldı. Çünkü muhteşem bir edebiyat kaynağı bulmuştum. Zira Sind dilinin hayal edilemeyecek kadar güzel mistik bir şiiri ve bunun yanında ilginç, modern bir edebiyatı var.”⁵⁶

3. Almanya'ya Dönüşü

1959 yılında ülkesine dönen Schimmel,⁵⁷ 1961'den itibaren Bonn Üniversitesi'nde Arap Dili ve İslâmiyât dersleri vermeye başladı, bu görevi sırasında bir yandan da *Fikrun ve Fenn*⁵⁸ adlı Arapça derginin editörlüğünü üstlendi.⁵⁹ Hamburg'tan yayınlanan bu dergide *Râşid el- Haydârî* müstear adıyla da makaleler yazdı.⁶⁰

4. Amerika Yılları

1967 yılında Amerika'dan bir davet aldı.⁶¹ Harvard Üniversitesi, Hint Alt kıtası İslâm Kültürü Kürsüsü'nün başına kendisini geçirmek istiyordu. Bu teklifi kabul eden Schimmel, 1970'te burada kadrolu Profesör oldu. Böylece Türkiye'yle başlayan Doğu tecrübelerine, bu kürsünün etkisiyle bundan sonra her yıl seyahatte bulunduğu Hint Alt kıtası da eklenmiş oldu.⁶² 1980 yılında A.B.D ve Kanada'da *American Council of Learned Societies /Amerikan İlmi Cemiyetler Konseyi* adına çeşitli ülkelerde kırka yakın

⁵⁶ Schimmel, Annemarie, “Auf den Spuren der Muslime”, Herder, Germany 2002.

⁵⁷ Mehmet Önder, “Yeşil Kubbe'nin Gölgesinde”, *Tercüman Gazetesi*, 13 Aralık 1997.

⁵⁸ *Fikrun ve Fenn* adlı dergiden bir örnek, eklerde yer almaktadır.

⁵⁹ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 206. (Almanya'da Arapça olarak yayımlanan bu derginin kurucusu aynı zamanda bir gazeteci olan Prof. Albert Theille idi. Daha önce İspanyolca, Portekizce ve Türkçe dergiler de yayınlamıştı. *Fikrun ve Fenn*, Goethe Üniversitesi tarafından yayımlanmaktadır. Bkz. *Habernâme-i Müessesesi-i Tevess-i Dâniş ve Pîjûhiş-i Îrân*, Mihrimâh-81, Tahran 2002, s. 23.)

⁶⁰ Chaghatai, M. Ikram, *Bibliography of The Works of The Scholar-Hermit Prof. Dr. Annemarie Schimmel*, ed. Muhammad Suheyl Umar, Second Edition, Lahore 2003, s. 20.

⁶¹ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 206.

⁶² Kılıç, a.g.m., s. 53.

konferans verdi. Yine Türkiye, İran, Afganistan, Hindistan ve Pakistan'daki Goethe Enstitüleri'nde, Almanya, İngiltere, Belçika, İtalya, İsveç, Danimarka, ABD, Kanada, Japonya, Hindistan, İspanya, İran, Fas, Mısır, Türkiye, Kuveyt, Yemen, Suriye, Pakistan, Bangladeş, Özbekistan ve Ürdün gibi ülkelerde konferanslar verdi. 1982 yılında New York Üniversitesi'nde İslâm sanatı konusunda Hagop Kevorkian adına düzenlenen bir dizi konferansa da konuşmacı olarak katıldı.⁶³

1986 yılı başlarında vefat eden Dinler Tarihi filozofu Mircea Eliade'den sonra⁶⁴ uzun yıllar Milletlerarası Dinler Tarihi Cemiyeti'nin başkanlığını da yürüten Schimmel, New York Şehir Müzesi'nde hattatlık ve İslâmî hat konularında uzman olarak çalıştı. Londra'da İslâm Enstitüsü'nde dersler verdi. 1992 yılında Edinburgh Üniversitesi'nin *Gifford Lectures*'e daveti üzerine, Seyyid Hüseyin Nasr'dan sonra bu üniversitede İslâm üzerine ders veren ikinci kişi olarak *Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam* (Allah'ın Ayetleri: İslâm'a Fenomenolojik Bir Yaklaşım) adlı eserini okuttu.⁶⁵

5. Aldığı Ödüller ve Ünvanlar

Annemarie Schimmel, ömrü boyunca yaptığı akademik çalışmalar sebebiyle, çeşitli ülkeler tarafından çok sayıda fahrî ünvan, nişan ve akademi üyeliği ile taltif edilmiştir. Kuzey Amerika'da Ortadoğu Meclisi fahrî üyeliği (MESA), Alman Şarkiyat Üniversitesi fahrî üyeliği (DMG) ve Allâme İkbâl-i Lahorî Avrupa Meclis Başkanlığı'nda da bulunmuştur.

Schimmel'e, fahrî doktorluk veren üniversiteler şunlardır:

1. Sind Üniversitesi.
2. 1975'te Pakistan/İslamâbâd Kâid-i Âzâm Üniversitesi.
3. 1978'de Peşâver Üniversitesi.
4. 1985'te Upsala Üniversitesi.
5. 1988'de Selçuk Üniversitesi.
6. 1998'de Tahran Üniversitesi.⁶⁶

⁶³ Bozdağ, Recep, "Schimmel 'doğru İslâm'ı anlattı", <http://www.yeniasya.com.tr/2003/02/08/dizi/default.htm> / 28.2.2004 , 14.00.

⁶⁴ *Habernâme-i Müessesesi-i Tevess-i Dâniş ve Pijûhiş-i Îrân*, Mihrmâh-81, Tahran 2002, s. 23 .

⁶⁵ Akın, Nimetullah, "Annemarie Schimmel", *İslâmiyât Dergisi* VII (2004), sy. 1, s.174.

⁶⁶ *Habernâme*, s. 23.

Aynı zamanda, kendisine çeşitli ülkelerde bulunan üniversiteler ve kültürel-bilimsel kurumlar tarafından ödüller verilmiştir:⁶⁷

1. 1965'te Alman '*Friedrich- Ruckert-Preis*' ödülü.⁶⁸
2. 1965'te Pakistan '*Sitâra-yi Quaid-i Âzâm*' madalyası.
3. 1974'te Avusturya '*Golden-Hammer-Purgstall-Medaille*' madalyası.
4. 1980'te '*Johann-Heinrich-Voss- Preis*' ödülü.⁶⁹
5. 1980'de Federal Almanya Cumhuriyeti '*Birinci Derece Haç madalyası*'.
6. 1981'de '*Kreuz I. Klasse (Bundesverdienst) Birinci Derece Nişanı*'.
7. 1984'te Pakistan'ın '*Hilâl-i İmtiyaz Nişanı*'.
8. 1987'de '*Levi-della-Vida-Medaille*' madalyası.⁷⁰
9. 1989'da Federal Almanya Cumhuriyeti '*Der grosse Bundesverdienst kreuz*' ödülü
10. 1992'de, Almanya Tübingen Üniversitesi '*Lui Pold Lükas*' ödülü.⁷¹
11. Türkiye Yazarlar Birliği '*1995 Üstün Hizmet Ödülü*'.⁷²
12. TÖMER çeviri ödülü.
13. IRCICA madalyası.⁷³
14. Türkiye Tanıtma Vakfı Madalyası.
15. Özbekistan Cumhuriyeti Dostluk Nişanı.⁷⁴
16. 1995'te '*Friedenspreis des deutschen Buchhandels/ Peace Price of the German book trade/ Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü*'. Bu ödül, Almanya'nın en önemli sosyo-kültürel ödülüdür. Schimmel'in "Hayatımda almış olduğum en

⁶⁷ *Habernâme*, s. 24.

⁶⁸ Schimmel'in "*Nimm eine Rose und nene sie lieder*" adıyla Arapça, Türkçe, Urduca ve Farsça şiirleri nazmen Almanca'ya çevirdiği eseri için verilmiş bir ödüldür. Bu, çok önemli tercümelere verilen bir ödüldür.

⁶⁹ Alman Dili ve Şiiri Akademisi tarafından en iyi mütercime verilen bir ödüldür.

⁷⁰ Kaliforniya Üniversitesi tarafından iki yılda İslâm-bilim alanında yapılan ve önemli bilimsel araştırmacılara verilen bir ödüldür.

⁷¹ Romen uyruklu bir şahsın çeşitli kültürler arasında diyalog sağlayan kimselere verilmek üzere vakfettiği bir ödül olup ilk olarak "Dalay Lama" ya verilmiştir.

⁷² *Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni*, Ocak-Şubat 1996, s. 7.

⁷³ Türkiye'de bulunan "Uluslararası İslâm Tarihi, Sanatı ve Kültürü Merkezi"nin vermiş olduğu bir ödüldür. Schimmel'e, bu ödül 1990 yılında I. IRCICA Araştırmaları Ödülleri kapsamında İslâm kültürü, tasavvufu ve edebiyatı sahasındaki önemli katkılarından dolayı verilmiştir. (Bkz. *Habernâme*, s. 23. ; <http://www.yeniasya.com.tr/2003/02/08/dizi/default.htm> / 28.2.2004.)

⁷⁴ 7 Nisan 2002'de Bonn Şehrinde, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimof tarafından Schimmel'e verilen bu nişan Özbekistan Cumhuriyeti'nin en önemli nişanıdır. Bu tarihten itibaren, Özbekistan'ın Buhara şehri ve Almanya'nın Bonn şehri arasında dostluk anlaşması yapılmıştır. Bu dostluk anlaşması, Schimmel'in Timur hakkında yaptığı araştırmalara dayandırılmaktadır. Bkz. *Habernâme*, s. 25.

önemli ödül” ifadesi ile nitelendirdiği⁷⁵ bu ödül hakkında daha detaylı bilgi vermek yerinde olacaktır:

1995'te Schimmel'in Almanya'da en önemli ödül olan Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü'ne layık görülmesi, Avrupa'da bazı çevrelerde tepkiyle karşılanmıştır. Gerekçeleri; Schimmel'in İslâm'a olan sempatisi ve eserlerinin hiçbirinde İslâm aleyhinde herhangi bir ifadenin bulunmamasıdır. Yeşiller ve feministlerin de aralarında bulunduğu bu çevreler, onun zaman zaman İran, Pakistan, Türkiye gibi birçok İslâm ülkesine gitmesini son derece yanlış bir hareket olarak değerlendirmektedirler. Çünkü, onlara göre, bu ülkelerde insan hakları ihlâl edilmektedir. Bazı dergiler ve yayınevleri, ödülün verilmesini protesto etmek için imza kampanyası açmışlardır.⁷⁶ Barış ödülünü alırken yaptığı konuşmada⁷⁷ Schimmel, bu konudaki ıstırabını şu sözlerle ifade etmektedir:

“Beni onurlandıran ve yabancı kültürlere gösterilen tolerans ve anlayışın politikamız için önemini vurgulayan yol gösterici konuşmanızdan dolayı size derinden müteşekkirim. Barış ödülünün bana verildiğini büyük bir sürpriz olarak ve memnuniyetle öğrendiğimde, müteakip aylarda, bana Doğu ile Batı arasındaki diyaloga ithaf ettiğim hayatımın eserinin, artık harab olduğu hissini veren öylesine yoğun bir kampanyanın başlayacağını her halde kimse tahmin edemezdi. Lâkin ben, sessiz bir diyalogdan yana gayret sarf eden oryantalistlere olduğu gibi, aynı surette İslam dünyasındaki hüsnü niyet sahibi tüm insanlara ve Doğu ile Batının uzlaşması yolunda yarım yüzyılımı verdiğim eserime karşı da kendimi mesul hissettiğim için bu ödülün vazgeçemedim. Ümit ediyorum ki, beni veya eserlerimi tanımadan bana saldıranlar, katiyetle benim yaşadığım ızdırabı benzerini yaşamaya ihtiyaç duymayacaklar.

Cumhurbaşkanı Dr. Werner Herzog ise; o çevrelere Schimmel'e ödülünü verirken söylediği şu sözlerle cevap vermiştir:

⁷⁵ Habernâme, s. 24.

⁷⁶ Özkan, Senail, “Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık”, *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1995, sy. 37, s. 56-57 ; Özkan, Senail, “Annemarie Schimmel veya Yalnızlar Ülkesine Yolculuk”, *Zaman Gazetesi*, 5 Mart 1996.

⁷⁷ Schimmel'in, Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü'nün kendisine verilmesi münasebetiyle yaptığı konuşmadır.

“Alman kamuoyunda, İslâm, ‘gayri insanî ceza kanunları, dinî bağnazlık, kadınlara yapılan baskı ve saldırgan bir köktencilik’, şeklinde sunuluyor. Bu dar görüşü düzeltmek zorundayız... Tarihte ve günümüzdeki İslâmî akımların baş döndürücü çeşitliliğini öncelikle Schimmel’in eserlerinden öğrendim...”⁷⁸

Alman Cumhurbaşkanı'nın ödülü bizzat vermesi, devletin en üst düzeydeki makamının İslâm hakkında düşmanca veya olumsuz bir imaj oluşturmasının aksine, bu konudaki ciddi çalışmalara verdiği desteği gösterir nitelikte değerlendirilmiştir.⁷⁹ Bu yaklaşımda, o dönemdeki İkinci Körfez Savaşı'nın, Alman kamuoyundaki İslâm imajına zarar vermesi de etkindir. İslâm'a politik açıdan gerçek bir sempati beslenmesinin zor görüldüğü bu dönemde Federal Cumhurbaşkanı Herzog, bu olumsuz eğilimden endişe duymuş ve bu menfi dalgayı kırmaya çalışmıştır.⁸⁰

C. EMEKLİLİĞİ

1992 yılında, resmî kurumlardaki faaliyetlerini bırakan Schimmel, resmen emekli olmuş ise de, ilmî tetkiklerden ve araştırmalardan uzak kalmamış, sağlığı ve şartları nispetinde hayatının son dönemlerine kadar ilmî çalışma ve seyahatlerine devam etmiştir.⁸¹ Bonn Üniversitesi tarafından doğumunun 75. yılı münasebetiyle 7 Nisan 1997'de onuruna açılan Hint-Müslüman Kültürü (Indo-Muslimische Kultur) Kürsüsü'nde vefatına kadar ders vermeyi sürdürmüştür.⁸²

D. VEFATI

Annemarie Schimmel, 26 Ocak 2003 tarihinde Bonn'da vefat etti. Aralarında Türk dernek temsilcileri ve Müslüman kuruluşlarının üyelerinin de bulunduğu çeşitli ülkelerden çok sayıda kişi, Bonn'da yapılan cenaze törenine katıldı. Törende, Schimmel'in Alman yurttaşları dışında Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği (DİTİB), İslâm Toplumları Millî Görüş (İGMG), Avrupa Türk İslâm Birliği (ATİB), İslâm Kültür

⁷⁸ Özkan, “Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık”, *Türkiye Günlüğü*, s. 56-57

⁷⁹ Yarar, Erhan, “Almanya İslam Dünyasına Neden İlgi Göstermektedir?”, *İslâm Dergisi*, Mart 1996, sy. 151, s. 22.

⁸⁰ Hofmann, Murad Wilfried, “Almanya'nın İslâm Politikası”, *İslâm Dergisi*, Mart 1996, sy. 151, s. 35.

⁸¹ Ayvazoğlu, a.g.e., s. 206.

⁸² Akın, a.g.m., s. 174.

Merkezleri Birliği (İKMB), Almanya'da yaşıyan Arap kökenli Müslümanlar ile Afrikalı Müslüman kuruluş temsilcileri yer aldı.⁸³

Schimmel'in vefatı, gerek Türk, gerek dünya basınında geniş yer aldı. Gazete ve dergilerde onu ve eserlerini tanıtıcı yazılar yazıldı,⁸⁴ vefatına tarih düşüldü.⁸⁵

Vefatının ardından Türkiye'de, Schimmel için çeşitli anma programları da düzenlendi. İlk olarak Mevlâna Eğitim ve Kültür Vakfı tarafından 2 Şubat 2003'de Galata Mevlevîhânesi'nde bir anma programı yapıldı.⁸⁶ 14 Nisan 2003'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yunus Emre Konferans Salonu'nda, Ankara Üniversitesi ve Alman Büyükelçiliği'nin katkılarıyla *Schimmel'i Anma Toplantısı* gerçekleştirildi.⁸⁷ Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından da, 8 Mart 2004 '*Dünya Kadınlar Günü*' münasebetiyle "*Vefatının Birinci Yıldönümünde Annemarie Schimmel*" konulu bir panel düzenlendi.*

⁸³ Cenaze töreninde Müslümanlar adına kürsiye gelen Ahmed Zeki Yamani'nin yüksek sesle, Fatiha Sûresini okuması, Annemarie Schimmel'in yıllarca yapmaya çalıştığı dinler arası diyalogun en güzel örneği olarak gösterildi. (Bkz. Zaman Gazetesi, 5 Şubat 2003, Çarşamba; <http://www.zaman.com.tr/2003/02/05/kultur/h3.htm> 07.02.2003.) Ayrıca, cenazeye çiçek göndereceklerin, onun yerine Afgan kadın kuruluşlarına bağış yapması, vefat haberiyle birlikte duyurulmuştu. (Bkz. Çakırgil, Selahattin, "Müslüman ve Hıristiyanların Kilisede Buluşması" http://www.yorum-online.de/s_cakirgil/s_ca_subat/musulman_ve.htm 29.06.2004.)

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kucur, Şamil, "Batıdaki Türbedarın Ölümü" *Aksiyon Dergisi*, Şubat 2003, s. 14 ; Kılıç, Mahmut Erol, "Annemarie Schimmel Vefat Etti", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2003, sy. 112, s. 50-54 ; "Annemarie Schimmel'i Kaybettik", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Nisan 2003, y. 32, sy. 2, s. 81-83 ; Sezer, Engin, "İslâm Araştırmaları Bilgini Annemarie Schimmel'in Ardından", *Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Haber Bülteni*, Bahar 2003, sy. 12, s. 12; Cündioğlu, Dücane, "Annemarie Schimmel'in Vefatının Ardından", *Yeni Şafak Gazetesi*, 1 Şubat 2003 Cumartesi ; T.C. Berlin Büyükelçiliği, <http://tcb Berlin.de/tr/arsiv/2003/ak0402031.htm> , 05.05.2003.

⁸⁵ Annemarie Schimmel'in vefatına, Mustafa Kara'nın düştüğü tarih:

"Mevlâna'yla İkbâl'i sevdi Cemile Bacı
Tasavvuf Kültürünü övdü Cemile Bacı
Yediler gelip söylerler vefatın tarihini
Eyvallah 'TARİH ÜSTADIDIR CEMİLE BACI' 2003
Sûretlere takılma sîrete bak dediler
Âlim ve Âriflere dervişler, er dediler
Gelen doksan dokuz er, gıyaben cân u dilden
Schimmel için 'ER KİŞİ NİYETİNE DEDİLER' 1423"

(Bkz. Kara, Mustafa, "Tasavvuf Kültürünün Uluslararası Maden İşçisi Prof. Dr. Annemarie Schimmel, *Yeni Dünya Dergisi*, Şubat 2003, s. 14-15.)

⁸⁶ "Semazenler Annemarie Schimmel Anısına Döndü", *Zaman Gazetesi*, 3 Şubat 2004 Pazartesi.

⁸⁷ *Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni*, Mayıs 2003, sy. 149 ; "Ölen İslam Bilimcisi Prof. Dr. Annemarie Schimmel'in Onuruna Ankara Üniversitesi ve Alman Büyükelçiliği Tarafından Düzenlenen Anma Töreni" http://www.germanembassyank.com/tr/press/bulten/2003_07.05.2003

* Oturum başkanlığını Dr. Servet Baysal'ın yapmış olduğu panelde, Şule Bilman, Bedriye Reis ve Sema Özdemir, Schimmel'in hayatını, şahsiyetini ve eserlerini konu alan tebliğlerini sundular.

II. ŞAHSİYETİ

A. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Annemarie Schimmel'in, ilmî şahsiyetini kazanmasında zamanını verimli bir şekilde değerlendirmesinin büyük payı vardır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki öğrencisi Mehmed Said Hatiboğlu'nun kendisine yönelttiği bir soruya verdiği cevap, bu konudaki hassasiyetini göstermektedir:

“Müslümanlar gibi yapıyorum. Akşam erken yatıyor, ertesi gün de çok erken kalkıyorum.”

Kendisiyle yapılan bir mülâkatta da ilmî çalışmalara daha fazla zaman ayırabilmek için günde ancak üç-beş saat uyduğunu belirtmektedir. Dostlarından biri de onun hakkında şöyle söylemektedir:⁸⁸

“Onun okumadığı bir an yoktu. Onu ne zaman görsem dâima bir kitap okuyor, fiş tutuyor veya makale yazıyor olurdu.”

Türkiye'de geçirdiği öğretim hayatında dikkati çeken bir husus da, kendisinin fakülte'deki verdiği dersler bittikten sonra vakit kaybetmeden evine dönüp ilmî çalışmalarına devam etmesidir.⁸⁹ Disiplinli bir şekilde çalışması, bunda sabır ve sebat göstermesi ilmî şahsiyetinde, göze çarpan bir diğer husustur.⁹⁰

Akademisyenler için dil bilme, bu dillerle birinci dereceden kaynaklara inme ve eser verme oldukça önemlidir. Çalışma sahası yabancı kültürler üzerine olan bir ilim adamı, başarılı çalışmalar yapabilmek için, o kültürlerin dilini bilmek zorundadır. Schimmel, dil öğrenmede, oldukça yetenekli ve gayretlidir. Çok sayıda dili yetkin derecede bilmesi,⁹¹ kaynakları kullanmasında kendisine büyük kolaylık sağlamıştır.⁹²

⁸⁸ Cebecioğlu, Ethem, “Bir Akademisyen Modeli Olarak Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, s.583.

⁸⁹ Cebecioğlu, a.g.m., s. 583.

⁹⁰ Cebecioğlu, a.g.m., s. 585.

⁹¹ Doğu ve Batı dillerinden, onsekiz dili iyi bildiği söylenmektedir. Almanca, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, İbranice, Rusça, Urduca, Sankritçe, Türkçe, Osmanlı, Arapça, Farsça bunlardan bazılarıdır. (Bkz. Önder, Mehmet, “Tanıdıklarının Gözüyle Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, Ankara 2003, s. 566.)

⁹² Cebecioğlu, a.g.m., s. 584.

Schimmel'in konulara nüfuz edebilmesinde, çalışma alanı hakkında bilgi edinebileceği birçok imkânı değerlendirmesi de yer almaktadır. Çalıştığı alanın uzmanlarıyla sık sık bir araya gelmeye ve onlarla fikir alışverişinde bulunmaya özen göstermiştir. İlmî şahsiyetinden bahsederken Schimmel'in çeşitli ülkelere yapmış olduğu ilmî seyahatlerinden de söz etmek yerinde olacaktır. Kendisi dünyanın pek çok yerinde sempozyum, konferans ve ilmî araştırma için bulunmuş, bu ülkelerin hemen her birinde temâs hâlinde olduğu akademisyen dostlar edinmiştir. Bu sayede de ilmî gelişmeleri, yeni çıkan yayınları yakından takip edebilmiştir. İlim adamının, uzmanlık alanı ile birlikte alanına yardımcı diğer ilimler hakkında da bilgi sahibi olması, ilmî çalışmasını bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymasını sağlar. Schimmel, asıl çalışma sahası tasavvuf ve dinler tarihi olmakla birlikte edebiyat, genel tarih, kültür tarihi, eğitim, din psikolojisi, din felsefesi, tasavvuf felsefesi, kaligrafi, sanat tarihi, güzel sanatlar, musiki, gibi birçok alan hakkında geniş bilgi sahibidir.⁹³

Çalışmaları esnasında önemli gördüğü bilgileri fişlemeye özen göstermiş, böylece sayıları on binlere varan bilgi fişine sahip olmuştur. Bu çalışma usulü, çok sayıda eser vermesine de imkân ve kolaylık sağlamıştır. Aynı şekilde kaynaklara ulaşma azmi ve merakı, içinde son derece değerli yazmaların da bulunduğu çok geniş bir kütüphane oluşturmasına zemin hazırlamıştır.⁹⁴ Bu kaynak zenginliği, eserlerinin bibliyografyasında kendini göstermektedir.⁹⁵

B. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Şiir ve edebiyatla uğraşmak, Schimmel için vazgeçilmez bir tutkudur. Şiire karşı özel bir ilgisi ve yeteneği vardır. Bu yeteneğini sergilemesi, kimi zaman ilmî çevrelerce tepkiyle karşılanmıştır.⁹⁶

⁹³ Cebecioğlu, a.g.m., s. 585.

⁹⁴ Cebecioğlu, a.g.m., s. 586.

⁹⁵ Eserlerindeki kaynak zenginliğine, *Mystical Dimensions of Islam* adlı eserinin sonunda yer alan bine yakın eserin bulunduğu bibliyografya örnek gösterilebilir. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *Mystical Dimensions of Islam*, The University of North Carolina Pres, U.S.A. 1975, s. 439-473)

⁹⁶ Alman Türkoloğu Annemarie Von Gabain, bir defasında Schimmel'in annesine; "Kızınızın şiir yazmasını engelleyin, itibarını zedeliyor" şeklinde bir uyarıda bulunmuştur. Annesi de buna cevaben "Tanrı, ona bu yeteneği vermişse kullansın" diyerek Schimmel'i diğer alanlarda olduğu gibi edebî çalışmalarında da desteklediğini göstermiştir. Bkz. Schimmel, Annemarie, "Auf den Spuren der Muslime", Herder, Germany 2002, s. 24. (Annemarie von Gabain (1901-1993), Orta Asya Türk Dilleri üzerinde özellikle Uygurca alanında araştırma yapan türkologların önde gelenlerindedir. İlgili madde için bkz. Meydan Larousse, IV.)

Gökhan Evliyaoğlu, Schimmel'in şiir tercümelerindeki başarısını ve özellikle Türk şiiri'ne olan sevgisini şöyle dile getirmektedir:

“Türk şiirini o kadar sevmişti ki Türk şiirini ve şairlerini Batıya tanıtmak üzere bir zamanlar kollektif bir çalışması da olmuştu. Yaptığı şiir çevirilerinde şiirin o çevrilemez yönünden haberdar olarak şiirin bu yönlerini de ortaya koyabilirdi. Bir Fransız şairin dediği gibi: ‘Şiir, hiçbir dile çevrilemez. Hatta kendi yazıldığı dile bile.’ Şiir çevirileri ile ilgili bu ilkeye rağmen Schimmel, bunu o kadar güzel yapardı ki. Örneğin, Ahmet Haşim'in şiirlerindeki musikiyi hepimiz biliriz. Schimmel, onun şiirlerini Almanca'ya çevireceği zaman, büyük bir gayretle bu musikiyi hissederek bunu yapardı. Schimmel'in yaptığı çevirilerden siz şairin ruh atmosferini hissedebilirsiniz. Yunus Emre'nin şiirlerinde de durum aynıdır. Yunus'un şiirlerini Almanca okurken, sanki karşınızda gözü yaşlı bir dervişi hissedersiniz. Şiiri ve şairi bu kadar candan ve gönülden hissederek tercüme ederdi.”⁹⁷

C. SOSYAL YÖNÜ

Schimmel'in ilim merkezli mazbut bir hayatı vardı. Sosyal yaşantısında aşırılıktan kaçardı. Seyahatlerini ilim amaçlı yapar, görüştüğü kişilerden bir şeyler öğrenmeye çalışırdı. İlim adamları ve dostlarıyla yemeğe çıkmayı, sohbet etmeyi severdi. Kendisi, gençliğinde de tatillerde fabrikada çalıştığını, on saatlik işten sonra nasırlı elleriyle akşamları oturup teziyle uğraştığını anlatmaktadır. Hayat tarzı hakkındaki bir soruyu şöyle cevaplamıştır:

“Tiyatro, sinema veya herhangi bir gösteriye gitmek aklıma hiç gelmezdi. Bunun için beni ancak zincirle götürmeleri gerekirdi... Ankara veya Kâbil'deki arkadaşımınla yemeğe gitmekle zaman kaybetmiş olmuyorum. Bilakis öğrendiğim bir kelime veya bakış açısıyla ufku açıyorum. Boş zamanım benim işimle bağlantılıydı. İşim, benim hayatımdır... Hayat tarzım hakkında hiç düşünmedim. Bu tarz yaşamak benim için doğaldı. Mayorka'ya gidip sahilde beni top oynamaya zorlarsanız bu benim için korkunç olurdu. Hapiste yatmayı yeğledim.”⁹⁸

⁹⁷ Evliyaoğlu, Gökhan, “Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, s. 574.

⁹⁸ Schimmel, Annemarie, “Auf den Spuren der Muslime”, Herder, Germany 2002, s. 12-13.

Yoğun ilmî yaşantısı, onun dostlarına olan vefasını göstermesine engel olmamıştır. Çoğu zaman kendisine ayırmadığı zamanı onlarla paylaşmaktan zevk almıştır. Nitekim farklı ülkelerden edinmiş olduğu dostlarıyla sürekli temas halinde olmuş, onlara kimi zaman kartlar, mektuplar yollamış, kimi zaman ziyaretlerinde bulunmuştur. Türkiye'deki dostları, kandil ve bayram tebriklerini hiç ihmal etmediğini, bu konuda hassasiyet gösterdiğini nakletmektedirler.⁹⁹

Schimmel'in ilişkileri sadece akademik ve aydın çevrelerle sınırlı kalmamış, halk arasından da yakın dostları olmuştur. *Mein Bruder Ismail: Erinnerungen an die Türkei* (Köln 1990) adlı, Türkiye'deki anılarını kitaplaştırdığı eserin kapağında zikrettiği İsmail Mıhoğlu adlı Konyalı esnaf, bu dostlarından sadece biridir. Konya gezisinde, kendisine rehberlik eden ve evinde ağırlayan bu kimse, onun üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Daha sonraları Schimmel, onun misafirperverliğini unutmamış ve kendisini yıllar sonra Almanya'ya davet ederek muhtemelen bu misafirperverliğe mukabelede bulunmak istemiştir. Fakat dostu İsmail, o seyahatte Almanya'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. Buna çok üzülen Schimmel, vefa borcunu işte bu kitapta '*Kardeşim İsmail*' dediği dostunu uzunca zikrederek yerine getirmiştir.¹⁰⁰

Yoğun bir ilmî hayatın içinde olması, sosyal faaliyetlerde bulunmaması anlamına gelmez. Aksine ömrü boyunca kurduğu ilişkiler, edindiği dostluklar, kendisi için son derece önemli olmuştur.

⁹⁹ Önder, Mehmet, "Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel", *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, s. 562.

¹⁰⁰ Kılıç, "Annemarie Schimmel Vefat Etti", s. 52.

III. ESERLERİ¹⁰¹

A. KİTAPLARI

1942

- *Die Stellung des Kalifen und Qādīs am Ausgang der Mamlukenzeit*. Berlin 1942.¹⁰²

1943

- *Kalif und Kādī im spätmittelalterlichen Ägypten*. Leipzig 1943.

1945

- *Die Chronik des Ibn Ijas, Muhammed Ibn-Ahmad Ibn-Ijas*. Indices von A. Schimmel. Istanbul 1945.

1947

- *Flamme und Falter*, Karaosmanoğlu Yakup Kadri. (Nur Baba. Ein Darwish-Roman). Übertr. von A. Schimmel. Gummersbach 1947.¹⁰³

1948

- *Lied der Rohrflöte*. Hameln 1948.

1949

- *Die Bildersprache Dschelaladdin Rumi*. Walldorf 1949.¹⁰⁴

1951

- *Studien zum Begriff der mystischen Liebe in der frühislamischen Mystik*. Marburg 1951.
- *Die Religionen der Erde: Religionsgeschichte im Abriss*. Wiesbaden 1951.
- *Ausgewählte Abschnitte aus der «Muqaddima» Ibn Chaldun*. Aus d. Arab. Tübingen 1951.

1952

- *Lyrik des Ostens*. Hrsg: W.Gundert, A. Schimmel, W. Schubring. München 1952.

¹⁰¹ Eser listesi, Annemarie Schimmel'in kitap ve makalelerinden oluşmaktadır. Bunlara ayrıca Schimmel'in yazmış olduğu ansiklopedi maddeleri de ilave edilmiştir. Kitap listesinin oluşturulmasında, öncelikli olarak *Habernâme-i Müessesesi-i Tevess-i Dâniş ve Pijûhiş-i İrân* adlı eserden yararlanılmış, makale listesinde de *Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları* temel alınmıştır. Bu eserlerin dışında, başta *Bibliography of The Works of The Scholar-Hermit Prof. Dr. Annemarie Schimmel* olmak üzere çeşitli dergi, gazete ve internet bilgilerine de başvurulmuştur. Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Tekin, Şinasi ; Tekin, Gönül Alpay , "Annemarie Schimmel Festschrift", *Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol. 18, 1994. (Bu çalışma Schimmel'in Harvard Üniversitesi'nden emekli olduğunda, Carolyn I. Cross ve Maria Eva Subtenly'in editörlüğünde, meslektaşları ve öğrencileri tarafından hazırlanmıştır.); *Habernâme-i Müessesesi-i Tevess-i Dâniş ve Pijûhiş-i İrân* Mihrimâh-81, Tahran 2002; Chaghatai, M. Ikram. *Bibliography of The Works of The Scholar-Hermit Prof. Dr. Annemarie Schimmel*, ed. Muhammad Suheyl Umar, Second Edition, İqbal Academi Pakistan, Lahore 2003.

¹⁰² Schimmel'in doktora tezidir.

¹⁰³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun "Nur Baba" adlı romanının Almanca tercümesidir.

¹⁰⁴ Schimmel'in, Rûmî'nin eserlerindeki sembolizmi ele aldığı ilk çalışmasıdır.

- *Dschavidnama, Das Buch der Ewigkeit.* Muhammad Iqbal. Aus dem Persischen. München 1957.¹⁰⁵
  - *Cavidname*, Muhammed Iqbal., Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958.
  - *Cavidname*, Muhammed İqbal (Farsçadan çev. Annemarie Schimmel), Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989/1990.

1955

- *Sīrat-i Abū ‘Abdullāh Ibn al-Hafīf eş-Şīrāzī.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1955.¹⁰⁶

1958

- *Dinler Tarihine Giriş*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1955.¹⁰⁷ Güven Matbaası, Ankara 1958.
  - *Kırkambar Yay.*, İstanbul 1999.

1963

- *Gabriel’s Wing.* A Study into the Religious Ideas of Sir Muhammed Iqbal. Leiden 1963.
- *Botschaft des Ostens.* Muhammad Iqbal. Aus d. Pers. übertr. u. eingel. von A. Schimmel. Wiesbaden 1963.

1964

- *Aus dem Diwan Dschelaladdin Rumi.* Aus d. Pers. übertr. u. eingel. von A. Schimmel. Stuttgart 1964.¹⁰⁸

1965

- *Pakistan. Ein Schloß mit tausend Toren.* Zürich 1965.

¹⁰⁵ *Câvidnâme*, İkbâl’in son evliliğinden doğan oğlu Cavid’e ithaf ettiği eserdir. Eser, pek çok farklı gelenekten etkilenilerek yazılmıştır. İkbâl, bu eserinde Mevlâna Celâleddin Rûmî refaketinde feleklerdeki seyahatini tasvir etmektedir. Eserinde, feleklerin geleneksel dağılımından yararlanır. Buraya sadece İslâm aleminin alim, filozof, hükümdar ve şairlerini değil diğer dinlerinkileri de yerleştirmektedir. Peygamber’in miracını andıran bu seyahatte, Allah’ın huzuruna çıkmadan önce rehber olan Rûmî kaybolmaktadır. Eser, İkbâl’in siyâsî ve teolojik fikirlerini de şiirsel dilde ortaya koymaktadır. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *Cavidnâme*, İstanbul 1999); Schimmel’in *Çağın Mevlâna’sı Muhammed İkbâl* adlı eserinde, *Cavidnâme*’nin analizini yaptığı ‘*Şairin Miracı*’ isimli bir bölüm bulunmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Schimmel, Annemarie, *Çağın Mevlâna’sı Muhammed İkbâl* (çev. Senail Özkan), İstanbul 2001, s. 143-216.)

¹⁰⁶ Kitap, İbn Hafîf eş-Şīrāzī’nin hayatını konu alan Farsça yazma eserin edisyon kritiğidir. Aynı zamanda kitapta Almanca ve Türkçe giriş bulunmaktadır.

¹⁰⁷ Bu eser, ilk olarak Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları arasında çıkmıştır. Schimmel’in Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde ders verdiği dönemdeki ‘Dinler Tarihi’ ders notlarından oluşan bu eserde, o dönemde ‘İslâm Tarihi’ ayrı bir ders olarak okutulduğundan İslâm’la ilgili bölüm bulunmamaktadır. İkinci baskıya hazırlanan kitabına Schimmel, İslâmiyet ile ilgili bir bölüm de eklemiştir. Fakat tek nüsha olan bu bölümün basıma verildikten sonra kaybolduğu, M. S. Hatiboğlu tarafından nakledilmektedir. (Bkz. Mehmed Said Hatiboğlu, “Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, s. 571.)

¹⁰⁸ *Divân-ı Kebir*’deki elli altı gazel ve yirmi rubainin Almanca çevirisidir.

1966

- *Übersetzungen persischer Poesie*. Friedrich Rückert (1788-1866). Ausgew. u. eingel. von A. Schimmel. Wiesbaden 1966.

1967

- *Weltposie ist Weltversöhnung*. Schweinfurt 1967.

1968

- *Al Halladsch, Märtyrer der Gottesliebe: Leben und Legende*. Ausgew., übers. u. eingel. von A. Schimmel. Köln 1968.
- *Persischer Psalter*, Muhammad Iqbal. Ausgew. u. übers. von A. Schimmel. Zürich 1968.

1970

- *Islamic Calligraphy*. Leiden 1970.¹⁰⁹

1973

- *Islamic Literatures of India*. (A History of Indian Literature). Wiesbaden 1973.
- *Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in unsere Zeit*. Aus d. Türk. Istanbul 1973.

1974

- *Sindhi Literature*. (A history of Indian Literature). Wiesbaden 1974.

1975

- *Zeitgenössische arabische Lyrik*. Ausgew., eingel. u. übers. von A. Schimmel. Tübingen 1975.
- *Classical Urdu Literature from the Beginning to Iqbal*. (A history of Indian Literature). Wiesbaden 1975.
- *Arabische Sprachlehre: Methode Gaspey/Otto-Sauer*. Harder-Schimmel. Heidelberg 1975.
- *Mystical Dimensions of Islam*. The Univ. of North Carolina Press, Chapel Hill 1975.¹¹⁰
  - *Mystische Dimensionen des Islam*, Aelen 1979.
  - *Mystische Dimensionen des Islam: Die Geschichte des Sufismus*. Köln 1985.

¹⁰⁹ İslâm hat sanatı hakkında hazırlanmış bir kitapta, epigrafik materyaller için de pek çok referans bulunmaktadır. (Bkz. Chaghatai, M. Ikram, *Bibliography of The Works of The Scholar-Hermit Prof. Dr. Annemarie Schimmel*, Lahore 2003.)

¹¹⁰ Harvard Üniversitesi'nde ders verdiği yıllardaki tasavvuf ders notlarının derlemesinden oluşan bu eser, Schimmel'in tasavvuf alanındaki en kapsamlı eseri olarak bilinmektedir. Eserde, tasavvuf tanımları, klasik tasavvufun tarihsel ana hatları, tarikatlar, insan ve insan düşüncesi, tasavvufî tarikatlar ve dergâhlar, teozofik tasavvuf, Türk ve İran şiirindeki gül ve bülbül imgesi, Hindistan ve Pakistan'daki tasavvuf gibi konuların yanı sıra, eserin sonunda "Tasavvuf Edebiyatında Harf Simgeçiliği" ve "Tasavvufta Dışıl Unsurlar" başlıklı iki de ek bulunmaktadır. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *Mystical Dimensions of Islam*, U.S.A. 1975.)

- *Tasavvufun Boyutları* (çev. Ender Gürol), Adam Yay., İstanbul 1982.¹¹¹
- *Tasavvufun Boyutları* (çev. Yaşar Keçeci), Kırkambar Yay. İstanbul 2000.¹¹²
- *İslâm'ın Mistik Boyutları* (çev. Ergun Kocabıyık), Kabcacı Yay., İstanbul 1999.¹¹³

1976

- *Pain and Grace: A Study of two Mystical Writers of Eighteenth-Century Muslim India*. Leiden 1976.¹¹⁴
- *Abdullah Ansari and other Sufis of Afghanistan*. Kabul 1976.

1977

- *From Sanai to Maulana and Iqbal*. University of Kabul 1977.

1978

- *Rumi. Ich bin Wind und du bist Feuer, Leben u. Werk d. großen Mystikers*. Köln 1978.
- *Denn dein ist das Reich: Gebete aus dem Islam*. Freiburg 1978.
- *Mirror of an Eastern Moon*. London 1978.¹¹⁵

- ¹¹¹ Schimmel'in *Mystical Dimensions of Islam* adlı eserinin bir çevirisi olan, "*Tasavvufun Boyutları*" isimli Ender Gürol tarafından yapılan Türkçe çeviride, oldukça önemli hatalar göze çarpmaktadır. Bu çevirideki hatalara ilişkin çeşitli yazarlar, tercümenin ciddi bir sorumluluk olmasının altını çizerek, çeşitli yazılar kaleme almışlardır. İsmail Kara, bu çeviri hakkında yazdığı yazısında tepkisini şöyle dile getirmektedir: "İşaret edeceğimiz yanlışlar, tasavvufla, hatta Tanzimat öncesi, edebiyatla az çok ilgilenmiş kişilerin rahatlıkla yakalayabilecekleri affedilmez yanlışlardır. Mütercim, tasavvuf kültürüne hiç vâkıf olmadığını hemen her sayfada apaçık ortaya koymakta. Çok basit bir Osmanlıca lügat yardımıyla bile atlatılabilecek bu yanlışlar gerçekten insanı ürkütüyor." Kara'nın örnek verdiği, istilâh yanlışlarından bazıları şunlardır: 'Sülemîlik' yerine 'selimîlik'(s. 83), 'elest bezmi' yerine 'elest şoleni'(s. 155), 'fütüvvet şalvarı' yerine 'fütüvvet pantolonu'(s. 215), 'şazeliye' yerine 'şadîlik' (s. 159), 'şedîli' (s. 160), 'şedhîlilik' (s. 211; 218) kullanımı, 'mucize' ve 'keramet' terimlerinin birbirlerinin yerine kullanımı, 'ismiyle müsemmâ' yerine 'isimler ile isim takılmış olanlar' şeklinde bazı ifadeler. Üzücü bu tür hatalardan bir kısmı ise, ayet meâlleriyle ilgilidir. (Geniş bilgi için bkz. Kara, İsmail, " *Tasavvufun Boyutları* ' Schimmel'e Giydirilen 'Fütüvvet Pantolonu' ", *Yönelişler*, Şubat 1983, sy:20, s. 38-44.; *Tasavvufun Boyutları* (çev. Ender Gürol), Adam Yay., İstanbul 1982.) Schimmel, Hollanda'nın Utrecht şehrinde, Mustafa Kara'yla görüşmesinde, kendisine *Mystical Dimensions of Islam* eserinin bu hatalarla dolu tercümesinden duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir. (Bkz. Kara, Mustafa, "Utrecht'te Tasavvuf Sohbetleri", *Dergâh*, VI, Ağustos 1995, sy. 66, İstanbul 1995.)
- ¹¹² Yaşar Keçeci tarafından tekrar tercüme edilmiş olan "*Tasavvufun Boyutları*"nda, Ender Gürol'un önceden bahsettiğimiz hataları maalesef bu çeviride de karşımıza çıkmaktadır. (Bkz. *Tasavvufun Boyutları* (çev. Yaşar Keçeci), Kırkambar Yay. İstanbul 2000.)
- ¹¹³ Mustafa Kara, yapmış olduğu kitap tanıtımında, *Mystical Dimensions of Islam*'ın, Ergün Kocabıyık tarafından yapılan "*İslâm'ın Mistik Boyutları*" isimli tercümesinin, Ender Gürol ve Yaşar Keçeci'nin yapmış oldukları hatalı tercümelere, daha titizlikle hazırlanmış olmasıyla ayrıldığını ifade etmiştir. (Bkz. Kara, Mustafa, Kitap Tanıtımı, *Tasavvuf Dergisi*, Ocak-Haziran 2002, sy. 8, s. 221-222.)
- ¹¹⁴ XVIII. yüzyıl Hindistan'ında iki mistik yazar, Hoca Mir Dard (1721-1785) ve Şah Abdullatif(1689-1752) hakkında yapılmış bir çalışmadır. Kitabın girişinde XVIII. yüzyılda Hindistan'a genel bir bakıştan sonra sırasıyla Hoca Mir Dard ve Şah Abdullatif'in hayatı ve öğretilerine yer verilmiştir. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *Pain and Grace: A study of Two Mystical Writers of Eighteenth-Century Muslim India*, Leiden: E. J. Brill 1976)
- ¹¹⁵ Bu eserde yer alan şiirler tercüme olmayıp, şiirlerin esin kaynağını, gerek Mevlânâ'nın düşüncesi, gerek İran, Sind ve Hind tasavvuf geleneğindeki şiir literatürü oluşturmaktadır. (Bkz. Chaghatai, M. Ikram, *Bibliography of The Works of The Scholar-Hermit Prof. Dr. Annemarie Schimmel*, Lahore 2003.)

- *The Triumphal Sun: A Study of Works of Jalaloddin Rumi*. London 1978.¹¹⁶

1979

- *A Dance of Sparks: Imagery of Fire in Ghalib's Poetry*. News Delhi 1979.

1980

- *Märchen aus Pakistan*. Aus d. Sindhi übers. u. hrsg A. Schimmel. Düsseldorf 1980.
- *Islam in the Indian Subcontinent*. Leiden 1980.¹¹⁷

1981

- *German Contributions of the Study of Pakistani Linguistics*. Hamburg 1981.¹¹⁸
- *Und Muhammad ist Sein Prophet: Die Verehrung d. Propheten in der islamischen Frömmigkeit*. Düsseldorf 1981.
  - *And Muhammed is His Messenger*. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Pres, 1983.¹¹⁹

1982

- *Islam in India and Pakistan*. Leiden 1982.
- *Garten der Erkenntnis. Das buch der Vierzig Sufi-Meister*. Düsseldorf 1982.
- *As Through a Veil: Mystical Poetry in Islam*. New York 1982.¹²⁰

1983

- *Der Islam im Indischen Subkontinent*. Darmstadt 1983.
- *Anvari's Divan: A Pocket for Akbar*. New York 1983.
- *Makli Hill: A Centre of Islamic Culture in Sindh*, Karachi, Institute of Central and West Asian Studies, University of Karachi, 1983.

1984

- *Das Mysterium der Zahl: Zahlensymbolik im Kulturvergleich*. Franz Carl Endres u. A. Schimmel. Köln 1984.

¹¹⁶ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî hakkında yapılmış olan bu çalışma, Rûmî'nin sembolizmine ve öğretisine yer vermesinin yanı sıra Mevlânâ'nın Doğu ve Batıdaki tesirini de ele almaktadır. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *The Triumphal Sun: A Study of Works of Jalaloddin Rumi*, State University of New York Press, Albany 1993.)

¹¹⁷ Hint Alt Kıtası'nda İslâm'ın geçirdiği süreç, çeşitli dönemler çerçevesinde verilmiştir. Bunlar arasında Bağımsız devletler dönemi, Şîî İslâmın gelişimi, Moğol zamanı, Müslüman yaşantı ve gelenekler, tasavvuf-halk şiiri gibi konular yer almaktadır.

¹¹⁸ Eserde, önce Alt kıtadaki Arap-İran mirası ele alınmış daha sonra Hint alt kıtasındaki Urduca, Sindce gibi diller hakkında yapılan dil bilimi çalışmalarında Alman katkıları ele alınmıştır.

¹¹⁹ Hz Muhammed (s.a.s.)'in hayatı, isimleri, mucizeleri, miracı, Peygamberlik misyonu, tasavvufi gelenekteki yeri, 'Muhammedî yol', Hz. Peygamber'in hayatına dair yeni bir yorum, Peygamber adına yazılmış şiirler ve İkbâl çalışmasında Peygamber Muhammed gibi başlıklarla Hz. Muhammed hakkında yazılmış kapsamlı bir çalışmadır.

¹²⁰ Kitap, şiir geleneğinin asırlar boyu gelişiminin anlaşılması zor hikayesini, açık ve ayrıntılı bir şekilde sunmaktadır. Eserde, Arap mistik şiirinin gelişimi, İran tasavvuf şiiri, Mevlânâ'daki sevgi sembolizmi, Hz. Peygamber'e yazılan şiirler gibi konular yer almaktadır.

- *The Mystery of Numbers*, New York: Oxford Univeristy Press 1993.¹²¹
- *Sayıların Esrarı* (çev. Mehmet Temelli), Mitos Yay., Bursa 1997.
- *Sayıların Gizemi* (çev. Mustafa Küpüşoğlu), Kabalcı Yay., İstanbul 1998.
- *Stern und Blume: Die Bilderwelt d. Persischen Poesie*. Wiesbaden 1984.
- *Calligraphy and Islamic Culture*. New York 1984.¹²²

1985

- *Al-Halladsch "O Leute, rettet mich vor Gott"*, Worte verzehrender Gottessehnsucht. Freiburg im Breisgau: Herder 1985.
- *Alltagsnotizen eines ägyptischen Bürgers*. Ibn-Iyas, Muhammad Ibn-Ahmad. Aus d. Arab. übertr. u. bearb. von A. Schimmel. Stuttgart 1985.
- *Der arabische Nachtmahr: Die Geschichte der 1002 Nacht*. Übers. u. vorgestellt von A. Schimmel. Köln 1985.
- *Liebe zu den Einen: Texte aus der mystischen Tradition des indischen Islam*. Ausgew. Aus d. Pers., Arab., Urdu u. Sindhi. übers. u. eingel. von A. Schimmel. Zürich 1986.
- *Nimm eine Rose und nenne sie Lieder: Poesie d. islam. Völker*. Köln 1987.¹²³
- *Friedrich Rückert: Lebensbild u. Einführung in sein Werk*. Freiburg 1987.
- *Ibn-Ata'allah, Tag-ad-Din Abu-l-Fadl Ahmad Ibn-Muhammad al-Iskandari*. Bedrängnisse sind Teppiche voller Gnaden. Übers. u. eingel. von A. Schimmel. Freiburg 1987.
- *Von Allem und vom Einen*. Maulana Dschelaladdin Rumi. Aus d. Pers.u. Arab. von A. Schimmel. München 1988.¹²⁴

1989

- *Die orientalische Katze: Geschichten, Gedichte. Sprüche, Lieder u. Weisheiten*. Diederichs 1983, 2nd enlarged edn. München 1989.¹²⁵

¹²¹ Sayı sembolizmini konu eden eserde, sayı sembolizminin kaynakları üzerinde durulduktan sonra, sayıların Yahudilik, Hristiyanlık, İslâmiyet'teki anlamları, Hint, Doğu ve Batı kültüründeki örnekleriyle verilmiştir. (Bkz. *The Mystery of Numbers*, Oxford Univeristy Press, New York: 1993)

¹²² Hat sanatına ve İslâm Kültürüne yer veren eserde, 'Hat Çeşitleri', 'Hattatlar, Dervişler ve Hükümdarlar', 'Hat Sanatı ve Tasavvuf', 'Hat Sanatı ve Şiir' başlıkları bulunmaktadır. Eserde Schimmel, Müslümanların kullandığı farklı yazı şekillerinin gelişim sürecini ele alarak, hat sanatı ve hattatların dönemlerindeki sosyal şartlardan ne şekilde etkilendiklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda İslâm tasavvufuna nüfuz eden hat sanatı sembollerini tanıtır ve yazı sanatındaki sembolleri kullanan İslâmî şiiri de ele alır. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *Calligraphy and Islamic Culture*, New York 1984.)

¹²³ "Nimm eine Rose und nenne sie Lieder/Bir gül al ve ona şarkılar adını ver" adlı eser, şiir antolojisidir. Bkz. Lerch, Wolfgang Günter, Doğunun Elçisi (çev. Ali Osman Öztürk), <http://www.kto.org.tr/dergi/ekim98/dogunun.htm> 07.05.2003

¹²⁴ Mevlânâ'nın eseri, 'Fihî mâ fh'ın Almanca çevirisidir.

¹²⁵ "Die orientalische Katze/ Doğu Kedisi" adlı çalışmada Arap, Türk, Afgan, İran, Pakistan ve Mısır şiir ve folklerinden kesitlerle doğu kedisi anlatılmıştır. Özellikle kitabın 'Derviş ve Kedi' bölümünde, sûfilerin kedilerle ilgili anekdotları yer almaktadır. Mevlâna'nın, vefatından sonra,

- *Muhammad Iqbal, prophetischer Poet und Philosoph.* München 1989.
- Muhammed Iqbal, Diederichs Gelbe Reihe, Bd.82, Diederichs, Eugen, Verlag, GmbH&Co. KG/ Almanya 1989.
  - *Çağın Mevlânâ'sı Muhammed İqbal*, (çev. Senail Özkan), Kırkambar Yay., İstanbul 2001.
- *Wanderungen mit Yunus Emre.* Köln 1989.¹²⁶
  - *Yunus Emre ile Yollarda* (çev. Senail Özkan), Ötüken Yay., İstanbul 1999.
- *Die smaragdene Vision: Der Licht-Mensch im Iranischen Sufismus.* Henri Corbin. Hrsg. u. aus d. Franz. übers. von A. Schimmel. München 1989.
- *Islamic Names.* Edinburgh 1989.

1990

- *Der Islam: Eine Einführung.* Stuttgart 1990.
- *Mein Bruder Ismail: Erinnerungen an die Türkei.* Köln 1990.¹²⁷
- *Was hat ein Auge und keinen Kopf?* (300 türkische Volksrätsel) Köln 1990.
- *Look! This is Love! From the Divan of Jalaladdin Rumi,* Boston 1990.

1991

- *Yunus Emre, Ausgewählte Gedichte.* Aus dem Türk. Köln 1991.

1992

- *A Two Colored Brocade: The Imagery of Persian Poetry.* Chapel Hill: University of North Carolina Press 1992.¹²⁸

yemeden içmeden kesilen ve yedi gün sonra ölüp türbesinin yanına gömülen kedisiyle, Mulay Hasan döneminde, pazar yolunun başında tekkeye sadaka toplamak için durmadan miyavlayan ve tekkeye gelen misafirlerin sayısını yolcu kadar miyavlayarak bildiren kedilerle ilgili anekdotlar bunlardan bir kaçıdır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Akın, Nimetullah, "Derviş ve Kedi", <http://www.bengisu.net/yazi.asp?Oku=2042&BolumNo=10> 20.03.2003) Schimmel'in, bu eserde kedilerle ilgili olarak resim ve minyatür sanatına da yer verdiği görülmektedir. Özellikle Hint ve İran minyatürlerinde, sûfilerin yanbaşıda resmedilen kediler, tasavvuf kültüründe kedinin yerini ve ona verilen değeri bir ölçüde göstermektedir. (Bkz. Schimmel, Annemarie, *Die Orientalische Katze*, Diederichs 1983, s. 35, 44, 59, 67, 75, 99, 102.) Yaşar Çoruhlu, "Türk Sanatı ve Semboliminde Kedi" adlı makalesinde, Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonraki dönemde, İslâm dünyasında yer alan kediyle ilgili rivayetleri derleyen bir çalışmaya rastlamadıklarını, ancak Doğu ve kısmen de Türk kültürüyle ilgili örnekler bulduğu Schimmel'in bu eserini bir istisna olarak kabul edebileceklerini söylemişlerdir. (Bkz. Çoruhlu, Yaşar, "Türk Sanatı ve Semboliminde Kedi", *Toplumsal Tarih*, Mart 2004, sy. 123, s. 76.)

¹²⁶ Hikaye formatındaki eserde, Yunus Emre'nin şiirleri ve onlarda yer alan anlayış, kendi çağındaki Türk-İslâm kültürü bağlamında verilmeye çalışılmıştır.

¹²⁷ Schimmel, bu eserinde İsmail Mihoğlu'yla tanışıklığından, ailesinden, Konya düğün adetleri ve yemekleri gibi Konya adetlerinden bahsetmektedir. Kendisine iş bulmak için Almanya'ya davet ettiği Mihoğlu'nun burada bir trafik kazası sonucu ölmesine son derece üzülen Schimmel, kitaplarının bir kısmının telif hakkını Mihoğlu'nun çocuklarına bağışlamıştır. (Bkz. Mehmet Önder, "Tanıdıklarının Gözüyle Schimmel", *Tasavvuf Dergisi*, sy. 11, s. 564.)

¹²⁸ Eser, Schimmel'in Harvard'ta yirmi yıldan fazla bir süre vermiş olduğu bir konferans serisinden geliştirilmiştir.

- I am Wind, You are Fire: The Life and Work of Rumi, Boston (U.S.A), Shambhala 1992.¹²⁹
  - *Ben Rüzgarım, Sen Ateş* (çev. Senail Özkan), Ötüken Yay., İstanbul 1999.

- *Herr Demirci heisst "Schmidt"*. Köln 1992.

1993

- *Sieh! Das ist Liebe. Gedichte Galäl-ad-Din Rumi*. Basel 1993.
- *Aus dem goldenen Becher. Türkische Gedichte aus sieben Jahrhunderten*. Köln 1993.
- *Gewänder Gottes*. Tübingen 1993.
- *Von Ali bis Zahra*. München 1993.
- *Make a Shield from Wisdon. Selected Verses from Nasir-i Khusraw's Divan*. London/New York 1993.

1994

- *Das Mathnawi Galäl-ed-Din Rumi*. (Ausgewählte Geschichten). Basel 1994.
- *Berge, Wüsten, Heiligtümer, Meine Reisen in Pakistan und Indien*, München 1994.
- *Terres d'Islam. Aux sources de l'Orient musulman*. Paris 1994.¹³⁰
- *Das Thema des Weges und der Reise im Islam*. Opladen 1994.
- *Wesheit des Islam*. Stuttgart 1994.
- *Deciphering the Signs of God: A Phenomenological Approach to Islam*. Edinburg: Edinburg University Pres, and Albany: State University of New York Press, 1994.

1995

- *Die Welt des Islams*. Solothurn 1995.
- *Die Rose*, Bad Nauheim- Steinfurth 1995.
- *Die Zeichen Gottes. Einführung in die Phänomenologie des Islam*. München 1995.
- *Vom Duft der Heiligkeit*. Bad Nauheim- Steinfurt 1995.
- *Der Islam*. Stuttgart 1995.

1996

- *Im Namen Allahs, des Allbarmherzigen*. Düsseldorf 1996.
- *West-östliche Annäherungen*. Marburg 1996.

¹²⁹ Schimmel, bu eserinde Konya'nın kültürel mirası içerisinde, Mevlânâ'nın şiiri ve tasavvufi öğretilerini edebî bir dille ele almaktadır.

¹³⁰ "Terres d'Islam İslâm Ülkeleri" adı altındaki bu eserinde Schimmel, İslâm'ın özellikle Hıristiyan aleminde niçin ve ne şekilde deforme edilmiş olduğunun kaynaklara inerek cevabını vermekte, onu küçümsemek isteyenlere, matematik, fizik, kimya gibi ilimlerde ve devlet teşkilatında İslâm'ın nasıl öncülük yaptığını dile getirmektedir. (Bkz. Bardakçı, İlhan, "İslâmiyet ve İki Yabancı Eser", *Zaman Gazetesi*, 13 Haziran 1995, s. 10.)

- *Wie universal ist die Mystik?* Freiburg 1996.
- *Jesus und Maria in der islamischen Mystik.* München 1996.
- *Die schönsten Gedichte aus Pakistan und Indien. Islamische Lyrik aus tausend Jahren.* München 1996.
- *Das Buch der Welt: Wirklichkeit und Metapher im Islam.* Würzburg 1996.
- *Meine Seele ist eine Frau. Das Weibliche im Islam,* Kösel/ Almany 1996.
  - *My Soul is a Women,* (translator: Susan H. Ray), New York 1997.
  - *Ruhum Bir Kadındır* (çev. Ömer Enis Akbulut), İz Yay., İstanbul 1999.

1997

- *Muhammad Iqbal- zwischen Poesie, Philosophie und Politik.* Hamburg 1997.
- *Die drei Versprechen des Sperlings: die schönsten Tierlegenden aus der islamischen Welt.* Hersg. Und übers. München 1997.

1998

- *Die Träume des Kalifen. Träume und ihre Deutung in der islamischen Kultur.* München 1998.¹³¹
- *Wiederholte Spiegelungen. Gedichte Schimmels.* Köln 1998.
- *Kompass Islam.* Hannover 1998.

1999

- *Vogelgespräche und andere klassische Texte. Attar.* Übersetzung aus dem Persischen. München 1999.
- *Gesang und Ekstase.* München 1999.

2000

- *Im Reich der Großmoguln. Geschichte, Kunst, Kultur.* München 2000.
- *Sufismus. Eine Einführung in die islamische Mystik.* München 2000.

2001

- *Die Religion des Islam.* Stuttgart 2001.
- *Kleine Paradiese. Blumen und Gärten im Islam.* Freiburg 2001.
- *Das islamische Jahr. Zeiten und Feste.* München 2001.
- *Rumi. Meister der Spiritualität.* Freiburg 2001.

2002

- *Islam und Europa.* Jena 2002.
- *Auf den Spuren der Muslime. Mein Leben Zwischen den Kulturen,* Herder 2002.
- *Morgenland und Abendland. Mein west-östliches Leben.* München 2002.

¹³¹ Eserde, İslâm kültüründeki 'rüya' kavramı ve 'rüya yorumu' geniş bir şekilde ele alınmaktadır.

B. MAKALELERİ

1942

- "Kalif und Kādī im spätmittelalterlichen Ägypten." *Die Welt des Islams* 25 (1942):1-128.

1948

- Trans. Henry Corbin, "Iranistik und Religionswissenschaft: Vortrag, gehalten in Teheranam 13. Mai 1948." *Spektrum Iran* 4, no. i (1991): 3-27.

1949

- "Einsetzungsurkunden mamlukischer Emire." *Die Welt des Orients* 1, no. iv (1949): 302-306.

1951

- "Eine arabische Version der Transitus-Legende." *Oekumenische Einheit* 2, no. ii (1951): 45-48.
- " 'Ich folge die Religion der Liebe...'¹ Gedanken zur Toleranzidee in der islamischen Mystik." *Oekumenische Einheit* 2, no. i (1951): 46-53.
- "Die islamische Kùltür." In *Die Kulturen der asiatische Grossreiche und Russlands*, 69-94. Wiesbaden, 1951.
- "Die religionshistorischen Kongresse in Marburg und Amsterdam." *Oekumenische Einheit* 2, no. i (1951): 68-75.

1952

- "Where East meets West." In *Pakistan Miscellany*, vol. 1, 69-74. Karachi: Pakistan Publications, 1952.
- "Zur Geschichte der mystischen Liebe im Islam." *Die Welt des Orients* 1, no. vi (1952): 494-499.

1953

- "Alman Gözüyle Divan Edebiyatı." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 11, nos. ii-iv (1953): 355-361.
- "Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, nos. ii-iii (1953): 209-217.
- "XIII. Asırda İslâm Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Münasebetler." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, no. iv (1953): 71-82.
- "Raymundus Lullus und seine Auseinandersetzung mit dem Islam." *Eine heilige Kirche. Zeitschrift für Ökumenische Einheit* (1953-54), no. i: 64-76.
- "Some Aspects of Mystical Prayer in Islam." *Die Welt des Islams* n.s. 2 (1953): 112-125.

- "Weltpoesie. Das Werk Friedrich Ruckerts." *Schweizer Rundschau* 10 (1953): 572-579.

1954

- "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, nos. iii-iv (1954): 67-73.
- "Muhammad Iqbal 1873-1938: The Ascension of the Poet." *Die Welt des Islams* n.s. 3 (1954): 145-157.

1955

- "Roma'daki Beynelmilel Din Bilginleri Kongresi." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4, no. i-ii (1955): 16-22.
- "Zur Anthropologie des Islam." In *Anthropologie religieuse. L'homme et sa destinée à la lumière de l'histoire des religions*, edited by C. J. Bleeker, 140-154. Leiden: E. J. Brill, 1955.
- "Zur Biographie des Abū 'Abdallāh ibn Chafīf aš-Šīrāzī." *Die Welt des Orients* 2, no. ii (1955): 193-199.

1956

- "Friedrich Rückert, Dichter und Orientalist." *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları* (1956): 1-18.
- "The Maulānā and the West." *The Islamic Review* 44, no. ii (1956): 1-3.
- "Zur gegenwertigen religiosen Lage in der Türkei." in *Atti dell VIII Congresso internazionale di storia delle religioni (Roma 17-23 aprile 1955)*, 446-447. Paris: UNESCO, 1956.

1957

- "Der Beitrag der islamischen Mystik zur Einheit der Religionen." In *Einheit und Zusammenarbeit der Religionen, Zeitschrift für Gemeinschaft und Politik* 12 (1957): 47-52.

1958

- "Ibn Khafif, an Early Representative of Sufism." *Journal of the Pakistan Historical Society* 6 (1958): 147-173.
- "The Idea of Prayer in the Thought of Iqbal." *The Moslem World* 48, no. iii (1958): 205-222.
- "Rose und Nachtigall." *Numen* 5 (1958): 85-109.

1959

- "The Activities of the Sindhi Adabi Board, Karachi." *Die Welt des Islams* n.s. 6 (1959-1961): 223-243.

- "Das Gelübde im türkischen Volksglauben." *Die Welt des Islams* n.s. 6 (1959-1961): 71-90.
- "Einige Bemerkungen zu Muhammad Iqbal's *Ġāvīdnāme*." *Die Welt des Orients* 2, nos. v-vi (1959): 520-527.
- "The Origin and Early Development of Sufism." *Journal of the Pakistan Historical Society* 7 (1959): 55-67.
- "Schriftsymbolik im Islam." In *Aus der Welt der Islamischen Kunst. Festschrift für Ernst Kühnel*, edited by Richard Ettinghausen, 244-254. Berlin: Gebr. Mann, 1959.
- "Sindli Şair Şah Abdullatif ve Mevlâna." *Anit* 4 (1959): 6-7.
- "Zur Erinnerung an Yahya Kemâl Beyatlı." *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi* 1 (1959): 145-158.

1960

- "Babur Padishah, the Poet, with an Account of the Poetical Talent in His Family." *Islamic Culture* 34, no. ii (1960): 125-138.
- "Selâhettin Batu." *Ciba Symposium* (Basel) 8, no. ii (1960).
- "Some Notes on the Cultural Activity of the First Uzbek Rulers." *Journal of the Pakistan Historical Society* 8, no. iii (1960): 149-166.
- "The Western Influence on Sir Muhammad Iqbal's Thought." *Proceedings of the IXth International Congress for the History of Religions (Tokyo and Kyoto, 1958)*, 705-708. Tokyo, 1960.

1961

- "Schah Abdul Latif." *Kairos* 3-4 (1961): 207-216.
- "Yunus Emre." *Numen* 8 (1961): 12-33.

1962

- "Drei türkische Mystiker: Yunus Emre, Kayğusuz Abdal, Pir Sultan Abdal." *Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Gesellschaft* 48 (1962).
- "Klassische türkische Poesie." *Zeitschrift für Kulturaustausch* 12 (1962): 183-186.
- "The Martyr-Mystic Hallāj in Sindhi Folk-Poetry: Notes on a Mystical Symbol." *Numen* 9 (1962): 161-200.
- "The Place of the Prophet of Islam in Iqbāl's Thought." *Islamic Studies* 1, no. iv (1962): 111-130.
- "Religiöses Leben in der modernen Türkei." *Zeitschrift für Kulturaustausch* 12 (1962): 195-197.

1963

- "Die Gestalt des Satan in Muhammad Iqbal's Werk." *Kairos* 2 (1963): 124-137.
- "Translations and Commentaries of the Qur'ān in Sindhi Language." *Oriens* 16 (1963), 224-243.
- "The Veneration of the Prophet Muhammad, as Reflected in Sindhi Poetry." In *The Saviour God: Comparative Studies in the Concept of Salvation, Presented to Edwin Oliver James*, edited by S. G. F. Brandon, 129-143. Manchester: Manchester University Press, 1963.

1964

- "Ein Frauenbildungsroman auf Sindhi: Mirza Qalīch Beg's Zīnat." *Der Islam* 39 (1964): 210-225.
- "Der Islam in unserer Zeit." In *Die Herausforderung des Islam*, edited by Rolf Italiaander, 11-39. Göttingen: Musterschmidt, 1964.
- "Islam und Hinduismus." In *Das grosse Gespräch der Religionen*, edited by E. von Dungen, 89-112. Munich: Reinhardt, 1964.
- "Neue Veröffentlichungen zur Volkskunde von Sind." *Die Welt des Islams* n.s. 9 (1964): 237-259.
- "The Symbolical Language of Maulāna Jalāl al-Dīn Rūmī." *Studies in Islam* 1 (1964): 26-40.

1965

- "Hochzeitslieder der Frauen im Industal." *Zeitschrift für Volkskunde* 61, no. ii (1965): 224-242.
- "Some Glimpses of the Religious Life in Egypt During the Later Mamlūk Period." *Islamic Studies* 4 (1965): 353-392.

1966

- "Der Regen als Symbol in der Religionsgeschichte." In *Religion und Religionen. Festschrift für Gustav Mensching*, 178-189. Bonn: Röhrscheid, 1966.
- "Ta'thīr-i Maulānā Jalālu'd-dīn-i Balkhī dar adabiyyāt-i sharq va gharb." *Adab* 14, no. iii-iv (1345/1966): 1-16.
- "Zur Geschichte der pakistanischen Literatur." Trans. "Ghulam Rabbani Sindhi," Karor Patti, "Jamal Abro." in *Der Palmweinschenke. Pakistan in Erzählungen seiner besten zeitgenössischen Autoren*, edited by Rolf Italiaander, 16-31; 253-271. Tübingen: Erdmann, 1966.

1967

- "Aus den Gedichten Maulānā Dschalāluddīn Rūmīs." In *Festschrift für Wilhelm Eilers. Ein Dokument der Internationalen Forschung*, edited by Gernot Wiessner, 257-264. Weisbaden: Harrassowitz, 1967.
- "Friedrich Heiler (1892-1967)." *History of Religions* 7, no. iii (1967): 269-272.
- "Maulānā Jalāluddīn Rūmī's Story on Prayer (Mathnawi III 189)." In *Yádnáme-ye Jan Rypka: Collection of Articles on Persian and Tajik Literature*, edited by Jiří Bečka, 125-131. Prague: Akademia, 1967.
- "Pakistan-eine Skizze." *Die Welt des Orients* 4, nos. i-ii (1967-1968): 128-143.
- "Samiha Ayverdi-Eine istanbuler Schriftstellerin." In *Der Orient In der Forschung. Festschrift für Otto Spies*, edited by Wilhelm Hoenerbach, 569-585. Wiesbaden: Harrassowitz, 1967.
- "Sir Muhammad Iqbal-Dichter und Reformier." *Bustan* 8, no. ii (1967): 3-8.
- "Zu einigen-Versen Mevlāna Dschelāladdin Rūmīs." *Anatolica* 1 (1967): 124-134.

1968

- "Muhammad Iqbāl as Seen by a European Historian of Religion." *Studies In Islam* 5 (1968): 53-82.
- "Ost-Westliche Dichtung. Zum Werke Sir Muhammad Iqbals." *Arcadia* 3 (1968): 73-98.
- "The Ruby of the Heart. Some Reflections about a Mystical Symbol." In *Dr. Zakir Husain Presentation Volume*, edited by Malik Ram, 223-226. New Delhi: Dr. Zakir Husain Presentation Volume Committee, 1968.
- "Sufismus und Heiligenverehrung im spätmittelalterlichen Ägypten: Eine Skizze." In *Festschrift Werner Caskel*, edited by Erwin Gräfe, 274-289. Leiden: E. J. Brill, 1968.

1969

- "Islam." In *Historia religionum: Handbook for the History of Religions*, vol. 2: *Religions of the Present*, edited by C. Jouco Bleeker and Geo Widengren: 125-210. Leiden: E. J. Brill, 1969-1971.
- "Islam in the Modern World." In *Religious Pluralism and World Community: Interfaith and Intercultural Communication*, edited by Edward J. Jurji, 175-192. Leiden: E. J. Brill, 1969.
- "Islam in Turkey." In *Religions of the Middle East*, edited by A. J. Arberry, vol. 2, 68-95. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
- "Poetry and Calligraphy: Some Aspects of the Work of Mirza Ghalib." *Pakistan Quarterly* 17, no. i (1969): 94-101.

- "Shāh 'Ināyāt Shahīd of Jhōk: A Sindhi Mystic of the Early 18th Century." In *Liber Amicorum: Studies In Honour of Professor Dr. C. J. Bleeker*, 151-170. Leiden: E. J. Brill, 1969.

1970

- "The Eternal Charm of Classical Persian Poetry." *Islam and the Modern Age* 1, no. i (1970): 65-69.

1971

- "The Influence of Sufism on Indo-Muslim Poetry." In *Anagogic Qualities of Literature*, edited by Joseph P. Strelka, 181-210. University Park: Pennsylvania State University, 1971.
- "Maulānā Jalāluddīn Rumī's Influence on Muslim Literature." In *Mevlāna Güldestesi*, edited by Annemarie Schimmel, 19-41. Ankara: Güven Matbaası, 1971.
- "Mir Dards Gedanken über das Verhältnis von Mystik und Wort." In *Festgabe deutscher Iranisten zur 2500 Jahrfeier Irans*, edited by Wilhelm Eilers, 117-132. Stuttgart: Hochwacht-Druck, 1971.
- "Mystic Impact of Hallaj." In *Iqbal: Poet-Philosopher of Pakistan*, edited by Hafeez Malik, 310-324. New York: Columbia University Press, 1971.

1972

- "Nur ein storrishes Pferd..." In *Ex Orbe Religionum. Studia Geo Widengren Oblata*, edited by C. J. Bleeker, et al., vol. 2, 98-107. Leiden: E. J. Brill, 1972.

1973

- "Islamic Literatures of India." In *History of Indian Literature*, edited by Jan Gonda, vol. 7: *Modern Indo-Iranian Literature*, 1-60. Wiesbaden: Harrassowitz, 1973.
- "Khwaja Mir Dard, Poet and Mystic." In *German Scholars on India*, edited by the Cultural Department of the Federal Republic of Germany in New Delhi, vol. 1: 279-293. Varansi: Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1973-1976.
- "Literary Criticism in the Field of Islamic Poetry." In *The Personality of the Critic*, edited by Joseph P. Strelka, 155-167. University Park: Pennsylvania State University Press, 1973.
- "A New Czech Translation of the Qur'ān: Some Notes on the Activities of Czech Scholars in the Field of Islamic Studies." *Studies in Islam* 15, no. iii (1978): 171-176; also in German as "Die neue tschechische Koranübersetzung (mit einem Überblick über die neuesten tschechischen orientalistischen Arbeiten)." *Die Welt des Orients* 7, no. i (1973): 154-162.

- "A 'Sincere Muhammadah's' Way to Salvation." In *Man and His Salvation: Studies In Memory of S.G.F. Brandon*, edited by Eric J. Sharpe and John R. Hinnels, 221-242. Manchester: Manchester University Press, 1973.

- "The Sufi Ideas of Shaykh Ahmad Sirhindi." *Die Welt des Islams* n.s.14 (1973): 199-203.

1974

- "Die Aneignung arabischer Literatur in der deutschen Klassik und Romantik." In *Araber und Deutsche. Begegnungen in einem Jahrtausend*, edited by Friedrich H. Kochwasser and Hans R. Roemer, 133-158. Tübingen: Erdmann, 1974.

- "The Meaning of Prayer in Mowlana Jalaluddin Balkhi's Work." *Afghanistan* 27, no. iii (1974): 33-45.

- "The Ornament of the Saints: The Religious Situation in Iran in Pre-Safavid Times." *Iranian Studies* 7, nos. i-ii (1974): 88-111.

- Šāh 'Abdul Latīf's Beschreibung des wahren Sufi." In *Islamwissenschaftliche Abhandlungen. Fritz Meier zum sechzigsten Geburtstag*, edited by Richard Gramlich, 263-284. Weisbaden: Franz Steiner, 1974.

- "Sindhi Literature." In *History of Indian Literature*, edited by Jan Gonda, vol. 8: *Modern Indo-Aryan Literature*, 1-41. Wiesbaden: Harrassowitz, 1974.

- "Turk and Hindu: A Literary Symbol." In *Acta Iranica* ser. 1, 3 (1974): 243-248.

- "Ein unbekanntes Werk Joseph von Hammer-Purgstalls." *Die Welt des Islams* n.s. 15 (1974): 129-145.

1975

- "Classical Urdu Literature from the Beginnings to Iqbal." In *History of Indian Literature*, edited by Jan Gonda, vol. 8: *Modern Indo-Aryan Literature*, 126-261. Wiesbaden: Harrassowitz, 1975.

- "Feiern zum Gedenken an Maulānā Ġalāluddīn Balhī-Rūmī." *Die Welt des Islams* n.s. 16 (1975): 229-231.

- "Friedrich Rückert und Dschelaluddin Rumi." *Miscellanea Suinfurtensia Historica* 6 (1975).

- "Mystische Motive in der modernen islamischen Dichtung." In *Weg in die Zukunft. Festschrift für Prof. DDr. Anton Antweiler*, edited by Adel-Theodor Khoury and Margot Wiegels, 216-228. Leiden: E. J. Brill, 1975.

- "'Ein Osten, der nie alle wird.' Rilke aus der Sicht einer Orientalistin." In *Rilke heute. Beziehungen und Wirkungen*, edited by Ingeborg H. Solbrig and Joachim W. Storck, vol. 1, 183-206. Frankfurt: Suhrkamp, 1975.

- "Der Prophet Muhammad als Zentrum des religiösen Lebens im Islam." In *Glauben an den einen Gott. Menschliche Gotteserfahrung im Christentum und im Islam*, edited by Abdoldjavad Falaturi and Walter Strolz, 57-84. Freiburg: Herder, 1975; translated into English as "The Prophet Muhammad as a Centre of Muslim Life and Thought." In *We Believe in One God: The Experience of God in Christianity and Islam*, edited by Annemarie Schimmel and Abdoldjavad Falatūri, 35-61. New York: Seabury Press, 1979.
- "Schöpfungsglaube und Gerichtsgedanke im Koran und in mystisch-poetischer Deutung." In *Glauben an den einen Gott. Menschliche Gotteserfahrung im Christentum und im Islam*, edited by Abdoldjavad Falaturi and Walter Strolz, 203-237. Freiburg: Herder, 1975; translated as "Creation and Judgment in the Koran and in the Mystico-Poetical Interpretation." In *We Believe In One God: The Experience of God In Christianity and Islam*, edited and translated by Annemarie Schimmel and Abdoldjavad Falatūri, 149-177. New York: Seabury Press, 1979.
- "A Spring Day in Konya according to Jalāluddīn Rūmī" In *The Scholar and the Saint: Studies in Commemoration of Abu'l-Rayhan al-Birūnī and Jalāl al-Dīn al-Rūmī*, edited by Peter J. Chelkowski, 255-273. New York: New York University Press, 1975.
- "Turk and Hindu: A Poetical Image and Its Application to Historical Fact." In *Islam and Cultural Change in the Middle Ages*, edited by Speros Vryonis, Jr., 107-126. Wiesbaden: Harrassowitz, 1975.

1976

- "The Celestial Garden in Islam." In *The Islamic Garden*, edited by Elisabeth B. Macdougall and Richard Ettinghausen, 11-39. Washington D. C.: Dumbarton Oaks, 1976.
- "Sind through the Centuries." *Der Islam* 53 (1976): 120-123.
- "Sufi Literature." *Afghanistan* 29, no. i (1976): 76-87.

1977

- "Some Thoughts About Future Studies of Iqbal." *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 1, no. ii (1977): 75-81.
- "Zum Problem der Übersetzung persischer Poesie." *Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 22, no. i (1977): 227-241.
- "Zur Verwendung des Halladj-Motivs in der indo-persischen Poesie." In *Mélanges offerts à Henry Corbin/Jashn-nāmāh-i Hanri Kurbin*, edited by Seyyed Hossein Nasr, 425-447. Tehran: McGill University, Institute of Islamic Studies, Tehran Branch, 1977.

1979

- "The Emergence of the German Ġazal." In *Studies In the Urdu Ġazal and Prose Fiction*, edited by Muhammad Umar Memon, 168-174. Madison: University of Wisconsin, South Asian Studies, 1979.

- "Eros-Heavenly and Not So Heavenly-in Sufi Literature and Life." In *Society and the Sexes: In Medieval Islam*, edited by Afaf Lutfi al-Sayyid-Marsot, 119-141. Malibu: Undena, 1979.
- "Friedrich Rückert." In *Deutsche Dichter des 19. Jahrhunderts. Ihr Leben und Werk*, edited by Benno von Wiese, 53-76. 2nd edition, Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1979.
- "Gedanken zu zwei Porträts des Mogulherrschers Šāh 'Ālam II. 'Aftāb'." In *Die Islamische Welt zwischen Mittelalter und Neuzeit. Festschrift für Hans Robert Roemer*, edited by Ulrich Haarmann and Peter Bachmann, 545-561. Beirut: Fr. Steiner, 1979.
- "Ghālib's Qasīda in Honour of the Prophet." In *Islam: Past Influence and Present Challenge. In Honour of William Montgomery Watt*, edited by Alford T. Welch and Pierre Cachia, 188-209. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1979.
- "The Golden Chain of 'Sincere Muhammadans'." In *The Rose and the Rock: Mystical and Rational Elements In the Intellectual History of South Asian Islam*, edited by Bruce B. Lawrence, 104-134. Durham: Duke University Program, 1979.
- "Hāfiz and his Critics." *Studies in Islam* 16, no. i (1979): 1-33.
- "The Marsiyeh in Sindhi Poetry." In *Ta'ziyeh: Ritual and Drama in Iran*, edited by Peter J. Chelkowski, 210-221. New York: New York University Press, 1979.
- "Poetry and Calligraphy: Thoughts about their Interrelation in Persian Culture." In *Highlights of Persian Art*, edited by Richard Ettinghausen and Ehsan Yarshater, 177-210. Boulder: Westview Press, 1979.
- "Ritual of Rebirth." *Parabola* 4, no. ii (1979): 88-90.
- "Sind vor 1947. Die Erinnerungen Pir Ali Muhammad Rashdis, eine wichtige Quelle zur Geschichte von Sind." *Indo-Asia* 1 (1979): 55-73.
- "Some Reflections on Yunus Emre's Tekerleme." *Harvard Ukrainian Studies* 3-4, pt. ii (1979-1980): 706-711.

1980

- "Impressions from a Journey to the Deccan." *Die Welt des Islams* n.s. 20 (1980): 104-107.

1981

- "Hans Heinrich Schaeder, Goethe, und persische Dichtung." *Iranzamin* 1, nos. v-vi (1981-1982): 161-165.
- "Ein Satire von Dschami." *Iranzamin* 1, nos. iii-iv (1981): 71-74.
- "Shah Abdul Latif's Sur Sarang." In *Sind Through the Centuries*, edited by Hamida Khuhro, 245-251. Karachi: Oxford University Press, 1981.

- "Türkisches in Indien." In *Scholia. Beiträge zur Turkologie und Zentralasien-kunde, Annemarie von Gabain... dargebracht*, edited by Klaus Ro'hrborn and Horst Wilfrid Brands, 156-162. Wiesbaden: Harrassowitz, 1981.
- "Yunus Emre." in *Yunus Emre and his Mystical Poetry*, edited by Talât Sait Halman, 59-35. Bloomington: Indiana University Turkish Studies 2, 1981.

1982

- "A Note on Poetical Imagery in the Sabk-i Hindi." In *Hakeem Abdul Hameed Felicitation Volume*, edited by Malik Ram, 83-86. New Delhi: Vikas, 1982.
- "Reflections on Popular Muslim Poetry." *Contributions to Asian Studies* 17 (1982): 17-26.
- "Die Schriftarten und ihr kalligraphischer Gebrauch." In *Grundriss der arabischen Philologie*, vol. 1, edited by Wolfdietrich Fischer, 198-209. Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag, 1982.
- "Women in Mystical Islam." *Women's Studies International Forum* 5, no. ff (1982): 145-151.

1983

- "Gedankensplitter einer Islamistin." In *Sehnsucht nach dem Ursprung. Zu Mircea, Eliade*, edited by Hans Peter Duerr, 532-537. Frankfurt am Main: Syndikat, 1983.
- "A Nineteenth Century Anthology of Poetesses." In *Islamic Society and Culture: Essays in Honour of Professor Aziz Ahmad*, edited by M. Israel and N. K. Wagle, 51-58. Delhi: Manohar, 1983.
- "The Sufis and the Shahāda." In *Islam's Understanding of Itself*, edited by Richard G. Hovannisian and Speros Vryonis, Jr., 103-125. Malibu: Undena Publications, 1983.
- "Tradition, Contact and Change in Indian Islam, Exemplified in Muhammad Iqbal's Work." In *Traditions in Contact and Change: Selected Proceedings of the XIVth Congress of the International Association for the History of Religions*, edited by Peter Slater and Donald Wiebe, 427-446. Waterloo, Ont.: Wilfrid Laurier University Press, 1983.

1984

- "Aspects of Mystical Thought in Islam." In *The Islamic Impact*, edited by Yvonne Yazbeck Haddad et al., 113-136. Syracuse: Syracuse University Press, 1984.
- "Das Hallāj-Motiv in der modernen islamischen Literatur." *Die Welt des Islams* n.s. 24 (1984): 165-181.

- "Iqbal in the Context of Indo-Muslim Mystical Reform Movements." In *Islam In Asia*, edited by Y. Friedmann, vol. 1, 208-226. Jerusalem: The Magnes Press, Hebrew University, 1984.
- "The Muslim Tradition." In *The World's Religious Traditions: Current Perspectives In Religious Studies. Essays in Honour of Wilfred Cantwell Smith*, edited by Frank Whaling, 130-144. Edinburgh: T & T Clark, 1984.
- "Traditionen und Quellen pakistanischer Kùltùr." *Anstösse* (Evangelische Akademie Hofgeismar) 1 (1984): 2-10.

1985

- "The Water of Life." *A. A. R. P. Environmental Design* no. ii (1985), 6-9.

1986

- "Häfiz and his Contemporaries." In *The Cambridge History of Iran*, vol. 6: *The Timurid and Safavid Period*, edited by Peter Jackson and Laurence Lockhart, 929-947. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- "Islamische Mystik und religiöse Identität." *Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft* 70 (1986): 232-239.
- "'Karbälä' and the Imam Husayn in Persian and Indo-Muslim Literature." *Alserät* 12 (1986): 29-39.

1987

- "The Calligraphy and Poetry of the Kevorkian Album." In *The Emperors' Album: Images of Mughal India*, by Stuart Cary Welch et al., 31-44. New York: Metropolitan Museum of Art, 1987.
- "Khankhanan 'Abdur Rahim. Ein Kunstmäzen zur Moghulzeit." In *Wege zur Kunst und zum Menschen. Festschrift für Heinrich Lützel*, edited by Frank-Lothar Kroll, 503-510. Bonn: Vovier Verlag Herbert Grundmann, 1987.
- "Land und Leute am Indus." In *Vergessene Städte am Indus*, 17-33. Mainz: von Zabern, 1987.
- "The Primordial Dot: Some Thoughts About Sufi Letter Mysticism." *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 9 (1987): 350-356.
- Trans. "Saba hat viele Namen" aus al-Kisa's *Vita Prophetarum*; "Ich will von Saba sehnsuchtsvoll euch singen" aus Dschelaleddin Rumi's *Mathnavi*; "Der Schmetterling, der aufstampfte" nach Rudyard Kipling, "The Butterfly that Stamped"; "O Solomon, let us try again" aus W. B. Yeats, *The Collected Poems*. In *Märchen aus dem Land der Königin von Saba*, edited by Inge Diederichs, 43-52; 81-86; 270-280; 281-283. Cologne: Diederichs, 1987.

- "Secrecy in Sufism." In *Secrecy In Religions*, ed. by Kees W. Bolle, 81-102. Leiden: E. J. Brill, 1987.
- "Some Remarks About Muslim Names in Indo-Pakistan." In *Gilgul: Essays on Transformation, Revolution and Permanence in the History of Religions Dedicated to R. J. Zwi Werblowsky*, edited by S. Shaked et al., 217-222. Leiden: E.J. Brill, 1987.
- "Sufismus." In *Grundriss der arabischen Philologie*, vol. 2, edited by H. Gätje, 338-357. Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag, 1987.
- "Yahya Kemal und seine Zeit." *Varia Turcica*, vol. 9: *Türkische Miscellen. Robert Anhegger Festschrift/ Armağani/ Mélanges*, edited by Jean-Louis Bacqué-Grammont et al., 331-347. Istanbul: Editions Divit Press, 1987.

1988

- "Dozentin der ersten. Stunde Erinnerungen an Marburg." In *Alma Mater Philippina*. (Marburger Universitätsbund), Summer 1988: 13-15.
- "The Genius of Shiraz: Sa'di and Hāfez." In *Persian Literature*, edited by Ehsan Yarshater, 214-225. Albany: State University of New York Press, 1988.
- "In Memoriam of President Zia-ul-Haq." *Islamic Order* 10, no. iii (1988): 5-7.
- "Iqbal's Persian Poetry." In *Persian Literature*, edited by Ehsan Yarshater, 422-427. Albany: State University of New York Press, 1988.
- "Mystical Poetry in Islam: The Case of Maulana Jalaluddin Rumi." *Religion and Literature* 20, no. i (1988): 67-80.
- "Persian Poetry in the Indo-Pakistani Subcontinent." In *Persian Literature*, edited by Ehsan Yarshater, 405-421. Albany: State University of New York Press, 1988.
- "Revisiting Mawlana Rumi and Konya." *Sufi* 1 (1988-1989): 6-8.
- "Schriftsymbolik im Islam." *Visible Religion* 6 (1988): 136-151.

1989

- "The Art of Calligraphy." In *The Arts of Persia*, edited by R. W. Ferrier, 306-314. New Haven: Yale University Press, 1989.
- "Friedrich Rückert. Biographische Notizen." In *Europa und der Orient. Lesebuch*, edited by Gereon Sievernich and Hendrik Budde, 96-105. Munich: Berliner Festspiele, 1989.
- "Man of Light or Superman? A Problem of Islamic Mystical Anthropology." *Diogenes* 146 (Summer 1989): 124-40.
- "Maulānā Rūmī as a Teacher." *Islam and the Modern Age* 20, no. iv (1989): 298-319.

1990

- "Die Bildersprache bei Hafiz." *Spektrum Iran* 3, no. iv (1990): 3-19.
- "Derwische." In *Männerbände, Männerbünde*, edited by Gisela Völger and Karin von Welck, vol. 1, 199-204. Cologne: Rautenstrauch-Joest-Museum, 1990.
- "Europa und der islamische Orient" In *Die Religionen der Menschheit*, vol. 25, iii: Der Islam by Münir D. Ahmed et al., 336-387. Stuttgart: Kohlhammer, 1990.
- "Iqba'l and the Bábí-Bahá'í Faith." In *Bahá'í Faith and Islam*, edited by Heshmat Moayyad, 111-119. Ottawa: The Association for Bahá'í Studies, 1990.
- "Khankhanan 'Abdur Rahim and the Sufis." In *Intellectual Studies on Islam: Essays Written In Honor of Martin B. Dickson*, edited by Michel M. Mazzaoui and Vera B. Moreen, 153-160. Salt Lake City: University of Utah Press, 1990.
- "Künstlerische Ausdrucksformen des Islams." In *Die Religionen der Menschheit*, vol. 25, iii: Der Islam by Münir D. Ahmed et al., 267-299. Stuttgart: Kohlhammer, 1990.
- "Man and His Perfection in Islam." In *The World Treasury of Modern Religious Thought*, edited by Jaroslav Pelikan, 441-452. Boston: Little, Brown and Co., 1990.
- "Orientalische Einflüsse auf die deutsche Literatur." in *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, vol. 5: *Orientalisches Mittelalter*, edited by Wolfhart Heinrichs, 546-562. Wiesbaden: Athenaion, 1990.
- "Shams Anwari Alhuseyni." *Arts and the Islamic World* 19 (Autumn 1990): 25-27.
- "Das Spiegelmotiv bei Ruckert." In Friedrich Rückert, *Dichter und Sprach-gelehrter in Erlangen*, edited by Wolfdietrich Fischer and Rainer Gömmel, 147-156. Neustadt an dem Aisch: Degener, 1990.
- "Der Sufismus und seine Literaturen." In *Neues Handbuch der Literaturwissenschaft*, vol. 5: *Orientalisches Mittelalter*, edited by Wolfhart Heinrichs, 499-523. Wiesbaden: Athenaion, 1990.
- "Sufismus und Volksfrommigkeit." In *Die Religionen der Menschheit*, vol. 25, iii: Der Islam by Münir D. Ahmed et al., 157-266. Stuttgart: Kohlhammer, 1990.

1991

- "Fous de Dieu." Introduction to Roland and Sabrina Michaud, *Derviches du Hind et du Sind*, 11-24. Paris: Phebus, 1991.
- "Indo-Muslim Spirituality and Literature." In *Islamic Spirituality: Manifestations*, edited by Seyyed Hossein Nasr, 362-369. New York: Crossroad, 1991.

- "Inner and Outer Space in Islam." In *Concepts of Space, Ancient and Modern*, edited by Kapila Vatsyayan, 175-179. New Delhi: Indira Gandhi National Center for the Arts, 1991.
- "Islamische Kunst auf dem indischen Subkontinent." In *Kleine Geschichte der Islamischen Kunst*, edited by H. Th. Gosciniak, 328-360. Cologne: Dumont, 1991.
- "Maulânâ Ğalâladdîn Rûmî." *Spektrum Iran* 4, no. i (1991): 28-42.
- "Nâsir-i Khusrau, Die Pilgerfahrt." *Spektrum Iran* 4, no. iv (1991): 3-4.
- "Sacred Geography in Islam." In *Sacred Places and Profane Spaces: Essays In the Geographies of Judaism, Christianity, and Islam*, edited by Jamie Scott and Paul Simpson-Housley, 163-175. New York: Greenwood Press, 1991.
- "Sufism and Spiritual Life in Turkey." In *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed. by Seyyed Hossein Nasr, 223-232. New York: Crossroad, 1991.
- "Yusuf in Mawlana Rumi's Poetry." *Sufi* 10 (1991): 5-12.

1992

- "A Dervish in the Guise of a Prince: Akbar's Generalissimo Khan-i Khanan Abdur Rahim." *The Powers of Art: Patronage in Indian Culture*, edited by Barbara Stolen Miller, 202-223. Delhi: Oxford University Press, 1992.
- "Engel im Islam." In *Engel-Elemente-Energien*, edited by Reinhard Kirste et al., 282-291. Balve: Zimmermann, 1992.
- "In Memoriam Use Lichtenstädter (1901-1991)." *Die Welt des Islams* n.s. 32 (1992): 173-176.
- "Yusuf in Mawlana Rumi's Poetry." In *The Legacy of Mediæval Persian Sufism*, edited by Leonard Lewisohn, 45-60. London: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1992.

1993

- "Jesus und Maria in der persischen Poesie." *Spektrum Iran* 6, no. ii (1993): 60-72.
- "The Voice of Love: Mystical Poetry in Islam: Maulânâ Jalâluddîn Rûmî (1207-1273)." In *Mystics of the Book: Themes, Topics and Typologies*, edited by R. A. Herrera, 377-388. New York: Peter Lang, 1993.
- "Yunus Emre", *Turkish Review*, 7/32 (1993): 67-90.

1994

- "Understanding Islam", *Iqra*, vol. 14, no. 1, 1994.

1995

- "Meine Barmherzigkeit ist grösser als mein Zorn: Gedanken zum islamischen Gottesbild.", *CIBeDo: Beiträge zum Gespräch zwischen Christen und Muslimen*; 9/ii (1995), 41-44.

1996

- "Yunus Emre" *An Anthology of Turkish Literature*. ed. Kemal Silay. Bloomington: Indiana University, 1996. Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture Joint series, XV, 42-57.
- "Jesus and Mary as Poetical Images in Rumi's Verse." In *Christian-Muslim Encounters*, edited by Yvonne Y. Haddad and Wadi Z. Haddad. Gainesville: Florida University Press.

C. ANSİKLOPEDI MADDELERİ

- *Encyclopaedia Britannica*, 15th edn.: "Muhammad and the Religion of Islam" (part); "Islamic Art" (part); "Jalāl ad-Dīn ar-Rūmī."
- *Encyclopaedia Iranica*, edited by Ehsan Yarshater: "'Abd al-Vahhāb Sačal;" "Amīr Kosrow Dehlavī;" "Ana'l-haqq;" "Andalīb, Nāser Mohammad;" "Christianity-Christian Influence on Persian Poetry;" "Color-Color Symbolism in Persian Literature."
- *Encyclopaedia of Islam*, 2nd edn.: "Ikbāl;" "Mughals-Religious Life;" "Muhammad-The Prophet Muhammad in Popular Muslim Piety;" "al-Nūrī, Abū'l-Hasan Ahmad b. Muhammad al-Baghawī."
- *Encyclopaedia of Religion*: "Andrae, Tor;" "Calligraphy-Islamic Calligraphy;" "Cats;" "al-Hallāj;" "Heiler, Friedrich;" "Iconography-Islamic Iconography;" "Islamic Religious Year;" "Lull, Ramón;" "Numbers;" "Nūr Muhammad;" "Poetry-Islamic Poetry;" "Qurrat al- 'Ayn Tāhirah;" "Rābi'ah al- 'Adawiyah;" "Rūmī, Jalāl al-Dīn."
- *Lexikon der Religionen* (Freiburg, 1987): "Derwisch;" "Sufismus."
- *Die Religion in Geschichte und Gegenwart. Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft*, edited by Kurt Galling (Tübingen: J. C. B. Mohr, 1957-1962): "Akbar;" "Arabien (I);" "Babismus;" "Bahai-Religion;" "Bruderschaften (I);" "Drusen;" "Ekstase;" "Frau (I);" "Geister, Dämonen, Engel (I);" "Haar;" "Islam (I);" "Kleidung (I);" "Kuß;" "Opfer (I);" "Schlange;" "Seelenvogel;" "Tanz (I);" "Wein und Weinenthaltung (I);" "Zahlensymbolik (I)."
- *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World*. ed. John L. Esposito, 4 vol., New York - Oxford: Oxford University Press, 1995: "Calligraphy and Epigraphy ", "Devotional Poetry", "Numeroloji".

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANNEMARIE SCHIMMEL'İN GÖRÜŞLERİ VE TASAVVUF KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

I. GÖRÜŞLERİ

A. İSLÂM VE DİĞER DİNLER

Annemarie Schimmel'in düşüncesinde, İslâm dini ve kültürü içinde bireyin konumu, ön plana çıkmaktadır. Ona göre birey, sıradan bir kul değil, dini yaşatan, zenginleştiren yaratıcı bir zihindir. İslâm dünyasındaki din kavramı, günlük hayat, edebiyat, sanat, felsefî ve kültürel bir bütünlük içinde ele alınmalı ve anlaşılmalıdır.¹³²

Schimmel, sürekli bir gelişim ve değişim içinde olan dünyada, İslâm'ın, doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve bu konudaki yanlış kanaatlerin düzeltilebilmesi için İslâm dininin yeniden yorumlanmasını bir zarûret olarak görmektedir. Bu hususla ilgili olarak iki noktaya işaret eder:

Birincisi, İslâm dinine, çağdaş bir yorum kazandırmada, günün ihtiyaçlarına cevap verebilen, bireylerin yetiştirilmesidir. Ona göre, kişilerin dinî inançları ile ilgili eğitimlerinin yanı sıra pozitif bilimler ve Batı felsefesi ile bağ kurabilecek şekilde yetiştirmeleri son derece önemlidir. Buna, 1954-1959 yılları arasında öğretim üyesi olarak görev yaptığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin o dönemdeki eğitim sistemini örnek göstermektedir.

Vurguladığı ikinci husus, İslâm dini ile ilgili yorumlarda, görüşlerine yer verilen kişilerin titiz bir şekilde seçilerek, sağlam kaynaklardan bilgi edinilmesidir. Schimmel, kendi fikir ve ruh dünyasında en çok etki bırakan İslâm düşünürlerinden

¹³² Sezer, Engin, "İslâm Araştırmaları Bilgini Annemarie Schimmel'in Ardından", *Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Haber Bülteni*, Bahar 2003, sy. 12, s. 12.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö.1273) ve Muhammed İkbâl'in (ö.1938) görüşlerinin, İslâm'ın doğru bir şekilde anlaşılmasında temel oluşturacağını savunmaktadır.¹³³

Dünyadaki İslâm imajı ve İslâmiyet'in anlaşılması konusunda söylediği şu sözler, dikkat çekicidir:

“İslâmiyet'in dünya üzerindeki gelişmesini teşhis etmek zor. Zira her yerde İslâm, farklı bir boyutta gelişme gösteriyor. Endonezya'da başka, Senegal'de başka, Cezayir'de başka... Üzülerek söylemeliyim ki, İslâm konusunda gazetelerde, televizyonlarda ve radyolarda kasıtlı olarak 'menfi bir imaj' gündeme getiriliyor. Bunlar tamamen 'terörist' fikirlerin mahsulüdür. Onların bahsettikleri konuları şöyle bir ele alıyorsunuz. İslâmiyet ile uzaktan yakından hiç ama hiç alakası olmadıklarını görüyorsunuz. Ne Kur'ân-ı Kerim'de, ne de İslâmî bir kaynaktan rastlayamayacağımız art niyetli fikirleri su yüzüne çıkarıyorlar. İslâmiyet'in hoşgörü ve sevgi dini olduğunu onlara anlatıp, öğretmek lazım. Bu çok mühimdir. Batı'nın muhtaç olduğu her şey İslâmiyet'te var. İslâmiyet'e dil uzatan batılı cahildir. Medya ise adeta İslâm'a saldırı üzerine programlanmış...”¹³⁴

Ona göre, İslâm dininin karşılaştığı en önemli sorun, özellikle Batı'da 'barışçı bir din' olarak algılanamamasıdır. Bu intibâ, İslâm ve İslâm kültürü ile ilgili kavramların yeterince ve tam manasıyla bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. İslâm, Batı'da halâ, 'savaşçı bir din' olarak görülmektedir. Schimmel, bu yanlış kanaati, İslâm bilginlerinin 'cihad' hakkındaki tanımlarına dayanarak reddeder:

“Müslümanlar ve İslâm bilginleri için 'cihad' kelimesi, birçoğumuzun bildiği gibi savaşı ifade eden bir kelime değildir. Cihadın asıl anlamı, Tanrı yolunda ve O'nun istekleri doğrultusunda gösterilen çabaların bir ifadesidir. Yani cihad, dinî sebeplerden ötürü yapılan çalışmaların tümüne verilen addır. Bu kelimenin yanlış karşılıklarına inanmamak gerekir.”¹³⁵

Schimmel, bu tür eksik ve yanlış kanaatlere, Batı'nın 'savaşçı bir millet' olarak tanıdığı Osmanlı'yı örnek gösterir. 1492'de İspanya'dan sürülen Yahudilere ilk sığınma

¹³³ Yücel, Tahir, *İslâm Hakkında Ne Dediler?*, İstanbul 1993, s. 8-9.

¹³⁴ Yazgan, Mustafa, “Annemarie Schimmel”, *Zaman Gazetesi*, 19 Ağustos 1996 Pazartesi.

¹³⁵ Yücel, a.g.e., s. 12.

hakkı veren devletin, Osmanlı İmparatorluğu olduğunu hatırlatarak, İslâm devletinin barışçı yönünü ortaya koyar. Ona göre, geçmişten bugüne kadar devam eden birçok yanlış ve eksik bilgi neticesinde, dinler arasındaki bağlar kopma noktasına gelmiştir. Bunun için toplumların karşılıklı, önyargısız bir şekilde, birbirlerinin tarihlerini ve kültürlerini öğrenmeleri gerekmektedir. Schimmel, böyle bir etkileşimin toplumlar arasında bozulan dengelerin tekrar kurulmasında, önemli bir rolü olduğuna şu sözleriyle işaret etmektedir:

“Bence değişik dinlere mensup kişilerin karşılıklı olarak birbirlerinin geçmişini araştırıp öğrenmeleri, onların daha anlayışlı olmalarına yol açacak, ön yargı ile hareket etmelerini önleyecek ve huzur duymalarını sağlayacaktır. Benim fikrime göre, her insanın iç huzura ulaşabilmesi ile, genel huzurda da adım adım yeni bir anlayış tarzı hakim olacaktır. Bunun sonucunda dünya barışı sağlanabilir mi onu kimse bilemez. Çünkü insanlar genelde zayıftırlar. Ama en azından, bunun olacağına dair inancımızı kaybetmemeliyiz. Çünkü bu uğurda savaş verebilecek insanlara her dinde rastlamamız mümkündür. Bunlar Tanrı yolunda ve onun istekleri doğrultusunda bir savaş vererek iç huzurlarını sağlayacak ve ondan sonra da bu iç huzuru, toplumun diğer bireyelerine ileteceklerdir.”¹³⁶

Ona göre, Batı dünyası hatta bütün insanlık, ancak İslâmiyet sayesinde “beşerî servet”in sahibi olmuşlardır.¹³⁷ Batı’daki bu yanlış kanaatlerin giderilmesinde, kültür ve medeniyet tarihini dikkatli bir şekilde ele almanın önemini şöyle dile getirmiştir:

“Sanıyorum ki, İslâm ülkelerinin kültür ve medeniyetleri gerektiği şekilde incelenmiş olsa, İslâm medeniyeti hakkında en mükemmel eserleri vermek ve bu dinin, Müslümanlığı deforme etmek isteyenlerin söyledikleri gibi sadece iki kılıç kuvvetine dayanmadığı daha iyi anlaşılacak olacaktır.”¹³⁸

İslâm dinine yakın olup olmadığına dair sorulan bir soruya verdiği cevap, onun İslâm’a bakış açısını yansıtmaktadır:

“Çok iyi bir Hıristiyan olduğum söylenemez. İslâm’da beni asıl büyüleyen şey, kusursuz bir inanç ve tam bir teslimiyetin oluşudur. Gerçek

¹³⁶ Yücel, a.g.e., s. 12-13.

¹³⁷ Bardakçı, İlhan, “İslâmiyet ve İki Yabancı Eser”, *Zaman Gazetesi*, 13 Haziran 1995, s. 10.

¹³⁸ Bardakçı, a.g.m., s. 10.

İslâm bana göre muhteşem. Özellikle Hıristiyanlıktan çıkarılıp, dinden uzaklaştırıldığımız bu dönemlerde, İslâm'ın bu yönünün beni etkilediğini ve kendimi ona ait olarak gördüğümü hissettim. Bu benim din değiştirdiğim anlamına gelmez. Ama Müslümanların Allah'ın varlığını bu kadar şiddetli bir şekilde hissetmeleri beni daima çekmiştir.”¹³⁹

Bu anlayışının temelini, Augustinus'un “İnsan bir şeyi ancak sevdiği kadar anlar” sözünde bulmak mümkündür. Schimmel, bununla birlikte kendisini üzen bir takım olumsuzluklara da şu şekilde dikkat çekmektedir:

“Bizim Ortaçağlı teologlarımız biliyorlardı ki, ‘aklın gözü aşk’tır. Şimdi gayet basit olarak, böyle bir aşkın gözü kör ettiği söylenebilir. Ancak, ben zannediyorum ki, derûnî aşk aynı zamanda gözleri açar; insan pek sevdiği bir varlığın hatalarını, günahlarını tanımadığı birisinininkine kıyasla daha derin bir üzüntüyle görür. İslâm dünyasını kendi çeşitliliği içerisinde araştırıp, onun pozitif yönlerini bu dünyadan bihaber olan kamuoyuna tanıtmakla hayatını geçiren biz, son on yıldan bu yana İslâm dünyasının çeşitli bölümlerinde katedilen gelişmeleri gördüğümüzde hayretimiz bir o kadar artar.”¹⁴⁰

Son zamanlarda İslâm'ı, bir slogan olarak kullanan ve onun dinî esaslarıyla hiçbir şekilde örtüşmeyen bir takım ideolojilerin bulunmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Bu ideolojilerle hareket edenlerin, Kur'an'da geçen “Lâ ikrâhe fi'd-dîn” (el-Bakara 2/257) ayetinin mesajını ve Hz. Peygamber'in bir kimseyi (olur olmaz bir şekilde) ‘kâfir’ ilan etmekten sakınmak gerektiğini belirten ikazını unuttuklarına temas eden Schimmel, politik yönden bu şekilde istismar edilen İslâm'ın, yaşanan (gerçek) İslâm'dan tamamen farklı bir dini yansıttığını ifade etmektedir.¹⁴¹

İslâm hakkında çizdiği genel portreyi, (güncel) politikanın katı gerçeklerinden uzak bulanlar için, ‘Dinler Tarihi’ öğreticiliğine dayalı olarak, ‘ideal olan’ın ‘ideal olan’la karşılaştırılması gerektiğini vurgular. Bu görüşünü, İsveçli Lutherci Piskopos Tor Andre'nin Hz. Muhammed hakkında yazdığı biyografisindeki şu sözleriyle temellendirir:

¹³⁹ Schimmel, *Auf den Spuren der Muslime*, Germany 2002, s. 26.

¹⁴⁰ Özkan, “Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık”, *Türkiye Günlüğü*, sy. 37, s. 61.

¹⁴¹ Özkan, a.g.m., s. 61-62.

“Dinî bir inanç; diğer manevî akımların sahip olduğu gibi, gerçekten ne istediğine göre yargılanmalıdır, yoksa insanî zaafının ve zavallılığın tahrif ettiği ideal görünüme göre değil.”¹⁴²

Bunlarla beraber, İslâm dini ile ilgili kanaatinin sadece İslâm sanatı ve edebiyatı hakkındaki eserler üzerinde yıllarca çalışması neticesinde değil, bilâkis kendisini sevgiyle evlerine kabul eden ve kültürlerini bizatfihî tanıtan, bütün dünyada ve her halk kitlesinden edindiği Müslüman arkadaşları sayesinde oluştuğunu ifade etmektedir.¹⁴³

B. HZ. MUHAMMED (s.a.s.)

Schimmel, Batı’da Hz. Peygamber (s.a.s.)’in tam olarak anlamadığını söyler ve bunun nedenleri üzerinde durur:¹⁴⁴

Bunlardan biri, Batı’da yaygın hale gelmiş ve yerleşmiş bir takım eksik ve yanlış kanaatlerdir. Bu kanaatlerden bazıları Hz. Muhammed’in, bir ayartıcı, bir şehvet düşkünü, kurnaz bir politikacı, yalancı bir Peygamber ya da Hıristiyan inançlarına aykırı bir sistemin kurucusu olduğu şeklindeydi. Schimmel, Hıristiyan geleneğinde yetişmiş kişilerin yüksek tahsil görmüş olsalar bile, yüzyıllar boyu söylenegelen bu fikirlerin etkisinden kendilerini kurtarmada ve doğruyu bulmada zorlandıklarını belirtmektedir.¹⁴⁵

Hıristiyanların, Hz. Peygamber hakkındaki kanaatini şu şekilde dile getirmektedir:

“Hıristiyan dünyasında hiçbir tarihî şahsiyet, Hz. Muhammed kadar tahkîr edilmemiş, hiç kimseye onun kadar çirkin sıfatlar yakıştırılmamıştır. Dante (ilahî komedyada) Hz. Muhammed’i cehennemden ta dibinde gösterirken, aslında sadece, sayısız Ortaçağ Hıristiyanı’nın hislerine tercüman oluyordu.”¹⁴⁶

¹⁴² Özkan, a.g.m., s. 62.

¹⁴³ Özkan, a.g.m., s. 62.

¹⁴⁴ Bu sebepler üzerinde benzer şekilde, Eva de Vitray da durmaktadır. Bkz. Eva de Vitray-Meyerovitch, *Mekke: İslâm’ın Kutsal Şehri* (çev. Cemal Aydın), İstanbul 2003, s. 11-13.

¹⁴⁵ Schimmel, Annemarie, “Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed (çev. Zülfikar Durmuş), *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2002, sy: 9, s. 395-396.

¹⁴⁶ Hofmann, Murad Wilfried, *3. Binyılda Yükselen Din İslâm* (çev. Murat Sülün), İstanbul 2003, s. 80.

Hiz. Peygamber'in kişiliğinin anlaşılamamasında diğer bir etken, onun 'dünyevî' yaşantısıdır. Hıristiyanların sahip olduğu 'dualistic' anlayış, Hiz. Muhammed'in hem din, hem de dünya ile ilgilenen yönünü anlamalarına engel olmaktadır.¹⁴⁷ Aliya İzzetbegoviç, bu hususta şöyle der: "Hıristiyanlık, insan olma özelliğini muhafaza eden bir insan-ı kâmil fikrini kabul edememiştir. Hiz. İsa'nın öğretisinin ruhundan, tanrı-insan, Hiz. İsa'nın Tanrı oğlu neticesini zarurî olarak çıkarmışlardır. Öbür tarafta Hiz. Muhammed insan olarak kalmıştır. Hiz. Muhammed'in mertçe ve savaşçı olarak hareket etmesine karşı Hiz. İsa melek intibasını bırakmıştır. Kadınlarla ilgili durum da öyledir. Kur'an-ı Kerim'de onlar- İncil'deki Marta ve Meryem'in tam tersine- sadece zevce ve anneler olarak, yani tabiî fonksiyonlarında ortaya çıkmaktadırlar. Onun için Hıristiyanların Hiz. Muhammed'in 'fazlasıyla insanî tabiatı'na hücumu, haddizatında onu yanlış anlamalarından ileri geliyor."¹⁴⁸

Schimmel, Müslümanların Hiz. Muhammed'e derin ve içten duydukları saygının yanında, onun insanî yönünün farkında olduklarını ve onu asla ilahî bir varlık şeklinde görmediklerini belirtir. Hiz. Peygamber'in her şeyden önce bir Müslüman için 'güzel bir örnek' olduğuna, Kur'an'dan gösterdiği ayetle işaret eder (Ahzâb 33/21). Dindar Müslümanların Hiz. Peygamber'in yaşamındaki en küçük ayrıntıyı takip etmeleri ve sünneti uygulama hususundaki hassasiyetlerine de temas eder.¹⁴⁹ Burada Hiz. Muhammed ile Hiz. İsa'nın taklit edilmesinin mukayesesinde Armand Abel'in ifadesini kullanarak şöyle bir ayrıma gider: "Imitatio Muhammadî" (Hiz. Muhammed'i taklit), bir fiil ve amel taklididir; halbuki, "Imitatio Christi" (Hiz. İsa'yı taklit) ise, onun çektiği acıyı taklittir."¹⁵⁰

Peygamberliğin nihaî oluğu, onun üzerinde önemle durduğu bir diğer husustur. Bu konunun, İslâm teolojisinde merkezî bir noktada olduğunu vurgular. Hiz. Muhammed'in, Hiz. İsa'nın mesajını tamamlamak üzere geldiğini ifade eder. Hiz. Peygamber'in alemlere rahmet olarak gönderildiğini ayetlerle ortaya koyarken, "en son peygamber, tam ve mükemmel vahyin taşıyıcısı olarak Hiz. Muhammed'in rolünün,

¹⁴⁷ Schimmel, a.g.m., s. 396.

¹⁴⁸ İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu ve Batı Arasında İslâm* (çev. Salih şaban), İstanbul 2003, s. 223-224.

¹⁴⁹ Schimmel, a.g.m., s. 397.

¹⁵⁰ Schimmel, a.g.m., s. 398.

Kur'ân'da açıkça ifade edildiğini, aynı zamanda onun aktivesinin tüm dünyayı ihata etmesi gerektiğinin de vurgulandığını aktarır.¹⁵¹

C. KUR'ÂN-I KERİM

Annemarie Schimmel, Kur'ân-ı Kerim'in üslubunu değerlendirirken, hecelerinin ritminin az da olsa şiire benzemesinin yanı sıra düz yazı üslubuna yakın, durakların ise ritimli ve simetri görünümünde olduğunu belirtmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in ifade tarzı için şunları söylemektedir:

“Kur'ân'ın kullandığı kelimeler ne bayağı, ne de nadir olan kelimelerdir. Tam tersi, ifade olarak, şaşırtıcı derecede asil görünmektedir. Cümleler, öyle özlü bir şekilde kullanılmış ki, az sayıdan meydana gelen kelimeler açık bir anlam zenginliği ifade etmektedir. Kur'ân'ın ifade tarzının insan üstü olduğu apaçıktır. Çünkü onda akıl ve duygu daima ters oranda beraber bulunduğundan, bununla Kur'ân, psikoloji kanunlarını yıkıp geçmektedir. Biz Kur'ân'da sürekli karşı fikirlerin çarpışan güçlerini görürüz. Biz onda tarihî olayları, argümanları, doktrinleri, kanunları, ahlâkî prensipleri ve ikna edici öğretileri duygulu bir etkiyle okuruz. Şayet bir sûrenin ve Kur'ân'ın tamamının yapısını gözden geçirirsek bu planı Kur'ân'ın her yerinde görürüz. Bunu hiçbir insan icat edemez.”¹⁵²

O, Kur'ân'ı Kerim ile Kutsal Kitap'ı da şöyle mukayese etmektedir:

“Kur'ân'da, Kutsal Kitap'taki peygamberlerin ve İsâ'nın hayatıyla ilgili konular, bir Müslüman için bunların o kitaplardan aktarılmış olduğu anlamına gelmemektedir. Muhammed'in vahiylerinin ona ve Müslümanlara göre geçmiş vahiylerle uymadığı açıktır. Diğer milletler kendi kitaplarını bozmuşlardır. Muhammed'in vahiyleri kelimesi kelimesine Allah'tan alınmıştır. Bunlar kapsamlı, sağlam ve bozulmamış gerçekler olarak kabul edildiği için şüphe edilmez. Peygamberin yalan söylemesi ve yanlış açıklama yapması, bir Müslüman'a göre mümkün değildir.”¹⁵³

Schimmel, bu anlayışa göre, 'İsâ'nın çarmıha gerilmesi' gibi İncil söylemlerinin, 'tarih üstü olan Kur'ân vahyi' ile ters düştüğünü söylemektedir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Schimmel, a.g.m., s. 398-399.

¹⁵² Yaşar, Hüseyin, *Avrupa ve Kur'an*, İzmir 2002, s. 209.

¹⁵³ Yaşar, a.g.e., s. 209-210.

¹⁵⁴ Yaşar, a.g.e., s. 210.

Ehl-i Sünnet ile Mûtezile arasındaki Kur'ân'ın mahlûk olup olmaması tartışmalarına da değinen Schimmel, Hıristiyan teolojisi ile İslâm kelâmı arasında ilgi kurmaktadır. Ona göre, Hıristiyanların Hz. İsâ'yı Tanrı ile aynı özellikte, 'yaratılmamış bir logos' (Tanrısal Kelâm) olarak görmelerine benzer şekilde, Ehl-i Sünnet de Kur'ân-ı Kerim'i bir tür Tanrı'nın yaratılmamış 'gayrî mahluk kelâm'ı kabul etmiştir.¹⁵⁵ Schimmel, Hıristiyanların Hz. İsâ'nın doğumunu kutlamaları ile Müslümanların Kur'ân'ın indiği gece kabul ettikleri Kadir gecesini kutlamaları arasında bu yönüyle bir benzerlik kurmaktadır. Ancak burada yer alan benzetmelerin tam olarak birbiriyle örtüşmediğine temas eden Hüseyin Yaşar, 'Halku'l-Kur'ân' meselesinin Kur'ân'ın temel doktrininde yer almadığını, Hz. Peygamber devrinden sonra, İslâm kültürlerinin yabancı kültürlerle etkileşimi sonucu ortaya çıkmış bir tartışma konusu olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁶

Kur'ân'ı "İlâhî Varlık ve İrade'nin yetkin bir açıklaması" diye tanımlayan Schimmel, Kur'ân-ı Kerim'in tercüme edildiğinde anlamının tam olarak karşılanamayacağını, onun bir dile çevrilmesi gerektiğinde, en iyi anlamın ancak meâlen verilebileceğini ifade etmektedir:

"Kur'ân, İlâhî Varlık ve İrade'nin yetkin bir açıklaması olduğundan başka bir dile tercüme edilemez. Bir Müslüman'a göre tercüme düşüncesi, Kur'ân'ın nazmındaki inceliğinden, derin anlamlar içermesinden, muhatabı cezbetmesinden ve ilâhî hikmetleri ihtivâ etmesinden dolayı düşünülmemektedir. Bunun sebebi, Kur'ân kelimelerinin başka bir dile aktarıldığında Arapça'daki anlamlarının aynen korunmasının mümkün olmamasındandır. Türk din adamları bir zamanlar Kur'ân'ın latinize edilmesine karşı çıkmışlardır. Kur'ân'ın en iyi anlamı meâl olarak verilebilir... İslâm ülkelerinin dillerine Farsça, Türkçe, Urduca vs. yapılan çeviriler orijinal metinle beraber yapılmakta, çoğu kez de satır arası tercüme olarak görülmektedir."¹⁵⁷

¹⁵⁵ Eva de Vitray aynı şekilde, Allah'ın kelâmının, İslâm'da Kur'ân, Hıristiyanlık'ta ise Hz. İsa olduğuna temas ettikten sonra, bazı Müslüman düşünür ve mutasavvıfların, Hıristiyanlıktaki Bakire Meryem ile İslâm'daki Hz. Muhammed'in ruhunu kıyaslamış olduklarını söylemektedir. (Bkz. Eva de Vitray-Meyerovitch, *Mekke: İslâm'ın Kutsal Şehri* (çev. Cemal Aydın), İstanbul 2003, s. 21.)

¹⁵⁶ Yaşar, a.g.e., s. 214-215.

¹⁵⁷ Yaşar, a.g.e., s. 215.

Meallerin yanı sıra, Arap olmayanların Kur'ân'ı anlayabilmeleri için geliştirilen sözlük, gramer kitapları ve ansiklopedik eserlerin mevcudiyetinden bahseden Schimmel, Kur'ân'ı anlamada tefsirlerden yararlanmayı önemli görmektedir. '*Ciddi bir birikim ürünü olan ve sürekli gelişen*' diye vasıflandırdığı tefsirlere örnek olarak Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Muhammed b. Ömer Zemahşerî, Celâleddîn es-Suyûtî'nin tefsirlerini zikreder. Arapça yazılmış olan bu tefsirler dışında İslâm ülkelerinin kendi dillerinde hazırladığı çok sayıda tefsirlerin de varlığından bahsetmektedir. Schimmel, ayrıca modern döneme ait Ighnaz Goldziher'in "*Die Richtingunen der İslâmischen Koranauslegung*" adlı eserinde Kur'ân'ın ilk devirlerindeki metin oluşumu ile ilgili önemli bilgiler olduğuna işaret etmektedir.¹⁵⁸

Annemarie Schimmel, tasavvuf çevrelerindeki yaygın kanaate göre, Kur'ân-ı Kerim'deki ifadelerin, insanların Allah ile şahsî konuşmaları olarak görüldüğünü nakletmektedir. Yine, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin "*Fîhi Mâ Fîh*" adlı eserinde geçen ifadelere atıfta bulunarak, Kur'ân-ı Kerim'i şöyle tanımlar:

*"... Kur'ân'ın iki taraflı bir broker gibi olduğu düşünülebilir. Biliyorsunuz broker çok değerli bir kumaştır ve hem içten hem de dıştan aynı derecede bir güzelliğe sahiptir. Bazı insanlar Kur'ân'ın dış noktalarından, bazıları ise içinden hoşlanırlar. Birinci tanıma girenler, güzel şeylerden hoşlanan insanlardır. Dış görüntü onları tatmin eder. Diğerleri ise Kur'ân'ı anlamaya çalışırlar. Bence bu büyük kitabın yorumlanması çok anlamlı ve gerekli bir harekettir."*¹⁵⁹

Schimmel, Kur'ân-ı Kerim hakkında, mutasavvıfların şu vurgusuna dikkat çekmektedir:

*"Eğer insanlar, Kur'ân'ı ve dünyayı doğru olarak anlamayı başarabilirlerse, o zaman Tanrı'nın yüksek varlığını gösteren bir işarete rastlamaları her yerde ve her zaman mümkündür."*¹⁶⁰

Ona göre, insanların Kur'ân'daki ve dünyadaki bu işaretleri fark etmeleri ve anlamaları, bütün zamanlar için geçerli olabilecek bir yoruma çok daha kolay

¹⁵⁸ Yaşar, *a.g.e.*, s. 216-217.

¹⁵⁹ Yücel, *a.g.e.*, s. 9-10.

¹⁶⁰ Yücel, *a.g.e.*, s. 10.

kavuşmalarını temin edecektir. Böylece materyalist düşünceden uzaklaşarak her şeyi daha geniş bir perspektiften görebilme ve yüce bir varlığın mevcudiyetini daima hissetme duygusu gerçekleşmiş olacaktır.¹⁶¹

Schimmel, ilk dönem İslâm âlimlerine ait Kur'ân yorumlarının, İslâm'ın anlaşılmasında önemli olduğu görüşündedir. Yakın dönem İslâm düşünürlerinden de Muhammed İkbâl'in 1932'de kaleme aldığı *Cavidnâmesi*'ne telmihte bulunarak, eserin Said Halim Paşa ile Cemâleddîn Afgânî'nin karşılıklı konuşurduğu '*Utarid Feleği*' bölümünde¹⁶² geçen yenilikçi Kur'ân yorumlarına özellikle dikkat çekmektedir.¹⁶³

İkbâl'e göre Kur'ân, sürekli gelişen bir kitaptır ve bu özelliğiyle İslâm dinindeki dinamizmin temelini teşkil etmektedir. İkbâl, modern düşünceye büyük önem vermesine rağmen gerek İslâm, gerek bu dinin kitabı Kur'ân-ı Kerim hakkında tam bir rasyonalizasyona gitmemiştir. '*Bilinmeyen bir güce*' karşı duyulan saygıyı muhafaza etmesi Schimmel'in, İkbâl'in yorumlarında en beğendiği husustur. Çünkü, Schimmel'e göre, güncel problemlerin çözüme kavuşturulması, bu dinî kitabın modern kelimelerle yorumlanması ile değil, aksine bilinmeyen '*yüce bir güce*' duyulan saygının korunması ve Tanrı'nın isteklerinin açık bir şekilde vurgulanması ile bir takım çözümlere ulaştırılabilir.¹⁶⁴

D. İSLÂM SANATI

Annemarie Schimmel, İslâm kültürünü bir bütün olarak ele almış, bu kültürün bir parçası olan hat, çini, minyatür gibi süsleme sanatları gibi öğelere de ciddiyle eğilmiştir. Çünkü bu öğeler, İslâm tasavvufunun ve felsefesinin anlaşılmasında o kültürü yansıtmakta ve onun hakkında ipuçları vermektedir.

Hat sanatı ve İslâm kültürü ile ilgili çalışması olan *Calligraphy and Islamic Culture* adlı eserinin önsözünde şunları söylemektedir:

"Farkına vardım ki (...) İslâm hat sanatı hakkında yakın zamanda çıkan pek çok sayıda yayına rağmen- ki bunların çoğu resimlerinin kalitesi

¹⁶¹ Yücel, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁶² Bkz. İkbâl, Muhammed, *Cavidnâme* (çev. Annemarie Schimmel), İstanbul 1999, s. 176-226.

¹⁶³ Yücel, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁶⁴ Yücel, *a.g.e.*, s. 11-12.

ile seçkinlik kazanmıştır- hattatların konumu ya da eğitimi hakkında pek az şey yazılmış. Ayrıca, Müslüman kültürlerde hat sanatının dinî önemi hakkında bir bilgi eksikliği de var. Bu konu benim tasavvufa olan ilgimle de yakından bağlantılı. Bundan başka, Arapça ve Farsça yazan şairlerin hat sanatı hakkında yaptıkları ve bu sanatın terimlerinden kaynaklanan kelime oyunları ve cinaslara olan düşkünlükleri (...) özel bir değerlendirmeyi hak etmektedir.”

Yukarıda işaret edilen fikirler ışığında Schimmel, sadece sanatın aktarılmasını yeterli bulmaz. Sanatın, onu oluşturan kültürel çerçeve ile birlikte verilmesi gereği üzerinde durur ve bunu eserlerinde bu şekilde vermeye özen gösterir. Nitekim, *Calligraphy and Islamic Culture* adlı eserinde hat sanatı hakkında bilgiler verirken hattatların eğitimleri, kazançları, günlük çalışmaları, yazdıkları yazının çeşidine göre yazı esnasında oturuş şekilleri ve gözleri bozulanların çektikleri sıkıntılar hakkında da ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu şekilde, İslâm sanatı ve onu oluşturan kültürel çerçeve, bir bütün olarak okuyucuya sunulmakta ve konu hakkında hiçbir bilgisi olmayan kimselere genel bir fikir verilmektedir. Bir alanı kültürel sentez içinde incelemesi ve bunun içinde sunması, Schimmel’in çalışmalarında göze çarpan önemli bir husustur. Onun anlayışına göre, bireyin inancını ifade ettiği her türlü sanatsal faaliyet, inançlar sistemi olan dinin bir parçasıdır ve dinden ayrı görülemez. Din, kutsal bir olgudur ancak dinî inanç, dünyevî bir ortamda yaşanır ve bu ortamda ifadesini bulur. Dinin anlaşılması için, insanların dinle ilgili sanatını, geleneğini, kültür birikimini geniş bir perspektiften ele almak gerekmektedir.¹⁶⁵

E. ŞİİR

Schimmel için şiir, hem fikir ve duyguların aktarımında kolaylık sağladığı, hem de anlama zenginlik kattığı için nesirden daha tesirlidir.¹⁶⁶ Ona göre günümüzde, manzum ifade şekli, Doğu kültüründe Batı’dakinden çok daha etkin bir güce sahiptir.¹⁶⁷

“Söz, insana emanet edilmiş bir servettir; insan onu muhafaza etmeli, yoksa çoğu kez olduğu gibi hafifletmek, tahrif etmek ve öldürmek yoluna gitmemelidir.

¹⁶⁵ Sezer, “İslâm Araştırmaları Bilgini Annemarie Schimmel’in Ardından”, s. 12. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Schimmel, Annemarie, *Calligraphy and Islamic Culture*, New York University Press, New York 1984.)

¹⁶⁶ Schimmel, *Auf den Spuren der Muslime*, s. 72.

¹⁶⁷ Özkan, “Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık”, *Türkiye Günlüğü*, s. 59.

Çünkü o bizim küçümseyemeyeceğimiz kuvvetlere sahiptir” diyen Schimmel, bu hususta şairin mesuliyetine dikkat çeker. Ona göre, yanlış bir nüansla çok farklı anlayışlara yol açabilecek olan mütercim de büyük bir mesuliyeti vardır.¹⁶⁸

Bununla birlikte, yabancı dilden başka bir dile yapılan şiir çevirilerinde çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Bu problemler hakkında Schimmel, bazı hususlara işaret ederek mütercimleri uyarır:

Bunlardan biri, çeviride şekle sadık kalınmamasıdır. Schimmel, olağanüstü bir tınıya ve çarpıcı bir yapıya sahip bir şiirin ‘*pop literatürü*’ne aktarılamayacağını, şiirin kendi dilinin kelimelerini en iyi şekilde karşılayacak sözcüklerle çevrilmesi gerektiğini söylemektedir. Mecazî anlamını düşünmeden, kelimeleri olduğu gibi bir dilden diğerine çevirmek, çoğu zaman şiirden ve şiirin ruhundan uzaklaşılmasına neden olur. Schimmel’e göre, günümüz çevirilerinde şiirin hakkı verilmemektedir. O, Mevlânâ’nın şiirlerinin, modern kalıplara sokularak aktarılmasına son derece karşıdır. Bununla birlikte onun fikir ve ruh dünyasından esinlenerek modern şiirlerin yazılabileceğini ifade etmektedir.

Çevirilerde karşılaşılan bir diğer problem, dillerin sürekli değişim içinde olmasıdır. Eskiden var olan, fakat günümüzde kullanılmayan bir kelimenin ifade edilmesi zorluk teşkil etmektedir. Çoğu zaman mistik üslupla yazılmış bir şiirin tercüme edildiği dilde karşılığını bulamaması, çevirinin alanını daraltır.¹⁶⁹

Schimmel, bu tür problemlerin aşılması için, şiirin çevrildiği dilde, orijinal şeklini karşılayacak bir ifade tarzının ortaya konması gerektiğini belirtir. Başka bir kültürden şiir tercüme ederken, tamamen nesir şeklinin kullanılmayacağı görüşünde olan Schimmel’e göre “Doğu şiiri, kendi karakteristiğini korumalıdır.” Johann Wolfgang von Goethe’nin (ö.1832) şu sözüyle de bu görüşünü desteklemektedir: “Fars şiirine karakteristik özelliğini veren kendi dilidir.”¹⁷⁰ Bundan dolayı, doğunun kendine has sahip olduğu “ses ve anlamın büyüsel etkileşimleri”, çevirilerde kaybolmaktadır.¹⁷¹

¹⁶⁸ Özkan, a.g.m., s. 59.

¹⁶⁹ Schimmel, a.g.e., s. 72.

¹⁷⁰ Schimmel, a.g.e., s. 73.

¹⁷¹ Schimmel, *İslam’ın Mistik Boyutları* (çev. Ergun Kocabıyık), İstanbul 1999, s. 29.

Bununla birlikte Fars şiirinin tercümesinde birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. O, bu zorlukları ve bunlara rağmen tercümeğe başvurulmasının sebebini şöyle dile getirir:

*“Fars ve Hint-Fars şiirlerinin çevirisi zordur. Çünkü onlarda birçok tekrar yer alıyor. Bu yüzden kafiye arayışına gidiliyor. Bazen de Avrupalı okurlara, şairin acısını ifade etmek için, onun ciğerini parçalayıp, parçalarını gül dalına asmasını açıklamak oldukça zor oluyor. Klasik İran şiirindeki tasvirler, (Batı’ya) yabancı gelebilir, fakat güzellik ve şiirsellikleri Batılı okurlara, onları sunmaya sevk ediyor.”*¹⁷²

Schimmel, Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall’dan (ö.1856)¹⁷³ itibaren, Hâfız Şîrâzî (ö)’den yapılan şiir tercümelelerinde büyük hataların olduğunu belirtir. Hâfız’ın Divân’ının Amerikan İngilizcesi’ne yapılan bir çevirisinde birinci mısradaki geçen ‘sâkî’¹⁷⁴ kelimesinin, tercümede ‘barmaid/ bayan barmen’ şeklinde çevrilmesini, bu tür hatalara örnek göstererek, modern yabancılaştırmalara olan kızgınlığını dile getirmektedir.¹⁷⁵

Onu en çok etkileyen şairlerden biri olan Friedrich Rückert (ö.1866)¹⁷⁶, şiirin barışçı değerini şu sözleriyle dile getirmektedir: “Dünya şiiri, başlı başına dünya barışıdır.”¹⁷⁷ Şiirin evrensel ve barışçı yönünün bulunduğu inanan Schimmel, Herder’in; “Şüphesiz çağları ve milletleri, politik ve savaş tarihinin yanıltıcı, can sıkıcı yollarından çok daha iyi (daha derin) onların şiirlerinden tanırız” görüşüne paralel

¹⁷² Schimmel, *Auf den Spuren der Muslime*, s. 76.

¹⁷³ Avusturyalı şarkiyatçı ve tarihçi (Graz 1774- Viyana 1856). Viyana arşivlerinde uzun yıllar şark yazmaları üzerine çalışan Hammer, 1847’de kurulan Viyana İlimler Akademisi’nin ilk başkanıdır. Türkçe, Arapça, Farsça gibi dilleri öğrenerek otuz yıl Türk tarihi ve edebiyatı üstünde çalışmıştır. (Geniş bilgi için bkz. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, c. 5, İstanbul 1987.)

¹⁷⁴ Sözlükte, “su veren, sulayan, içki veren” anlamlarına gelen ‘sâkî’ kelimesi, tasavvuf istilâhında “Feyyâz-ı Mutlak, bütün feyz ve sevginin kaynağı olan Allah”ı veya “mürşid-i kâmil”i ifade etmektedir. (Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 450.) Safer Baba, ‘sâkî’ kelimesine “Turûk-ı Âliye’de manevî vazife” anlamını vermektedir. (Bkz. Safer Baba, *Istulâhât-ı Sofiye fî Vatan-ı Asliyye: Tasavvuf Terimleri*, İstanbul 1998, s. 242.) Tasavvuf edebiyatından yapılan şiir tercümelelerinde terimin, istilâhî anlamı yerine sözlük anlamını vermek, çoğunlukla, kelimenin ifade edilmek istenen anlamından farklı şekillerde anlaşılmasına neden olmaktadır.

¹⁷⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 74.

¹⁷⁶ Alman şairi ve şarkiyatçısı (Schweinfurt 1788- Neuses, Coburg yakınları 1866). Hammer-Purgstall’ın etkisiyle İran dilini ve medeniyetini incelemiştir. Erlangen’de, Berlin’de Doğu dilleri profesörlüğü yapan Rückert, birçok eserinde Alman şiirine İran şiirinin vezinlerini uygulamıştır. (Geniş bilgi için Bkz. *Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, c. 10, İstanbul 1988.)

¹⁷⁷ Özkan, “Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık”, s. 58.

olarak, şiiri, insanlık tarihi ve kültürü hakkında en iyi bilgi veren araçlardan biri şeklinde niteler.¹⁷⁸ Bu hususta, şiirin bu kültürleri tanıtıcı yönünü şu şekilde örnekler:

“Köşe köşe İstanbul’u, Türk şairlerinin bu büyüleyici şehir hakkında yazdıkları şiirlerle tanıdım. Pakistan’ı sevmeyi, oradaki bütün vilâyetlerde yankılanan mısralarla öğrendim.”¹⁷⁹

“Bana göre şiirin İngilizce, Sanskritçe veya klâsik Arapça olması eşdeğerdir. Tasvir, manzara çoğu zaman bize yabancıdır ama metinleri iyice okuduğumuz zaman, şairlerin ruh dünyaları ve fizikî çevreleri hakkında çok şey öğreniriz.” cümleleri ile şiirin yabancı bir dilde yazılmış olmasının ondan istifade etmeye engel olmayacağını vurgular.¹⁸⁰

Çevirilerinin, ne derece başarılı olduğuna dair kendisine yöneltilen bir soruyu şöyle cevaplamıştır:

“Çevirinin, şiirle manevî bir bağın olması halinde başarılı olacağına inanıyorum. Bunun, her zaman olabileceğini beklemek de doğru değildir. Kayıkla bir nehri geçerken kayık devrilebilir, bir taşa çarpabilir veya saldırıya uğrayabilir. (Bunun için) tekrar tekrar denenmesi gerekir. Yoksa dünyanın diğer tarafı nasıl bilinebilir? İnsan, kendi fikir ve ideallerini birisine zorla kabul ettiremez ve ‘Benim dediğim doğrudur’ diyemez. Başkasının söyleyeceğinin tam olarak dinlenmesi ve bizim dünya anlayışımıza aktarılması, bizim dilimize tercüme edilmeye çalışılması gerekir. Bu ideal olandır ve denemekten vazgeçmemek gerekir. Tercüme, belki de akıntıya kürek çekmektir, ama aynı zamanda bir aşk işidir. Diğer taraf biliniyorsa ve orada insanın sevdiği şeyler varsa, onları kendi dünyasına aktarmaya güç yetirebilir. Ve bana göre, bu, benim en önemli görevim.”¹⁸¹

Schimmel, şiirle düz yazıyı karşılaştırırken, şiir ezberlemenin önemini şöyle vurgulamaktadır:

“Manzum bir söz, nesirden daha etkilidir. Kendi tecrübelerimizden de biliriz ki, belli bir ritmi ve kafiyesi olan metinler, nesirlerden daha iyi akılda

¹⁷⁸ Özkan, a.g.m., s. 60.

¹⁷⁹ Özkan, a.g.m., s. 59.

¹⁸⁰ Schimmel, a.g.e., s. 71.

¹⁸¹ Schimmel, a.g.e., s. 83.

tutulur. Annem, babam ve onların ataları (sürekli) şiir ezberlemeleri sebebiyle çok büyük bir ufka sahip olmuşlardır. (Şiir) ezberlemeyi çok önemli buluyorum. Çünkü bu, bizi dile yakınlaştırır. Bana göre, dil, doğru ve iyi kullanmamızı bilmemiz gereken bir enstrümandır. Bunu da en iyi ifade eden, şiirdir.”¹⁸²

F. KADIN

Schimmel, halk dindarlığında, bir çok kadın şahsiyetin etkili olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlara Sind kültüründe yer alan ‘yedi iffetli kadın’ı örnek gösterir. Sind’te bulunan, ilahi söyleyen kadınlardan ve ‘fakîrânî’ diye adlandırılan mutasavvıf hanımlardan bahseder.¹⁸³ Yine Mevlânâ’nın kızı ve daha sonra ailesinin diğer kadınlarının Anadolu’da, Rûmî’nin fikirlerinin ve Mevlevî tarikatının öğretilerinin yayılmasında katkıları olduğunu anlatır.¹⁸⁴

Kadınların dindarlıklarının dışarıdan çok fazla anlaşılamayan bir yönünün olduğunu ve bu yönün daima kendisini etkilediğini dile getirir¹⁸⁵: “Köylerde ve kasabalarda kendi davranışlarını hiç de olağanüstü bulmadıkları halde, bana Allah arzusuna kayıtsız şartsız teslim oluşun emsalsiz örnekleri, aşk ve imanın simgeleri, neredeyse kendi doğrularının velileri olarak görünen, birçok Türk kadını ile karşılaştım. Böyle kadınların yarısından çoğunun rüyalarında, yollarında ve kararlarında onlara yol gösteren Peygamberi gördüklerini öğreniyoruz.”¹⁸⁶ Kadınların manevî hayatı ile ilgili olarak, Sind’de yaşamış olduğu bir tecrübesini de şöyle aktarmaktadır:

“Yaşı ilerlemiş, sadece Sindçe konuşan ve çok dindar, sade bir kadınla tanışmıştım. Uzun zamandır birlikte yaşadığı eşi vefat ettiği zaman, bir dul olarak, aslında böyle bir şeye mecbur olmadığı halde, üç ay boyunca münzevî bir hayat yaşamıştı. Onun (kadının) ölümünden kısa bir süre önce evine gitmiştim. Nefes alış verişi artık sadece bir zikir; Tanrı’nın adı veya dinî bir form şeklindeydi. Din, o kadar içine işlemişti ki, artık neredeyse zikirten ibaretti. Bu benim için oldukça tesirli bir deneyimdi.”¹⁸⁷

¹⁸² Schimmel, “Auf den Spuren der Muslime”, s. 70-71.

¹⁸³ Schimmel, a.g.e., s. 126.

¹⁸⁴ Smith, Margeret, *Bir Kadın Sûfi: Rabia* (çev. Özlem Eraydım), İstanbul 1991, s. 16.

¹⁸⁵ Schimmel, a.g.e., s. 127.

¹⁸⁶ Smith, a.g.e., s. 14.

¹⁸⁷ Schimmel, a.g.e., s. 127.

Schimmel, tarihte en sevdiği kadın şahsiyetlerden biri olarak, Hakîm Tirmizî (ö.932)'nin eşini örnek göstermekte, onun, rüyalarında kendisinin ve eşinin hangi tasavvufî aşamada bulunduğunu gördüğünden ve bu rüyalar sayesinde Tirmizî'nin manevî tekamülüne yardımcı olduğundan bahsetmektedir. Osmanlı Türklerinde, rüyaları ve rüya tabirleriyle meşhur olan kadınların varlığından da söz etmektedir.¹⁸⁸

Schimmel'in etkilendiği kadın şahsiyetlerinden biri de yakın dönem Türk tarihinde yer alan Sâmiha Ayverdi (ö.1993)'dir. Ona göre, İstanbul'da yaşayan ve köklü, asil bir aileden gelen Ayverdi, gerçek bir tasavvuf önderiydi. Kenan Rifâî (ö.1950)'nin halifesi olarak Rifâî tarikatına önderlik ediyordu. Schimmel, Rifailiğin, resmî bir kurum olmamasına karşılık, öğretilerinin yaşanmaya devam ettiğini belirtmektedir. Sâmiha Ayverdi'yle tanışma ve dostluk kurma fırsatı bulan Schimmel, bundan duyduğu mutluluğu her fırsatta dile getirmektedir.¹⁸⁹ *Ruhum Bir Kadındır* adlı eserini ona ithaf etmesi, bunun bir göstergesidir.¹⁹⁰

Schimmel, birçok eserinde manevî disiplinlerin aktarımında annelerin önemine temas etmiştir. *Mystical Dimensions of Islam* adlı eserinin önsözünde de çalışmalarında kendisinden desteğini esirgemeyen, sabır ve sevgi noktasında sûfilere has tavır gösteren kendi annesini yad etmektedir.¹⁹¹ İslâm'ın kadına verdiği değere, Hz. Peygamber'in "Cennet annelerin ayakları altındadır"(Suyûtî, el-Camiu's-Sağîr, I, 145) hadisini örnek gösteren Schimmel, "Ne kadar çok veli biyografisi okunursa, o kadar çok 'dindar annesinin tesiri altında kalmıştı' veya 'annesini büyük bir zahiddi.' gibi sözlerle karşılaşılır." ifadesiyle sûfî kadınların anne olarak oynadıkları role dikkat çekmektedir.¹⁹² Tasavvufî gelenekte 'ana veli' rolü bulunmaktadır ve bunun başlangıcı takva ve yüce özelliklerin somut örneği olan Hz. Hatice'ye kadar uzanır. Yine mü'minlerin annelerinden Hz. Fatıma özellikle Şîî inancında daha da yüceltilir. Şîîlik dışı inançlarda, Hz. Aişe'ye, Peygamber'in hanımı olmasının yanı sıra birçok hadisi rivayet etmesi yönüyle de ayrı bir saygı gösterilir. Müslüman kadının durumuna bunlara

¹⁸⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 126.

¹⁸⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 126-127.

¹⁹⁰ Schimmel, Annemarie, *Rûhum Bir Kadındır* (çev. Ömer Enis Akbulut), İstanbul 1999, s. 10.

¹⁹¹ Helminski, Camile Adams, *Sufî Kadınlar : Saklı Bir Hazine* (çev. Aslı Özer), İstanbul 2004, s. 146.

¹⁹² Smith, *a.g.e.*, s. 13-14.

benzer örnekler sunan Schimmel, ortaçağda önemli rol oynayan birçok hattat, şair, alim ve hükümdar kadının varlığına dikkat çekmektedir.¹⁹³

Margaret Smith'in, "Rabi'a" isimli eserinde geçen, "İslamiyet, kadının hor görülmesinden sorumludur." yorumunu kabul etmeyen Schimmel, bu kitaba hazırlamış olduğu takdim yazısında, İslâm'ın kadına değer vermesiyle ilgili açıklamalar yapar. Ona göre, kadının toplumda olumsuz bir takım tepkilere maruz kalması, her şeyden önce İslâm'ın değil toplumsal etkilerin bir sonucudur. Çünkü, gerek Kur'ân'daki hitaplarda, gerek namaz, oruç, hac vs. gibi ibadetlerin farzıyeti konusunda, kadın da, erkek de aynıdır. Bununla birlikte İslâm kaynaklarında ve klasik dönem sûfi anlayışında kadınla ilgili bazı olumsuz anlayışa sahip kişilere rastlanmaktadır. Ancak bu olumsuz anlayış, ortaçağ Hıristiyan keşişlerinin yazılarındakinden oldukça uzaktır. İslâm, öncelikle Hz. Havva'nın ortak edildiği ilk günah teorisini kabul etmez. Schimmel, bu ayrımı ifade ettikten sonra İslâm'ın kadına verdiği gerçek değeri, örneklerle gösterir.

Ona göre, Hz. Peygamber'in "Bana dünyanızdan güzel koku, kadın ve namaz sevdirdi"(Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 128,199,285) şeklindeki hadisi, kadına karşı gelişebilecek olumsuz tutumlara karşı koruyucu niteliktedir. Bununla birlikte evliliğin, Hz. Peygamber'in sünneti olması ve yine hadislerde İslâmiyette ruhbanlığın olmadığına dair yapılan vurgu sebebiyle birçok mutasavvıfın evlendiği görülmektedir. Kötü evlilik hayatları onlar için nefislerinin terbiyesi olurken, iyi bir evlilikte ise, tasavvufi yaşantılarını paylaşan hayat arkadaşlarını bulmaktadırlar. Schimmel, takvada mutasavvıf eşleri ile eşit olan hatta onları geçen kadınlara sıkça rastlandığını ifade ettikten sonra tarihten bunlara örnekler verir.¹⁹⁴

Bütün bu anlatılanların yanı sıra tasavvufta kadına yönelik birtakım olumsuz yaklaşımların da bulunduğunu belirten Schimmel, bu konuyu gramatik açıdan ele alarak açıklar: "Arapça 'nefs' kelimesi dişidir. Mutasavvıflara göre 'nefs' genellikle alçak bir ruhu, 'Nefsi emmare bi'ssu', yani kötülüğe teşvik edici ruhu simgeler. Yani, kadın eski zahidler ve daha sonra gelen mutasavvıfların sembolizminde, erkeği manevî hayatın ulvî amaçlarından uzaklaştıran 'nefs-i emmare'nin bir örneği olarak görünür."¹⁹⁵

¹⁹³ Smith, *a.g.e.*, s. 14-15.

¹⁹⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 12-13.

¹⁹⁵ Smith, *a.g.e.*, s. 16-17.

G. TÜRK KÜLTÜRÜ

Schimmel, “Türkiye ve Türkler’i candan seven bir kadın yazar” olarak tanınmaktadır. Bu sevgiyi, kendisiyle yapılan bir röportajdaki ifadelerinde görmek de mümkündür: “Ben Türkleri sıcakkanlı, misafirperver, samimi ve ciddi insanlar olarak tanıdım. O güzel hasletlerini muhafaza ederek Türkiye’yi mazbut bir ülke olarak devam ettirsinler!..”¹⁹⁶

Hayatının bir dönemini Türkiye’de geçiren Schimmel için, Konya, her zaman çok müstesna bir şehirdir. Zamanının hayli sınırlı oluşuna ve çalışmalarının yoğunluğuna rağmen, her gelişinde birkaç gün kaldığı, ‘Kutsal Şehir’ olarak bildiği Konya’da, Hz. Mevlânâ’yı ziyaret etmekten, Âteşbâz-ı Velî, Şems-î Tebrizî gibi zevâtın türbelerindeki sandukaların önünde dakikalarca ayakta durarak onların ruhâniyetleriyle hemhâl olmaktan büyük huzur duymuştur.¹⁹⁷ “İstanbul’un çok yüzü vardır” sözünü sık sık tekrarlayarak bu şehrin her yönünü tanıma ve bilme arzusunda bulunan Schimmel için, İstanbul da, özellikle tasavvuf ve edebiyat kültürüyle iç içe bulunduğu ‘eşsiz şehir’ olma özelliğini taşımaktaydı.¹⁹⁸

Annemarie Schimmel’in en önemli eserlerinden biri olan *Mystical Dimensions of Islam*’da Türk kültürüne geniş yer ayırdığı görülmektedir. Eserin indeksinde bulunan Türklerle ilgili elliye yakın terime dikkat çeken Mustafa Kara, bu durumu onun, Türk kültürünü dünya çapında tanıtmaya bir delil olarak göstermektedir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Yazgan, Mustafa, “Annemarie Schimmel”, *Zaman Gazetesi*, 19 Ağustos 1996 Pazartesi.

¹⁹⁷ Hasan Özönder, “Batı’da Bir Mevlâna ve Meram Hayranı: Prof. Dr. Annemarie Schimmel de Hakk’a Yürüdü”, *Kışta Meram*, Aralık 2002-Şubat 2003, s. 14.

¹⁹⁸ Düccane Cündioğlu, “Asıl Kimin İçin İlginçtir Bir Kadının Gösterisi?”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 25.10.2002 Çarşamba.

¹⁹⁹ “Türk ailesi... atasözü... bilginleri... derviş söylemi... dervişleri... destanları... dünyası... edebiyatı... aydınları... folkloru... halk edebiyatı... halk geleneği... halk şâiri... halk şâirleri... halk şiiri... halk tasavvufu... halk türküleri... hattatları... hükümdarları... kadını... klasik müziği... meczup şâirleri... mutasavvıf şâirleri... mutasavvıflar... müslüman kültürü... okulları... sanatı... saray şiiri... sûfi geleneği... sûfileri... şâir ve yazarları... şâirleri... şiiri... tarikatları... tasavvuf çevreleri... tasavvuf şiiri... tasavvufi halk şiiri... tasavvufu... toplumu... yorumcular... üçgeni... Türkistan... Türkiye... Türkler.”

(Bkz. Kara, Mustafa, “Doğudan Batıya, Batıdan Doğu’ya Bakan Schimmel Bir Âlim Prof. Dr. Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, s. 494.)

I. POLİTİKA

Annemarie Schimmel'in, çalışmalarında İslâm'ın politik yönlerine de temas ettiği görülmektedir. Kültür tarihini aksettirirken, bu mozaikte yer alan politik konulardan bahsetme zorunluluğu doğmuştur. Bununla birlikte, özel siyasî konulara girmekten kaçınmaktadır. Kendisi, küçüklüğünden beri politika hakkında konuşmaktan hoşlanmadığını şöyle dile getirir:

“Evimizde politika hiç konuşulmazdı. Politikanın ne olduğunu bilmezdim. Beni kısıtlayan buydu. Anne ve babamın hangi partiyi tuttuğunu bilmem... Nazi zamanında konuşmak zaten mümkün değildi. Bir ara benim bu (siyasî) konularda hiç konuşmadığımı söylediler. Haklılar. Ama herkesin bir yaşam tarzı, bir dünya görüşü vardır, bence. Bana Doğu'yla ilgili (şeyleri) sorun, ona politikadan daha çok cevap verebilirim.”²⁰⁰

Bu konuda, İbn Haldun'un 'bilim adamı'nı “bütün insanlar arasında günlük politikayı en az bilen” şeklinde tanımlamasına dikkat çeker ve bilim adamının misyonunun, kültürleri kendisine ve başkalarına açıklamak olduğunu vurgular.²⁰¹

Hemen her türlü alanda bilgi sahibi olan Schimmel, siyasî aktüaliteyi de takip ederdi. Ancak, o, hiçbir zaman siyasî bir kimlik sergilemek istememiştir. Mümkün olduğunca ilmî ve manevî ortamlarda bulunmayı tercih etmiş ve özellikle bu yönünü ön plana çıkarmaya özen göstermiştir.

II. ANNEMARIE SCHIMMEL'İN TASAVVUF KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

A. TASAVVUF İLE İLGİLİ TEMEL GÖRÜŞLERİ

1. Tasavvuf Tanımları

Schimmel'e göre, 'tasavvuf, engin ve çok yönlü bir olgu' dur. Ona göre, son yıllarda İslâm maneviyatı hakkında yazılmış eserlerin hemen hemen hiçbiri tasavvufun bu çok yönlülüğü ve enginliğine nüfuz edebilecek bir tanıma ulaşamamaktadır.

²⁰⁰ Schimmel, “Auf den Spuren der Muslime”, s. 25.

²⁰¹ Özkan, a.g.m., s. 63.

Tasavvufila ilgili olarak yapılan bu tanımlamaları, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde geçen karanlıkta insanların file dokunarak, onu tarif etmelerine benzetmektedir:²⁰²

“Bir fil karanlık bir ahırda bulunuyordu. Hintliler onu halka göstermek için getirmişlerdi.

Fili görmek için o karanlık yere birçok kişi toplanmıştı.

Karanlıkta fili gözle görmeye imkân olmadığı için, herkes ellerini sürüyor, o şekilde onu anlamaya çalışıyordu.

Meraklılardan birinin eline filin hortumu geçti. O adam; ‘Fil bir oluğa benziyor!’ dedi.

Başka birinin eli filin kulağına dokundu. Fil, ona yelpazeye benzer zannını verdi.

Birisi elini filin ayağına sürdü. O adam da; ‘Filin şeklini direk gibi gördüm’ dedi.

Birisi de elini filin sırtına koyduğu için; ‘Bu fil taht gibidir’ dedi.

Böylece herkes filin bir yerine dokundu; neresine dokundu ise, onu nasıl sandı ise, fili ona göre anlatmaya çalıştı.

Onların sözleri; dokunuşları, sanışları yüzünden birbirine aykırı düştü. Birisi ona ‘dal’ dedi, öbürü ‘elif’ adını taktı.”²⁰³

Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam* adlı eserinin önsözünde, ruhanî bir tecrübeye dayanan tasavvufun ifade edilmesi ve kelimelere dökülmesinin zorluğunu anlatır. Tasavvufun iç tecrübeye dönük olma özelliğinden dolayı, dış gözleme dayalı kimi tanımlamaların eksik kalabildiğini ve tatminkâr olmadığını ifade eder.²⁰⁴ Bu sebeple o, öncelikle sûflerin tasavvufila ilgili tanımlarına yer verir ve bu tanımlarda göz önünde bulundurulması gerekli bazı hususlara da dikkat çeker.²⁰⁵

Bunlardan biri, derin teolojik ve felsefî anlamlar ihtiva eden birçok tasavvufî metinde, bir takım sözcük oyunlarına rastlanabilmesidir. Tasavvufî tanımların farklı şekillerde ifade edilmesinde görünürde yer alan bazı çelişkiler, bu sözcük oyunlarından kaynaklanmaktadır. Schimmel, bunu şu şekilde açıklar:

²⁰² Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, s. 21.

²⁰³ Mevlânâ Celâledin-i Rûmî, *Mesnevî, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi* (çev. Şefik Can), İstanbul 2002, III, 91.

²⁰⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 13.

²⁰⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 28.

“Klasik metinlerde karşılaştığımız kimi tanımlar, sûfi üstadlarca söylenmiş bir tür koan’dır; işiteni şaşırtmayı, mantık melekelerini karıştırmayı ve böylece ilgili sözcüğün ya da söz konusu tasavvufî ‘hal’ veya ‘makam’ın gerçek anlamının mantıksal olmayan kavranışını açığa çıkarmayı amaçlayan bir paradokstur. Bu gibi sözlerde karşılaşılan görünürdeki çelişki, aydınlanma/işrak ile ortadan kalkmaktadır. Bu, hiç değilse, üstadların aynı soruya farklı yanıtlar vermeleri olgusunun olası bir açıklamasıdır.”²⁰⁶

Sûfi tanımlarında sözcük oyunlarına sıkça rastlanmasını, Arap gramer yapısının bir kelimedenden birçok yeni kelime türetebilen özelliğiyle ilişkilendirir. Nitekim, Arap şairlerinin ve nesir yazarlarının, dilin bu imkanlarıyla oynamaktan zevk alma eğilimi, sûfi deyişlerine yansımıştır. Tasavvuftaki batınî dilde de, tek bir kelimedenden kelime türetme, kafiye ve ritmik uyum söz konusudur. Sûfilere ait tasavvuf tanımlarının anlaşılmasında, bu özelliğin göz önünde bulundurulması gerekir.²⁰⁷

Diğer bir husus, sûfilerin, tanımlarda genelde üçlü tasnife gitmeleridir. Öyle ki, bu tasniflerde, kimi zaman bir zorlama söz konusudur.²⁰⁸

‘Tasavvuf’ kelimesinin kaynağına ilişkin sûfilerin görüşlerinin ilk döneme kadar uzandığını ifade eden Schimmel, bazı çağdaş Batılı yazarların bu adı, tasavvufun daha sonra ortaya çıkan *‘teozofik’* yönüyle ilişkilendirmelerini hatalı bir yaklaşım olarak değerlendirir.²⁰⁹

O, *‘sûfi’* kelimesinin kökeniyle ilgili görüşlere yer verirken, Hucvirî’nin *‘Keşfu’l-Mahcûb’* adlı eserindeki bu kökenlerle ilgili şu bilgileri aktarır:

“Bir gruba göre ‘yün(sûf)’ elbise giyindiği için sûfiye ‘sûfi’ adı verilmiştir. Diğer bir cemaate göre (camide veya Allah’ın huzurunda ‘saff-ı evvel’de) ve ilk sırada buldukları için mutasavvıflara, ‘sûfiyye’ ismi verilmiştir. Diğer bir gruba göre Ashab-ı Suffa’yı dost bildikleri için bu ismi almışlardır. Diğerlerine göre, bu isim ‘safa(saflık)’ dan müştaktır.”²¹⁰

²⁰⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 29.

²⁰⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 29.

²⁰⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 29.

²⁰⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 29-30.

²¹⁰ Hucvirî, *Keşfu’l-Mahcûb* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 1996, s. 111.

Schimmel, bu görüşlerden, '*tasavvuf*'un ilk dönemdeki zahidlerin ayırıcı bir özelliği olan kaba yünden giysilerine işaret eden '*sûf/yün*'dan gelmesini genel manada kabul gören görüş olarak zikreder. Bununla birlikte, kelimenin Eski Yunanca'da '*hikmet*' anlamına gelen '*sophos*'dan geldiğine dair Batılı tanımı, filolojik açıdan imkansız oluşuna değinerek reddeder. Bu yaklaşımıyla Schimmel, bir sonraki konuda bahsedileceği üzere, tasavvufun İslâmî kökenli olduğuna dair görüşünü de teyid etmektedir.²¹¹

Schimmel'e göre, Batı'da, '*sûfi*' kavramı, son dönem Acem şairlerindeki şiirsel dilden veya şeriata uymayan derviş modellerinden kaynaklanan yanlış bir intibayla kendilerini '*İslâm şeriatından azat eden kimseleri*' çağrıştırmaktadır. O, bu husustaki kanaatini şöyle ifade eder: "... sûfi sözcüğü birçok Avrupalı için neredeyse 'serbest fikirli kişi' anlamına gelmeye başlamıştır. Ancak bu, doğru değildir. Unutmamalıdır ki, Kur'ân'da emredilen ve Peygamber tarafından uygulanan şariat, kıyamet inancıyla birlikte, sûfilerin dindarlıklarının büyüyüp serpildiği topraktı. İbadetleri kaldırmamışlar (...) bunları içselleştirmişlerdir. İlk sûfilerin çoğu namaz, oruç ve hac ibadetlerini yerine getirmişlerdir; aksi halde tüm tasavvufî eğitim faydasız ve anlamsız olurdu."²¹²

Son zamanlarda, Avrupa'da, İslâm mistisizmine bir yönelişin olduğu ve sûfi grupların sayısının giderek arttığı görülmektedir. Schimmel bu hareketi, "Hıristiyanlık veya genel olarak modern bir dünya görüşünden dolayı hayal kırıklığına uğrayan pek çok insanın '*sufizm*' adı altında İslâm'a sığınması" olarak değerlendirir. Aynı zamanda, Batı'da görülen bu sûfi grupların bazılarının, son derece batılılaşmış olduğuna ve manevî içeriklerinin sulandırıldığına da dikkat çeker. Onun, burada asıl tehlikeli gördüğü nokta, bu grupların İslâm'ı bilmedikleri halde, kendilerini '*sûfi*' olarak adlandırarak birtakım etkinliklerde bulunmalarınıdır. "Tasavvufun menşei" kısmında bahsettiğimiz üzere Schimmel, '*sufizm/tasavvuf*'in İslâmî bir kavram olduğunun altını çizmektedir.²¹³ Bunun için, Batı'da kendilerini sûfi olarak niteleyen bu grupların

²¹¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 30.

²¹² Schimmel, *a.g.e.*, s. 114.

²¹³ Reif, Adelbert, "Annemarie Schimmel ile Mülâkat" *Tasavvuf Dergisi* (çev. Recai Doğan, İhsan Çapcıoğlu), Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, s. 559.

'sufizm/tasavvuf' kelimesini alelâde bir şekilde kullanmalarına olan tepkisini şöyle dile getirir:

*"Onlar, örneğin 'Sufizm' kelimesinin, sadece İslâm için kullanılması gerektiğini ve bu kavramla kesinlikle İslâm'a dayalı bir mistik akımın kastedildiğini bilmemektedir. Fakat bütün bunlardan önemlisi, onlar, asıl sufizmin tamamen gönül işi olduğundan ve ritüel kurallarına yakından bağlı olmayı gerektiren zühdî bir yaşam tarzı anlamına geldiğinden haberdar değildir. Bunlar 'öylesine' yapılabilecek şeyler değildir. Kişi kendini bütünüyle sufizme ait hissetmelidir."*²¹⁴

2. Tasavvufun Menşei

Tasavvufun menşei, gerek İslâm, gerek Batı dünyasında tartışmalı bir mevzudur. Ancak, çalışma konusu itibariyle, burada ağırlıklı olarak Batılıların görüşlerine yer verilecektir.

Mahir İz, *Tasavvuf* adlı eserinde, '*tasavvufun menşei*' konusunu işlerken, yabancıların mütalâalarını, İran menşei, Hint menşei, Yeni Eflâtuncu menşei ile İbranî-Hıristiyan muhiti fikri adlı dört başlık altında değerlendirmiştir.²¹⁵

Tasavvufun, İran menşei olduğuna dair, Comte de Gobineau, *İran Tarihi* adlı eserinde Arapların felsefî tefekkür konusunda kabiliyetsiz olduğuna işaret ederek, ince bir tefekkür tarzı bulunan tasavvufun, bu anlayışa sahip olan ve eski İran'ın kuzey kısmında yaşayan Aryalılar sayesinde Araplara geçtiğini savunur. Daha sonra bu görüşü devam ettirenler arasında, Almanya'da Horten, Delitsch ve Fransa'da Edgard, Blochet, Ernest Renan sayılabilir.²¹⁶

Harzemli Ebu Reyhan Birûnî, *Tahkîk mâ li'l Hind* adlı eserinde, Hint etkisinin İslâm kültürü üzerindeki tesirinden bahseder. '*Patankali*' adı verilen Budist felsefenin Bâyezid-i Bistamî, Hallâc-ı Mansur gibi İslâm mutasavvıfları üzerinde tesirlerinin olduğu söylenmekte ise de, tarihî bir takım olaylar, '*Patankali*'nin bu kişilerin

²¹⁴ Reif, a.g.m., s. 559.

²¹⁵ Bkz. İz, Mahir, *Tasavvuf*, IX. Baskı, İstanbul 2000, s. 39- 45.

²¹⁶ İz, a.g.e., s. 41.

zamanından sonra teşekkül ettiğini göstermektedir. Budist öğretisi, temel ilkelerinin dayandığı esaslar yönüyle de tasavvufu örtüşmemektedir.²¹⁷

Yeni Eflâtuncu tesir, yabancıların en çok temas ettikleri dış etkilere biridir. Fakat bunun doğrudan bir tesirinin olmadığı, ancak 'neoplatonizm' ve 'maniheizm' süzgecinden geçerek kültüre katıldığından, dolaylı bir etkisinin bulunduğu bahsedilmektedir. Yine tasavvufun çıkışında İbranî-Hıristiyan muhitinin tesirinden söz edilmektedir.²¹⁸

Tarihî süreç içinde, dinler arasında etkileşimlerin olması muhtemel ve doğaldır. Farklı iki dinde benzer uygulamalara da rastlanabilir. Ancak, tasavvufun temelleri herhangi bir din ya da öğretime değil bizatihî İslâm dinine dayanmaktadır. Nitekim, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'ân ve hadislerde bunun temelleri gösterilmektedir. Diğer dinlerde bir takım mistik muhtevanın olması ise ayrı bir mevzudur.

İslâm üzerine araştırma yapan Batılıların çok az bir kısmı, tasavvufun Kur'ân'a dayalı olduğunu kavrayabilmiştir. Louis Massignon, tasavvufun kökenlerinin Kur'ân'da bulunduğunu anlamada, Kur'ân'ı delil gösterir ve onu dikkatlice okumanın bu kökenleri görmede yeterli olacağını söyler. Bu sahada araştırma yapan Henry Corbin de tasavvufun, Kur'ânî menşei olduğunu teyit ve tasdik eder.²¹⁹

Bununla birlikte Batılı yazarların çoğu, Seyyid Hüseyin Nasr'ın ifade ettiği üzere "İslâm'da gerçek bir manevî boyutun varlığını kabul etmek istemediklerinden olsa gerek, tasavvufun kaynağını izah için gerçekte hepsi de, tasavvufun kendisi yerine onun dış anlamını ele alan her tür teoriyi ileri sürmüşlerdir."²²⁰

Öne sürülen teoriler yukarıda da işaret edildiği üzere; Tasavvufun, Neoplatonizm, Hıristiyan ruhbanlığı, Zerdüştlük, Maniheizm, Budizm, Hinduizm ve benzer diğer etkilerin tesiri sonucu ortaya çıktığını söylemektedir. Burada tasavvufun İslâm dışı kaynaklı oluşuna dair, biçimsel bir takım benzerlikler veya metotlar tarihî örneklemelerle ön plana çıkartılmaktadır. Bu yargılarla varılmak istenen nokta ise,

²¹⁷ İz, a.g.e., s. 42.

²¹⁸ İz, a.g.e., s. 43.

²¹⁹ Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm, İdealler ve Gerçekler* (çev. Ahmet Özel), İstanbul 1996, s. 160-161.

²²⁰ Nasr, a.g.e., s. 161.

“İslâm’ın ilâhî bir vahiy olmadığı ve katıksız bir manevî boyuta sahip olamayacağı” nı ortaya atmaktır.²²¹

Nasr, İslâm’ın ve tasavvufun doğru bir şekilde anlaşılmasında, tasavvufun menşei konusu üzerinde hassasiyetle durulmasının önemini şöyle açıklar:

“Eğer tasavvuf dıştan bir alıntı olarak kabul edilirse, o zaman İslâm, yabancıların gözünde, insanın en derin manevî özlemlerini karşılamayan, sadece sosyo-ekonomik bir sistemden ibaret kalır. Bugün mukayeseli dinler alanında İslâm üzerine araştırmaların nisbî ihmali, tümüyle İslâm’ın daha çok müşahede ile ilgili olan yönlerinin savsaklanması ve genellikle orijinal olmadığı iddiasıyla göz ardı edilmesi nedeniyledir.”²²²

Schimmel, tasavvufun kökenleriyle ilgili tartışmalarda, bazı oryantalistlerin bu konudaki görüşlerine yer vermektedir. O, tasavvuf konusunda ilk geniş kapsamlı kitabın sahibi olduğunu söylediği F. A. D. Tholuck’un “Tasavvuf, Muhammed’in kendi gizemciliğinden doğmuştur ve onun gizemciliğiyle açıklanmalıdır” ifadesini, Tholuck’un yararlandığı pek çok yazma veya yazılı kitabın muhtevasına dikkat çekerek, şaşırtıcı bulmaktadır. Arberry’in *An Introduction to the History of Sufizm* adlı eserinde de tasavvufun menşei ile ilgili kuramlar bulunmaktadır. Bu kuramlar, yukarıda da temas ettiğimiz şekilde, tasavvufun İran, Yeni Platoncu, Hint, Hıristiyan vs. menşeli oluşu ile ilgilidir. Schimmel, burada kültürler arası birtakım etkileşimlerin olduğunu kabul etmektedir. Buna örnek olarak, Nicholson’la ilgili yapmış olduğu tespiti zikredebiliriz. Ona göre, Nicholson, *The Mystics of Islam* adlı eserinin önsözünde, Yeni Platonculuk’la ilgili etkiye temas etmekle birlikte, ilk zühd hareketinin dolayısıyla sûflüğün ilk şeklinin “İslâmın kendi ürünü olması” yönünde bir fikre sahiptir. Schimmel de, İslâm’ın, Yeni Platoncu ve Hıristiyan etkilerin güçlü olduğu bir ortamda geliştiği için bir takım dolaylı etkilerin söz konusu olabileceğini söylemektedir. Tasavvufun menşei hakkında öne sürülen Çin/ Taoculuk etkisi ise Schimmel’e göre uzak bir ihtimaldir.²²³

Schimmel’in bu konudaki görüşlerini, tasavvufun kökenleri hakkında şimdiye kadar bahsettiğimiz hususlar çerçevesinde değerlendirmek yerinde olacaktır. O,

²²¹ Nasr, *a.g.e.*, s. 161.

²²² Nasr, *a.g.e.*, s. 163.

²²³ Schimmel, *İslam’ın Mistik Boyutları*, s. 25-27.

tasavvufun temellerinin kendi 'iç dinamiklerine dayandığı' görüşündedir. Bu hususta, tasavvufun 'İslâmî bir olgu' olmasının üzerinde önemle durmaktadır:

*"Tasavvuf, bir yeni çağ hareketi ya da herhangi bir ezoterik hareket veya her dinin özünde bulunan 'mistik' denilen o boyutun bir başka adı değildir. Tarihsel etkileşimler yadsınamaz ancak, tasavvuf tamamen İslâmî bir olgudur. Kaynağı, İslâm inançları ve maneviyatıdır."*²²⁴

Schimmel'e göre, tasavvufun başlangıcı, Peygamber'e kadar uzanır ve ilhamını da onun elçiliğiyle bildirilen Allah kelamından alır.²²⁵

Kur'ân'la tasavvuf arasındaki bağlantıya temas eden Schimmel, mutasavvıfların, görüşlerini Kur'ân ile temellendirdiklerini şu şekilde dile getirmektedir:²²⁶

"Gerçekten hayret vericidir ki, Kur'ân'a üstün körü bir göz attığımızda, o, kuru bir kanun dininin açıklaması olarak görünmektedir. Vonda mistik tema bulmak mümkün değildir. Bununla beraber, ilk devirlerde İslâm tarikatının dindarlığı, kıyamet günü Rabbine kendi günahkârlıklarından, namaz, oruç ve rızayı İlâhî'yi kazanmadaki gayretlerinden dolayı titreyen bir bağlılıktan türetilmiştir. Onlar, Kur'ân'ın emir ve yasaklarını, sadece dünyanın düşünüldüğü bir zamanda ciddiye aldılar, Kur'ân'la olan hayatî teması sürdürmeyi sürekli denediler. Mutasavvıfların sadece Kur'ân'ın bir ayeti için yetmiş bin farklı yorum bildikleri anlatılmaktadır. Bir ayetin inceliklerini anlatmak için bir gecenin bile yetmeyeceği belirtilmektedir."

Her Müslüman için temel kaynak olan Kur'ân, özellikle mutasavvıflar için, Louis Massignon'un ifadesiyle "tek başvuru kaynağı", "ilimlerinin temel kaynağı", "dünya görüşünün anahtarı"dır. O, Massignon'un bu görüşünü, dünyevî ve uhrevî her türlü bilginin Kur'an'da bulunduğunu belirtmesiyle destekler. Ona göre, mutasavvıfların tefsirlerinde izledikleri yorum metodlarının, tefsir ilminin gelişmesinde önemli katkıları bulunmaktadır. Schimmel, tasavvufî öğretilerin tümünün, Kur'ân'ı Kerim'deki ayetlere dayandığını söyledikten sonra buna Kur'ân'ı Kerim'den örnekler

²²⁴ Şenay, Bülent, "Almanya'da Oryantalist Çalışmalar", *Marife Dergisi*, sy. 3, s. 247.

²²⁵ Schimmel, a.g.e., s. 40.

²²⁶ Yaşar, a.g.e., s. 217.

getirir: Allah'ın insana şah damarından yakın olduğu (Kâf 50/16), evrenin Rabbinin hem içkin, hem aşkın olduğu “Gözler O’nu göremez (fark edip kavrayamaz) ; halbuki O gözleri görür.”(En’am 6/103), “Nereye dönerseniz, Allah’ın yüzü (zâtı) oradadır.”(Bakara Suresi 2/115), ‘*nefs-i emmâre*’den ‘*nefs-i mutmainne*’ye nefsin mertebeleri (Yusuf 12/53), (Fecr 89/27-30) gibi ayetler tasavvufun dayanakları olarak görülmektedir. Çeşitli tasavvufî kuramların ortaya çıkışında, Kur’ân ayetlerinden alınan farklı ilhamlar etkili olmuştur. İlk dönem sûfleri, Kur’ân’daki kıyamet, ahiret günüyle ilgili ayetler üzerine yoğunlaşırken, sonraki dönemlerde Kur’ân’daki Allah’la kul arasındaki karşılıklı sevgi vaadini keşfettikleri ve sevgi merkezli anlayışa sahip oldukları görülmektedir (Maide 5/59).²²⁷

Kur’ân’da geçen Allah’ın ‘Esmâü’l-Hüsna’ında, onun İsm-i Âzam’ını bulma umudu ve bu sayede dünya ve ahiret saadetine erme inancı, birçok sûfî için ilham kaynağı olmuştur. Bu isimler, tasavvufî kuramlarda ve ibadet hayatında önemli bir yere sahiptir. Bunun yanı sıra mutasavvıflar, Kur’ân’da bulunmayan, Allah’a yakışmayacak adları içeren felsefî tanımlamalara da sık sık karşı çıkmışlardır.²²⁸

Schimmel, aynı zamanda birey ve toplumun gündelik ve ahlakî yaşantısını da düzenleyen Kur’ân’ın emir ve yasaklarını yerine getirmede sûflerin titizliğinden bahseder. Burada, Kur’ân’ın sadece ibadet aracı olan bir metin olduğunu söyleyen oryantalistlerden farklı olarak, onun, insan ve toplum yaşantısını düzenleyen bir nizam kitabı olması yönünü açıkça vurgulaması önemlidir. Ona göre, Kur’ân tilavetinin insan düşüncesinde ve ruhunda oluşturduğu etki büyüktür. O, tilavetle okunan Kur’ân’ın, kulağa hoş gelmesinin yanı sıra Müslümanların bilincine etki edip onu üst âlemlere çıkararak daha yüksek bir bilince ulaşmasını sağlayan bir özelliğe sahip olduğunu belirtir. Sözcüklerin anlamı bilinmese bile, okunan Kur’ân’ın sesine kulak verenler, onun saygı ve huşu uyandıran kutsallığını hisseder.²²⁹

Tasavvufun başlangıcı, Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemine kadar uzanmaktadır. Hz. Peygamber, manevî zincirin ilk halkasıdır ve Hz. Peygamber’in miracı da tasavvuf erbabı için Allah’ın huzuruna manevî yükselişin ilk örneğidir. Mutasavvıflar, manevî

²²⁷ Schimmel, *İslâm’ın Mistik Boyutları*, s. 40-41.

²²⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 41.

²²⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 41-42.

yollarında, Hz. Peygamber'i kendilerine örnek almışlardır. Sûfîlerin tasavvufun meselelerinde, hâl ve makamlara ait yorumlarında, Hz. Peygamber'e ait olan veya en azından ona atfedilen hadislere dayandıkları görülür. Bu açıdan sûfî gelenekte, özellikle Hz. Peygamber'in manevî hayatıyla ilgili rivayetler önem taşır. Schimmel, bunların hangi oranda doğru olduğunun bilinmediğini belirtmekte, bununla birlikte Hz. Peygamber'in ibadet hayatıyla ilgili rivayetlerin doğru olduğu kanatında olduğunu zikretmektedir. Adap ve erkândan bahseden tasavvuf klasiklerinde, Hz. Peygamber'in, mü'minlerin daima Allah'ı zikretmekle meşgul olmalarını ve ibadet etmelerini teşvik ettiği yazmaktadır. Schimmel'e göre, "Allah'ın elçisi olduğu böylesine kesin olan bir peygamberin, ibadeti esas alması doğaldı; çünkü onu gönderenin huzurunda bulunduğu bilincine ancak sürekli ibadetle varabilirdi."²³⁰

Hz. Muhammed (s.a.s) başlıklı kısımda, Hz. Peygamber'in batılılar tarafından anlaşılmasının nedenlerini geniş ölçüde ele almıştık. Bununla birlikte burada konumuzla ilgili olması yönüyle Hz. Peygamber'in manevîyatının, Batı'da nasıl anlaşıldığına temas etmemiz yerinde olacaktır. Daha önce belirtildiği üzere, Batı'da Hz. Muhammed (s.a.s)'in şahsiyetinin anlaşılmasının başlıca sebebi, onun Hz. İsa ile karşılaştırılmasıdır. Halbuki, bu tür bir karşılaştırma, iki dinin mistik yönünün temelinde yer alan farklılıklardan dolayı zaten mümkün değildir. Din ve dünya işlerini birbirinden ayıran Hıristiyanlıkta, Hz. İsa, dünyadan el etek çekmiş, tamamen mistik bir karakteri temsil etmektedir. İslâmiyette ise Hz. Muhammed, devlet idaresi ve evlilikleriyle dünya hayatının içinde olmasının yanı sıra, bu hayata nüfuz eden bir maneviyatla karşımıza çıkmaktadır. Bu tür bir hayat tarzı, Batılıların, dünya hayatına bütünüyle sırt çevirmeyi gerekli gören mistik anlayışlarına aykırı gelmektedir. Schimmel'e göre ise, Hz. Peygamber'in dinî ve dünyevî alana şâmil yaşantısı ile Hıristiyan 'dualistic' anlayışının mukayesesi, bir Müslüman'ın gözünde onun neden üstün nitelikli olduğunu gösteren yeterli bir sebeptir.²³¹

²³⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 42-43.

²³¹ Schimmel, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed", s. 396.

3. Tasavvufi Şahsiyetler

O, klasik tasavvufun tarihini anlatmaya geçmeden önce, “tasavvufun tarihinin özünün “‘Allah’tan başka ilah yoktur’ sarsılmaz gerçeğini farklı biçimlerde tekrar tekrar ifade etmek ve sadece O’na ibadet edilebileceğinin bilincine varmak” olduğunu söylemektedir.²³² Ardından tasavvuf tarihini tarif ederken onun çeşitliliğini şöyle ifade eder:

“Tasavvuf tarihi; bu yorum yolundaki kimi mertebeleri, söz konusu tek gerçeğin kimi biçimlerini, mutasavvıfların bireysel ya da kolektif olarak marifetle veya aşkla, zühtle veya vecdle hedeflerine ulaşmaya çalıştıkları kimi yolları gösteren bir haritadır. Dışarıdan bakıldığında tasavvuf tarihi, İslâm’ın içindeki edebî, manevî ve kelâmî akımların tarihi gibi görünür. Aynı zamanda Kur’an’ın dinsel uygulamalarına uzanan derindeki kökleri yüzünden, Müslümanların ‘dünya’ya karşı farklı tutumlarını da yansıtır. Bunun içindir ki, mutasavvıflar arasında dünyaya sırt çevirmiş zahitler de vardır inançları uğruna bizzat mücadele edenler de; tövbe etmeye çağıran mutaassıb vaizler olduğu gibi Allah’ın sonsuz şefkatine hamdii sena eden kendinden geçmiş kavval/ilahi okuyucu da; hayli karmaşık teozofî sistemlerinin kurucuları olduğu gibi Ebedî ve Ezelî Cemâl’in cezbeli aşıkları da.”²³³

Schimmel, tasavvuf tarihine uzanan geniş perspektifiyle, dünyanın birçok yerindeki tasavvufî yaşantıya ve dolayısıyla geçmişte veya günümüzde yaşayan pek çok mutasavvıfa, eserlerinde yer vermiştir. Hasan Basrî (ö.728), Fudayl b. Iyaz (ö.803), Bişr-i Hâfî (ö.841) , Zünnûn Mısırî (ö.859), Bâyezid Bistâmî (ö.848), Yahya b. Muaz (ö.871), Hâris el-Muhâsibî (ö.857), Abdülkerim Kuşeyrî (ö.1072), Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (ö.988), Kelâbâzî (ö.990), Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.996), Ebû Nuaym el-İsfehânî (ö.1038), Hucvirî (ö.1071), Abdullah Ensârî Herevî (ö.1089), Gazâlî (ö.1111) bu şahıslardan sadece birkaçıdır. Bunların sayısının çokluğu ve kapsamlı oluşları sebebiyle, burada, Schimmel’in eserlerinde sıkça yer verdiği ve üzerinde önemle durduğu birkaç tasavvufî şahsiyet, kronolojik sırasıyla ele alınacaktır.

²³² Schimmel, *İslam’ın Mistik Boyutları*, s. 39.

²³³ Schimmel, *a.g.e.*, s.39-40.

a) **Rabiâtü'l-Adeviyye (ö.801)**

Schimmel'e göre, Rabiâtü'l Adeviyye, "tasavvufa gerçek Batınî rengini veren kişidir."²³⁴ Onu, Attâr'ın *Tezkire*'sinde geçen ifadesiyle "Hususi bir mahremiyet perdesi altında saklı ve ihlâs örtüsü ile gizli olan, aşk ve iştiyakla tutuşan, yakîn ve yanık olmaya vurulan, Meryem'i Safiyye'de nâib bulunan, erenler nezdinde kabul görülen Rabiâtü'l-Adeviyye"²³⁵ şeklinde tanımlar.

Ancak, Schimmel'in, "Rabiâ'nın Allah aşkı mutlaktı; başka herhangi bir düşünceye ya da aşka yer yoktu onda. Ne evlendi, ne de dinî hayatında Muhammed'e özel bir yer ayırdı"²³⁶ sözü açıklanmaya ihtiyaç duyan bir ifadedir. Bu ifadenin şu rivayete dayanması muhtemeldir: "... Rasûlullah (s.a.s)'ı rüyamda gördüm. Dedi ki: 'Ya Rabiâ! Beni seviyor musun? Dedim ki: 'Ya Rasûlallah! Seni kim sevmez ki! Lâkin Hakk'ın muhabbeti beni öylesine istila etmiştir ki, O'ndan başkasına ait bir sevgiye veya nefrete gönlümde yer kalmamıştır!'"²³⁷

Margaret Smith'in "*Rabiâ*" isimli eserine yazdığı takdim yazısında Schimmel, Rabiâ'nın, cehennem korkusu ve cennet umudu ile değil, sadece aşk uğruna '*Allah aşkı*' kavramını vurgulayan ilk kişi olduğunu söyler. Attâr'ın yanı sıra birçok tasavvuf şairi, Rabiâ'nın adını '*aşk, takva ve sîdk*' ile özleştirdiler. Rabiâ'nın, Rabbine duyduğu ve onu bütün mahlukattan uzaklaştıran aşkı, kısa zamanda tasavvufun bir özelliği haline geldi.²³⁸

Schimmel'e göre, Rabiâ hakkında aktarılan şu menkıbe, onun, kendini Allah'a adayışındaki saflığın açık bir göstergesidir.²³⁹ "Bir gün çok sayıda veli Rabiâ'nın bir elinde ateş, bir elinde su hızla koştuğunu gördüler. 'Ahiret hatunu nereye gidiyorsun, bunun anlamı ne?' diye sordular. Şöyle dedi: 'Cenneti ateşe vereceğim ve cehennemi söndüreceğim ki bu iki perde tamamen yolculardan kalsın ve amaçları belli olsun. Allah'ın kulları korku ve ümit olmadan (sadece Allah sevgisiyle) Onu görebilsinler.'²⁴⁰

²³⁴ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 52.

²³⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 52. (Bkz. Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ* (çev. Süleyman Uludağ), İstanbul 2002, s. 95.)

²³⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 53.

²³⁷ Attâr, *a.g.e.*, s. 103.

²³⁸ Smith, *Bir Kadın Sûfi: Rabia*, s. 10.

²³⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 52.

²⁴⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 52-53; Smith, *a.g.e.*, s. 138-139.

Schimmel, bu menkıbenin Avrupalı yazarlar tarafından çeşitli şekillerde kaleme alındığını ifade eder. Bunlardan biri, Avusturyalı yazar Max Well'in *Die Schönen Hande* isimli kısa öyküsüdür. XIX. yüzyılda, Rabia'nın isminin İngiltere'de bilindiği, '*Rabia'nın sözleri*' adındaki bir dizi şiirden anlaşılmaktadır. Bunlarla birlikte, Rabiâ hakkında Batı'da en kapsamlı çalışmanın, Margaret Smith'in 1928 senesinde yayınlanan *The Mystic and Her Fellow-Saint in Islam* adlı eseri olduğunu ifade eden Schimmel, yazarın konuya hâkimliği ve kullandığı kaynaklar bakımından bu eserin yerinin doldurulamadığını belirtir.²⁴¹

b) Hallâc-ı Mansur (ö.921)

Schimmel'in eserlerinde üzerinde önemle durduğu mutasavvıflardan biri de Hüseyin b. Mansur Hallâc'tır. Ondan bahsederken "tasavvufî aşk şehidi" ifadesini kullanır.²⁴²

Yaşadığı dönemde, kadıların ve hattâ kendi mutasavvıf arkadaşlarından çoğu tarafından hakir görülüp dışlanan Hallâc'a, tasavvuf tarihinin sonraki dönemlerinde gittikçe artan bir hürmetle sahip çıkılmıştır. Hatta Hallâc'ın ismi, tasavvufî şiirlerde, özellikle de Farisî şiirde ve Farisî tesiri altına giren edebiyatta sık sık karşılaşılan bir motif olmuştur.²⁴³

Hallâc'ın, Ferîdüddin Attâr üzerindeki etkisi büyüktür.²⁴⁴ Bu etkiyi Attâr'ın eserlerinde de açıkça görmek mümkündür. Schimmel'e göre, Feridüddin Attâr'ın eliyle, Hallâc'ın fikirleri hakikî, ruhanî bir yeniliğe kavuşmuştur.²⁴⁵ Feridüddin Attâr'ın, *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında Hallâc hakkında "...katletmek için onu alıp götürdüler, çevresinde yüzbin kişi toplandı. Gözünü hepsinin üzerinde dolaştırarak, 'Hak! Hak!

²⁴¹ Smith, *a.g.e.*, s. 11-12.

²⁴² Schimmel, *a.g.e.*, s. 75.

²⁴³ Schimmel, Annemarie, *Sind Halk Şiirinde Hallâc-ı Mansûr*, Tasavvuf Âleminden Simalar Serisi: 2, ed. Sofî Huri, İstanbul 1969, s. 15.

²⁴⁴ Feridüddin Attâr'ın şu sözleri, onun Hallâc'la buluşma noktasını göstermektedir:

"Hallâc'ın gönlüne düşen ateşin aynı
Benim de hayatıma düşmüştür."

* * *

"Biz zaten ezelden önceki Bağdad'ta 'Ene'l-Hâk' demiştik,
O hengamenin ve Mansur'un manidâr sözü vücuda gelmeden çok evvel"

(Bkz. Schimmel, Annemarie, *Sind Halk Şiirinde Hallâc-ı Mansûr*, Tasavvuf Âleminden Simalar Serisi: 2, ed. Sofî Huri, İstanbul 1969, s. 15-16)

²⁴⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 15.

Ene'l-Hak!' diyordu. Derler ki, o arada dervişin biri ona: 'Aşk nedir?' diye sordu. 'Aşkın ne olduğunu bugün, yarın ve öbür gün göreceksin' dedi. O gün katlettiler, ertesi gün ateşe atıp yaktılar. Üçüncü günde külünü rüzgâra verdiler"²⁴⁶ şeklinde rivayeti Schimmel, yorumlarken aynı zamanda Hallâc'la ilgili ipuçları vermektedir:

"İyi bir psikoloğun sezgisine sahip olan Attâr, bu sözlerle, tasavvufun gelişimini büyük çapta etkilemiş ve adı, zamanla acı veren aşkın ve tevhidî deneyimin sırrını, aynı zamanda da âşığın en büyük günahının, yani aşkın sırrını açıklamanın simgesi durumuna gelmiş bir adamın trajedisini yoğun bir biçimde aktarmıştır."²⁴⁷

Ölümünden birkaç asır sonra Hallâc, Attâr'ın manevî mürşidî olmuştur. Mevlânâ, ölümünden kısa bir süre önce, Attâr'ın Hallâc'la olan bu irtibatını imâ ederek dostlarını teselli etmiştir. Mevlânâ, eserlerinde, Hallâc'ın 'Ene'l Hâk' ifadesine sıkça yer vermiştir. *Mesnevî*'sinde, Hallâc'ın halini ateşteki demire benzetmiştir. Hallâc, aynı zamanda, Mevlevî gelenekte birleştirici tecrübenin sembolü olmuştur.²⁴⁸

Schimmel, 'Ene'l-Hakk' ifadesiyle ilgili, şu rivayeti aktarır: "Cüneyd'in kapısını çaldığında, üstat 'Kim o?' diye sorunca, aldığı cevap 'Ene'l-Hâk', 'Ben Mutlak Hakikatim' olmuştur." Ona göre, tüm sûfî iddiaların en ünlüsü haline gelen bu söz, Hallâc'ın *Kitabu't-Tavâsîn*'inde geçmektedir. Bu bölümde Hallâc, Firavun ve İblis'le birlikte kendi iddiasını ele almaktadır. Kur'ân'da geçtiği üzere Firavun, "Ben sizin en yüce Rabbinizim" (Nâzi'ât 79/24) , İblis, "Ben ondan (Âdem'den) daha üstünüm" (A'raf 7/12) derken, Hallâc, "Ben Mutlak Hakikatim" diyordu. Burada ortaya çıkan, Firavun'un 'Ben'i ile âşık mistiğin 'Ben'i olmak üzere iki ayrı 'Ben' kavramıyla ilgili olarak, sûfîler çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır.²⁴⁹ Bu yorumlardan biri, *Mesnevî*'de şu şekilde geçmektedir:

"O 'Ene' (=ben) sözünü vakitsiz söylemek, lânete uğramaktır. Fakat vaktinde söylemek rahmettir."

*Hallâc-ı Mansûr'un; 'Ene'l-Hakk!' demesi gerçekten de rahmet oldu. Fakat Firavun'un; 'Ben Hakk'ım!' demesi lânet sebebi oldu."*²⁵⁰

²⁴⁶ Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 176.

²⁴⁷ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 75.

²⁴⁸ Schimmel, *Sind Halk Şiirinde Hallâc-ı Mansûr*, s. 16-17.

²⁴⁹ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 77.

²⁵⁰ Mevlânâ, *Mesnevî*, s. 448.

Hallâc'ın dar ağacına asılmadan önceki son sözleri, “Vâcide, vâhidin tek başına ona ait olması yeter²⁵¹/Vâhid'in kendini vâcide hasretmesi ona kâfidir” olmuştur.²⁵² Schimmel, “Bu, içselleştirilmiş gerçek tevhitir ve bedeli âşığın kanıyla ödenmiştir” der.²⁵³

Schimmel, Hallâc imgesinin, Batı'da da birçok araştırmacının ilgi odağı olduğunu belirtir. Alman İlahiyatçı F. A. D. Tholuck, bunlardan biridir. Ancak, Tholuck'un Hallac hakkında “panteizm/vücûdiye örtüsünü inanılmaz bir cüretle herkesin önünde kaldıran” şeklinde kullandığı ifadeler, sonraları Hallac imgesinin yanlış yorumlanmasına ve çarpıtılmasına neden olmuştur. Tholuck gibi başta August Müller olmak üzere XIX. yüzyıl bilginleri ve günümüzdeki bir kısım ilahiyatçılar, Hallac'ın panteist olduğu görüşündedir. Bunların bir kısmı Hallâc'ı küfürle suçlamışlar ve bir kısmı da onun gizli bir Hıristiyan olduğunu savunmuşlardır. Bazı oryantalistler, onu nöropat veya saf monist²⁵⁴ olarak görmeye çalışırken, kimi de “Ene'l-Hâk” ifadesinin kökenlerini Hint kaynaklarında aramışlardır. Hallac'ı panteist görenler arasında, Max Schreiner ve Duncan Black Macdonald bulunmaktadır. Reynold A. Nicholson ise onların tersine Hallâc'taki vahdâniyet anlayışına ve Allah'la olan ilişkisine vurgu yapar. Adam Mez ise, Hallâc'ı Hıristiyan ilahiyatıyla alakalı görenlerdendir.²⁵⁵

Hallâc hakkında mevcut bu anlayışların yanı sıra, son dönemde Louis Massignon, Hallâc üzerine Batı'da yapılmış, en kapsamlı çalışmayı ortaya koymuştur. Schimmel, Batı'da, Hallâc'ın hayatı ve öğretilerinin tanınması ve anlaşılmasında bu çalışmanın büyük katkısı olduğu görüşündedir.²⁵⁶

c) Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö.1273)

Schimmel, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin *Mesnevî*'sinin, İslâm mutasavvıflarının ‘en çok sevdiği eser şeklinde’ görülmesinin yanı sıra onu, Avrupa

²⁵¹ Bkz. Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcub*, s. 451.

²⁵² Bkz. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 178.

²⁵³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 81.

²⁵⁴ *Monizm/Tekçilik*: Eşyanın özü itibariyle âlemdeki her şeyi bir tek prensibe indirgeyen, eşyanın varlığı itibariyle de tek bir asıldan çıktığını ileri süren Birlik felsefesi. (Geniş bilgi için bkz. Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü*, İstanbul 1999, s. 444.)

²⁵⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 75-76.

²⁵⁶ Schimmel, *a.g.e.*, s. 76.

müsteşriklerinin hakkında ‘en çok eser verdikleri mistik şiir’ olarak sayılabileceğini ifade eder. Bununla birlikte, Molla Camî’nin, Mevlânâ’nın “Mesnevî” adlı eserini “Farsça yazılmış bir Kur’ân”²⁵⁷ olarak nitelemesinin birçok şarkiyat uzmanını şaşkırtan bir ifade olduğunu belirtir. Birçokları çeşitli hikaye, fıkra, özdeyiş ve allegorilerle süslenen Mesnevî’yi Kur’ân-ı Kerîm’le ilgili görmemektedir. Ancak ona göre, Mesnevî’nin ve Mevlânâ’nın fikirlerinin derinliğine inildiğinde bu hikaye veya özdeyişlerin tam anlamıyla Kur’ân’a dayandığı görülür.²⁵⁸ Birçok mutasavvıf Mesnevî’yi, Kur’ân’ın bir nevî mistik tefsiri olarak görmektedir.²⁵⁹

Mevlânâ’nın Mesnevî’sini bin bir renk ihtiva eden halıya benzeten Schimmel, XIII. yüzyılın ortasına kadar İslâm tasavvufunda zuhur eden cereyanların hemen her birinin aksînin bu eserde toplandığını ifade etmektedir:

“Allah’la insan arasındaki derin şahsî münasebet ki, kendini dua ve münacatın esrarengiz derinliklerinde gösteriyor; eski zahidlerin haşır u neşri düşündükleri zaman hissettikleri korku ve ruhanî titreyiş; âşıkla mâşuk arasındaki, söze gelmeyen şirin yakınlık; İmam Gazâlî’nin gösterdiği mutedil necat yolu; Ahmed Gazâlî’nin geliştirdiği en süptil aşk felsefesi; Bâyezî Bistamî’nin ilâhî yokluğa uçan hayalleri, Mansur Hallac’ın ölümlü özleyişi ve aşkın kemâli, neoplatonizmin, ruhun ezeli kaynağına dönmesine dair teorileri- tasavvufta ne varsa, Mevlânâ’nın eserine akmuş, öyle ki her okuyan, her şarih, kendinin tercih ettiği nazariyelere uygun gelen beyitler seçip onlardan bir sistem kurmağa imkân bulmuştur.”²⁶⁰

Bundan hareketle Mesnevî’yi vahdet-i vücûd nazariyesi ışığında yoranların bulunduğunu ve eserde bu yorumlara açık bir takım ifadelerin de olduğunu dile getirmektedir. Vahdet-i vücûd nazariyesinin temellerini atan İbn Arabî’nin üvey

²⁵⁷ İran’ın büyük şair ve mutasavvıflarından Mollâ Câmî, “Hest Kurân der zebân-i pehlevî” şeklinde ileri sürülen sözüne göre Mesnevî, Farsça yazılmış bir Kur’ân’dır. Câmî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Mesnevî’sini şöyle methetmiştir:

*“Her kim Mesnevî’yi sabah akşam okursa,
Onun için cehennemin ateşi haram olsun...
Ne deyim ben bu âli-cenâbı vasf etmek için?
Peygamber değildir ama, kitabı var.”*

(Bkz. Schimmel, Annemarie, “Mevlâna Celâlettin Rumî’nin Şark ve Garpta Tesirleri”, Ankara 1963, s. 3 ; Uludağ, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul 1999, s. 126-128.)

²⁵⁸ Yücel, *İslâm Hakkında Ne Dediler?*, s. 10.

²⁵⁹ Schimmel, Annemarie, “Mevlâna Celâlettin Rumî’nin Şark ve Garpta Tesirleri”, Ankara 1963., s. 3.

²⁶⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 22-23.

oğlu Sadrettin Konevî, Mevlânâ'nın zamanında Konya'da yaşamıştır. O, İbn Arabî'nin bazı ana fikirlerinin Mevlânâ'nın eserinde görülebileceğini, bu bağlamda bir etkileşimin zaman ve şartlar açısından mümkün olduğunu ifade etmektedir. Ancak yukarıda geçen ifadede yer aldığı üzere, Mevlânâ'nın eserinde birçok tasavvufî akımın tezahürü görülmektedir, bu açıdan eser, sadece vahdet-i vücûd nazariyesi çerçevesinde ele alınmamalıdır. Nitekim Schimmel, bu şekilde bir hareketle hayatının ilk yarısında İkbâl'in, Mevlânâ'yı tam bir panteist olarak gördüğünü, sonraları ise çok daha geniş bir perspektiften ona yaklaştığını ifade eder. Bu mevzu, İkbâl'le ilgili bölümde daha geniş bir biçimde ele alınacaktır.²⁶¹

Mevlânâ'nın vefatının ardından geçen yedi asırlık zaman dilimini, onun Doğu'da ve Batı'da tesirleri açısından ele aldıktan sonra kısa bir değerlendirmeye giden Schimmel, Mevlânâ kadar batıda hiçbir mutasavvıfın şöhret bulmadığından, edebiyat tarihinde onun kadar sevilen bir sûfî şair olmadığından, sözünün binlerce mutasavvıfın hayatında ve eserlerinde aksettirildiğinden ve şiirinin farklı dillere çevrilip sayısız insana teselli verdiğinden bahsetmenin yerinde olduğunu ifade eder. Ancak, Mevlânâ'nın İkbâl üzerinde bıraktığı tesir hepsinden daha önemlidir. Çünkü ona göre, İkbâl'in, Mevlânâ fikirlerine dayalı olan düşünce sistemi, yeni bir milletin teşekkülüne imkân sağlamıştır.²⁶² Bunlara ilave olarak, ilâhî aşka ulaşma iştiafında olanların, Mevlânâ'nın eserine her zaman başvurma ihtiyacında oluşlarını şu şekilde dile getirir:

“...her nerede ilâhî aşkı özleyenler varsa, her nerede insanlar, kendilerini bu aşkın ateşinde yakmak isterler de ilâhî hakikati, şaşkırtan zahîrî şekil ve sembollerin hicaplarının arkasında, gönliün gözüyle görmek hasretini çekerlerse, orada Mevlânâ'nın eserleri okunacak, ezberlenecek ve tekrar okunacaktır ve kendisi, bu dünyanın karanlıklarında kutup yıldızı gibi aşk yolunu gösterecektir.”²⁶³

İslâm dünyasında Cüneyd-i Bağdadî, Hallâc-ı Mansur, İbn Ârabî gibi birçok büyük mutasavvıf, pek çok güzel mistik şiirler yazan sanatkârların yaşamış bulunmasına karşın, hiçbirinin Mevlânâ'nın garpta kazandığı şöhret ve sevgiye ulaşamadığını ifade eden Schimmel, bunun nedenini şu şekilde açıklar:

²⁶¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 22-24.

²⁶² Schimmel, *a.g.e.*, s. 27-28.

²⁶³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 28.

“Mevlâna, birkaç defa kullandığı bir remizde, güneşin şualarını toplayan ve bu suretle güzellik ve kıymet bulan lâlden bahsetmektedir. Şems’in aşkını, ilâhi aşkı içine alıp, ızdırapların karanlıklarında anlatılmaz bir güzellikle parlayan lâl olmuştur. İlâhi güneşin ışığını, hayran olanlara döküyor. Fakat yalnız bu manevî güneşin şualarını değil, bütün dünyevî hadiselerin renk renk kıvılcımlarını da benimseyip bize kıymetsiz görünen bu ham maddeyi de esrarengiz bir manevî simya vasıtası ile –yani sonsuz ızdırap ve hasret vasıtası ile- altına tebdil etmiştir. Dünyada o zamana kadar mevcut olan dinî tasavvurlar, insanların en eski, en iptidâî dinlerine ait olan anlamlar, muhtelif dinlerde müşterek olan remizler onun eserinde toplanmış, ahenkli bir kül haline getirilmiştir. Mistikliğin birbirinden farklı olan cereyan ve tasavvurları, şarkın ve garbın mistiklerinde eski ve yeni zamanlarda peyda olan semboller, bütün bu dinî dünya, Mevlâna’nın eserinde, ilâhî aşkın ateşi ile eritilip birleştirilmiştir. Bunun için her millet, her insan Mevlâna’nın eserlerinde kendi vaziyetine göre, kendi dini ve kültürel seviyesine göre kalbine dokunan sözleri bulacaktır. Herkes, çektiği hasret ve keder, muhabbet ve vuslat, edeceği dualarını, süikûtunu da bulabilir.”²⁶⁴

Schimmel’e göre, Batı dünyasında, Mevlânâ’nın gazellerinin çevirisinde, Friedrich Rückert son derece başarılıdır. Daha önce Rückert’in hocası Hammer, 1818’de *Geschichte der schöneen Redekünste Persiens* adlı İran edebiyatından bahseden antolojisinde Mevlâna’nın *Divân-ı Kebîr* ve *Mesnevî*’sinden yaklaşık elli kadar parçayı tercüme etmiştir. Ancak Schimmel’e göre, bu tercüme, hatalı olmamakla birlikte Mevlâna’nın şiir ruhunu yansıtır nitelikte değildir. Nitekim, ancak bu tercümeyle Mevlâna’yı tanıyan Alman şairi Goethe, daha önce Hammer’in çevirdiği Hâfız Divânı’na hayran olduğu halde, tercümede mistik muhtevanın verilemeyeşi sebebiyle Mevlâna’yı hakkıyla tanıyamamıştır. Rückert’in, hocası Hammer’ın tercümelerine dayanarak yapmış olduğu Mevlâna’nın gazellerinin çevirisinde ise tasavvufun ruhunu bulmak mümkündür.²⁶⁵

Batı’da Mevlânâ üzerine çalışan kişilerin başında yer alan Schimmel, bu konuda sadece akademisyenliği ile değil Mevlânâ’ya olan sevgisiyle de temâyüz etmiştir.²⁶⁶ Gökhan Evliyaoğlu, onun Mevlânâ’ya olan sevgisini şöyle anlatmaktadır:

“... her 17 Aralık’ta, (Konya’ya) geldiğinde gecenin en sessiz saatinde Kubbe-i Hadra’nın etrafında kimseciklerin kalmadığı saatlerde

²⁶⁴ Schimmel, Annemarie, *Aşk, Mevlâna ve Mistisizm*, İstanbul 2002, s. 32-33.

²⁶⁵ Schimmel, a.g.e., s. 35-36.

²⁶⁶ Ergin, Nevit Oğuz, “Batıda Mevlâna Celâleddin-i Rumî”, *Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni: Bildiriler*, Ankara 2000, s. 317.

bakarsınız, bir kadın bir sütuna dayanmış, ellerini Mevlevî selâmı şeklinde omuzlarında birleştirmiş, boynu bükkük bir vaziyette Kubbe-i Hadra'yı seyre dalmış. Schimmel'i birçok kez bu halde görmüşümdür."²⁶⁷

Schimmel, *Mesnevî* ile karşılaşmasının kendisi için hayatının dönüm noktası olduğunu ifade eder. Bunun, Almanya'da genç bir talebe iken profesör hocasının ağzından ilk kez *Mesnevî*'nin ilk satırlarını işittiğinde gerçekleştiğini aktaran Schimmel, düşünce ve ruh dünyasına Mevlânâ'nın ve eserlerinin bıraktığı etkiyi şu şekilde dile getirir:

*"Bu andan itibaren, çoktan takdir ettiğim Mevlânâ'nın eserinden hiç ayrılmadım; harbin en feci yangın ve ateş fırtınalarında şiirleri bana ilâhi aşkın alevlerinden bahsettiler; harpten sonra çektiğimiz tahammülfersa ıztıraplarda yine Mevlânâ'nın sözleri, insanın yalnız ızdırap vasıtasıyla olgunlaşacağını, cevherin, yalnız elim bir tıraştan sonra parlayacağını öğretiler; saadet saatlerinde, bütün tabiatın, aşk rüzgârının estiği zaman kozmik bir ahenkte ezelî ve ebedî ilâhi varlık çevresinde dönerek sema'da bulunduğunu anlatan şiirin beyitlerini zevkle okudum. Ve gittiğim her yerde Mevlânâ'yı seven, ona hayran olan insanlara rastlamak bana nasip oldu."*²⁶⁸

g) Yunus Emre (ö.1321)

Yunus Emre, Schimmel'in, tasavvuf tarihi içinde sevdiği şairlerden biridir. Kendisi, Türkiye'de öğretim üyeliği yaptığı yıllarda, sık sık Anadolu'da yapmış olduğu seyahatlerinde, Anadolu coğrafyasını Yunus'un gözüyle gördüğünü ifade etmektedir. Ona göre, Yunus'un şiiri, bu coğrafyadaki bazı bölge ve şartlarla birebir alakalıdır.²⁶⁹

Schimmel, Anadolu'da kendi ana dili Türkçe'yi ağırlıklı olarak kullanan ilk mutasavvıf şair olması yönüyle Yunus Emre'yi, Türk kültür tarihinin anahtar bir figürü olarak tanımlar.²⁷⁰ Yunus'un aruz vezninde yazmış olduğu şiirleri olmakla birlikte, en çok bilinen şiirleri, daha çok Türk hece vezniyle yazılmış olanlardır.²⁷¹

²⁶⁷ Evliyaoğlu, a.g.m., s. 575.

²⁶⁸ Schimmel, a.g.e., s. 27-28.

²⁶⁹ Schimmel, Annemarie, *Yunus Emre ile Yollarda* (çev. Senail Özkan), İstanbul 1999, s. 5.

²⁷⁰ Schimmel, a.g.e., s. 6-7.

²⁷¹ Schimmel, a.g.e., s. 7.

Yunus Emre'nin şiirinde, zaman zaman görünüşte çelişkili ifadelerin yer aldığını söyleyen Schimmel, bunların, derûnî bir dindarlıktan kaynaklanan ruh hallerini yansıttığını söyler. Bir yandan ölüm ve fenâ kavramlarının bulunduğu mısralarla, diğer yandan bütün yaratıkların birliğini terennüm eden neşeli ilahilerle karşılaşılabilir. ²⁷² Onun şiirindeki imgeler, daha çok doğadan alınmıştır. Yunus'un şiirinde dağ, onu Hak Teâlâ'dan ayıran düşmandır, tepelerin üzerindeki küme küme bulutlar, onun aşkı için ağlamaktadır. Aşkın elinde o, kimi zaman yoldaki bir toza, kimi zaman bir sele, bazen de rüzgara dönmüştür. Arılara kulak verdiğiğinde, Peygamber'e salât getirdiklerini işitir. Schimmel'e göre, "Yunus, özlü imgeler üstâdıdır, onun dizeleri mistik İslâm'ın ana kaidelerini basit sözlerle dile getirir ve aşkın gizemi üzerinde durur." ²⁷³

Abdülbâki Gölpınarlı'nın, 1948'de neşrettiği *Dîvân*'ını, Yunus Emre hakkında yapılan esaslı bir çalışma olarak değerlendiren Schimmel, *Dîvân*'da, hayatıyla ilgili çok az rivayetin bulunduğunu, eserde zikredilen bütün şiirlerin, Yunus Emre'ye ait olduğu yönünde kesin bir bilginin de olmadığını ifade eder. ²⁷⁴

O, son zamanlarda Yunus Emre'de, Kur'ân ve sünnetle bağımlı olmayan bir dindarlığın gerçek temsilciliğini görmeyi arzulayan ve onu Türk hümanizminin bir örneği olarak göstermek isteyen bazı kişilerin bulunduğunu dile getirir ve buna cevaben Yunus'un çizgisini şöyle açıklar:

"Bu gibi girişimler, onun şiirindeki bütün İslâmî söylemleri dışta bırakmakta ve onu manevî bağlarından koparıp atmaktadır. Bununla birlikte o, diğer herhangi bir sûfi kadar tek Tanrı inancına sahiptir ve onun insanlık sevgisi Allah'a olan güven ve aşkıdan kaynaklanmaktadır." ²⁷⁵

Yunus Emre'den sonraki Türk tasavvuf şiirinin, çok defa onun eserlerinden ilham aldığını ²⁷⁶ ifade eden Schimmel, buna örnek olarak Bektaşî tarikatının müntesipleri arasında, onun şiirlerinin ilham kaynağı olarak alınmasından ve benzer dizelerle taklit edilmesinden bahseder. ²⁷⁷

²⁷² Schimmel, *a.g.e.*, s. 8.

²⁷³ Schimmel, Annemarie, "Sufism and Spiritual Life in Turkey", *Islamic Spirituality*, II, ed. Seyyid Hüseyin Nasr, New York 1991, s. 227-228.

²⁷⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 5.

²⁷⁵ Schimmel, *a.g.m.*, s. 226.

²⁷⁶ Schimmel, Annemarie, "Yunus Emre", *Yunus Emre and His Mystical Poetry*, ed. Talât Halman, United States of America 1989, s. 60.

²⁷⁷ Schimmel, "Sufism and Spiritual Life in Turkey", s. 228.

f) **Muhammed İkbâl (ö.1938)**

Schimmel'in İkbâl'e yönelişi, kendisinin de belirttiği üzere Mevlâna'ya olan ilgisi gibi öğrencilik yıllarında başlar. Onunla ilgili olarak edindiği ilk bilgiler, *İslâmîca* adlı dergideki R. A. Nicholson'un, İkbâl'in *Peyâm-ı Maşrık* adlı eserini tanıttığı yazısına dayanmaktadır. Sonraları, Nicholson'un Farsça'dan çevirdiği ve şerhettiği İkbâl'in *Esrar-ı Hudî/ Egonun (Benliğin) Sırları* isimli eserinde, Schimmel, kendisine büyük bir aşkla bağlandığı Mevlânâ ile Goethe arasında kurulan irtibatın, kendisini nasıl büyülediğini anlatır. Bundan sonra İkbâl hakkındaki bilgisini derinleştirmeye yönelir. - 1930'da İngilize'den Almanca'ya İkbâl'in şiir tercümesini kazandıran Hans Meinke ile tanışır. Meinke, Schimmel'e, İkbâl'in *Peyâm-ı Maşrık* ve *Câvidnâme* eserlerini hediye eder. Farsça olan bu eserlerden *Câvidnâme*'yi, 1957'de nazmen Almanca'ya çeviren Schimmel, 1958'de de nesir olarak Türkçe'ye kazandırır.²⁷⁸ Daha sonraları İkbâl'e olan ilgisini devam ettiren Schimmel, İkbâl'le ilgili olarak Doğu'da Karaçi, Lahor, Peşaver, Lyalpur-Faysalabad, Sialkot, Quetta, Delhi, Haydarabad, Luknow, Dakka gibi şehirlerle birlikte Batı'da da birçok Avrupa şehrinde konferanslar verir. Bunları A.B.D. ve Kanada'daki İkbâl günleri takip eder.²⁷⁹

İkbâl'le ilgili seneler boyu yaptığı her çalışmanın ve edindiği her bilginin, İkbâl'in büyüsunü arttırdığını ifade eden Schimmel, onun düşünce sisteminin özelliklerini şöyle aktarır:

“... insan, onun eserlerini okurken her defasında yeni bir fikir boyutu keşfeder ve onu yeni ilmî buluşların ışığında görür. İkbâl, bedenî ölümle insanın, ferdî gelişmesinin sona ermeyeceğini haber verir; onu her zaman bir faaliyete çağırır ve İslâm'da her şeye şâmil bir birlik prensibinin olduğunu vurgular. Bana öyle geliyor ki, bütün bunlar sadece Müslümanlar için değil, bilakis herkes için son derece büyük önem arz eder.”²⁸⁰

İkbâl'in, problemlere dikkat çekerek bir daha ele alınmasını teşvik etmek için iddialarında bilinçli olarak sivri ifadeler kullandığını belirten Schimmel'e göre, onun fikirlerinin, İslâm toplumu ve genel olarak da insanlık içinde ferdiyetin

²⁷⁸ Schimmel, Annemarie, *Çağın Mevlânası Muhammed İkbâl* (çev. Senail Özkan), İstanbul 2001, s.16-17

²⁷⁹ Schimmel, a.g.e., s. 17.

²⁸⁰ Schimmel, a.g.e.l, s. 17.

güçlendirilmesine yönelik tek bir merkezi konusu vardır ve İkbâl'e göre bu güçlenme, ancak ve yalnız, ilâhî olanla daimî suretle kurulacak rabıta ile sağlanabilir. Bu temel hedefe ulaşmada İkbâl, Doğudaki ve Batıdaki birçok düşünce sistemini inceleyerek bunlardan bir bütün oluşturmuş ve bu bütünü İngilizce, Farsça ve Urduca'da nazım ve nesir şekliyle ifade etmiştir. Schimmel, İkbâl'deki bu temel anlayışın farklı sembollerle de olsa eserlerinde sıkça tekrarlanmasının izahını, onun şu sözüyle yapmaktadır:

“Bu dünyanın gürültüsünde duyulmak istiyorsan, o zaman bırak da ruhuna bir tek fikir hakim olsun. Adam bir tek fikirle siyasal ve sosyal ihtilaller yapar, krallıklar kurar ve dünyaya kanunlar koyar”²⁸¹

Senail Özkan, Schimmel'in *Çağın Mevlânası Muhammed İkbâl* adlı eserinin takdim yazısında, tasavvufî yönden İkbâl'le Schimmel'in benzer birtakım özelliklerine temas etmiştir. Bu özelliklerden yola çıkarak, Schimmel'i, İkbâl'e yönlendiren ve çeken gücün, anlayış ve sezideki buluşma noktalarından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim, ikisi de manevî önderleri ve ruh eğitimcileri olarak Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'yi göstermektedir. Bunun dışında ikisinin Doğu ve Batı'da, düşünce ve ruh dünyalarına etki eden ortak isimler vardır. Gerek İkbâl, gerek Schimmel tefekkür boyutunda vâkıf oldukları iki dünyanın değerlerini karşılaştırma bilgisine ve gücüne sahiptir. İşte bu karşılaştırmanın sonucunda oluşan dünya görüşü, Schimmel'i, İkbâl'le buluşturmuştur.²⁸²

Schimmel'e göre, *Câvidnâme*'nin ilk okuyuşta, anlam örgüsünün anlaşılması, tarih ve ilâhiyat konularına vâkıf olmayan bir okuyucu için zordur. Fakat okundukça derin anlamları ortaya çıkmaktadır.²⁸³ Schimmel'in, *Çağın Mevlânası Muhammed İkbâl* adlı eserinde, yoğun anlam örgüsüne sahip olan *Câvidnâme*'nin, analizine geniş yer ayırması, onun fikrî ve kültürel derinliğini göstermektedir.

Schimmel'e göre, başlangıçta Mevlâna'yı 'yüce bir panteizmin' temsilcisi olarak gören İkbâl, sonraları onu, "hakkıyla bilenemeyen Allah'a, daha da yaklaşmayı hedef edinen dinamik bir hayat anlayışının ve Ben'in daha yüksek tekâmülünün müjdecisi" olarak gördüğü dinamik bir mutasavvıf olarak kabul eder.²⁸⁴

²⁸¹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 18.

²⁸² Schimmel, *a.g.e.*, s. 8.

²⁸³ Schimmel, *a.g.e.*, s. 46.

²⁸⁴ Schimmel, *a.g.e.*, s. 33.

Alman şairi Goethe'nin *Faust* ve *Doğu Batı Divânı* eserlerinin, İkbâl'in fikirleri üzerine derin etkileri olmuştur. İkbâl'in *Peyâm-ı Maşrik* adlı eseri bu *Divan*'a yazılmış bir naziredir.²⁸⁵ Samiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler* eserinin İkbâl ile ilgili bölümünde, Schimmel'in İkbâl ile Goethe'yi mukayesesine işaret etmektedir. Burada Schimmel, Goethe'yi sanatkâr yönüyle daha kuvvetli bulduğunu söylerken, İkbâl için "*Peygamber ruhlu adam*" ifadesini kullanır ve ardından şunu ekler: "Hiç kimse İkbâl'in peygamber olduğunu düşünemez. Ancak Cebrail'in kanadı ona dokunmuştur."²⁸⁶

Schimmel'e göre; "*Peygamberâne*' dindarlığın, 'Hz. İbrahim' dinlerinde görülen aktif dindarlığın temsilcisi" olan İkbâl'i şekillendiren dinî tecrübedir. Bu dinî tecrübenin niteliğini Johann Fück'ün, İkbâl'i tanımladığı şu ifadeleriyle vermektedir: "(O) vahyedilen Kur'ân zemininde sağlam olarak kaldığı halde, Batı okulunda modern ilmin metotlarını kendine mal eden ve Hint Müslüman tasavvuf geleneğinden, Batı'da bilinmeyen dinî tecrübe derinliğine sahip bir düşünür(dür)."²⁸⁷

4. Tasavvufta Harf Simgeciliği

Kur'ân'ı Kerîm'deki yirmi dokuz sûrenin başında bulunan bağımsız harfler (hurûf-u mukatta)in tefsircilerden farklı olarak sûfler tarafından çeşitli şekilde yorumlanmalarına dikkat çeken Schimmel, bunlara örnek olarak, Bakara Sûresi (2/1)'nin ilk ayetinde geçen *a-l-m* (*elif-lâm-mîm*) harflerini gösterir. Sûflere göre, *elif* Allah'ı, *mîm* Muhammed'i, *lâm* da Kur'ân'ın Peygamber'e vahyedilmesine aracılık eden Cebrail'i temsil eden simgelerdir.²⁸⁸ Bazı sûflere göre, Neml Suresi (27/1)'nin başında geçen *tâ* ve *sîn* harfleri de saflığa ve rablığa işaret etmektedir. Schimmel, burada *tavâsîn*'in, *tâsîn* kelimesinin çoğulu olduğuna dikkat çekerek, Hallâc'ın, *Kitâbu't-Tavâsîn* adlı eserine telmihte bulunur. Yine, İkbâl'in *Cavidnâme* adlı eserindeki 'Ay Feleği' bölümünde peygamber ruhlarının makamı olarak geliştirdiği '*Peygamberlerin tavâsîni*' kavramına işaret eder.²⁸⁹

²⁸⁵ Schimmel, *a.g.e.*, s. 8.

²⁸⁶ Ayverdi, Samiha, *Âbide Şahsiyetler*, III. Baskı, İstanbul 2001, s. 157.

²⁸⁷ Schimmel, *a.g.e.*, s. 215.

²⁸⁸ Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, s. 403. (Bakara Sûresi'nin başındaki "*elif-lâm-mîm*" hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Arabî, *Harflerin İlmi* (çev. Mahmut Kanık), Bursa 2000, s. 95-122.)

²⁸⁹ Schimmel, *a.g.e.*, s. 403.

Elif harfi, mutasavvıfların en çok üzerinde durdukları harftir ve bu konuda oldukça çok yorum yapılmıştır. Sûfilere göre, *elif* i bilen, ilâhi ahâdiyeti bilendir ve tüm yaradılışı içine alan bu harfi hatırlayanın başka bir harfi hatırlaması gerekmez.²⁹⁰ Schimmel, *elif* harfi hakkında şunları söyler:

“...*Elif* alfabenin ilk harfidir; yüksek ve güzel bir şeklinin olması ve ayrıca ‘Bir’ olmasından dolayı, Allah’ın bir sembolü olarak kabul edilmiştir, tasavvuf geleneğindedir. Bunun da ötesinde *Elif*, güzel, ince, uzun boylu bir sevgilinin sembolü olabilir; bu güzel mâşukta pek tabii Allah’ın güzelliğini de idrâk etmek mümkündür. Yani *Elif*’in bu iki tarafı vardır: *Elif*, hem alfabenin başlangıcı hem de diğer harflerin sebebi ve kaynağıdır. Hatta İbn Mukla’nın kaligrafi sistemine göre, bütün diğer harfler *Elif* şeklinde yazılmalıdır. Yani *Elif*, bütün diğer harflerin ölçüsü oluyor. Aynı zamanda *Elif*, hem Allah’ın sembolü hem de insanın güzelini temsil ediyor. Bu yüzden *Elif*’i bilmek, her şeyi bilmek demektir”²⁹¹

Elif harfi, aynı zamanda mutasavvıf şairlerin şiirlerinde yer alan bir temadır. Schimmel, Yunus Emre’nin şiirine²⁹² telmihte bulunarak ve burada geçen *elif* i şu şekilde yorumlar:

“Bütün şairler, Hindistan’dan Türkiye’ye kadar, bu konuda aynı kanaattedirler: *Elif*’i, yani Allah’ı bilmek her şeyi bilmek demektir. Ve Allah’ı bildikten sonra, tabir uygunsuzsa kitaplar için okuyacaksınız, çünkü artık bütün kitapların kaynağını, yani Allah’ı biliyorsunuz, değil mi? Yani bu şekilde *Elif*, her şeyi kendinde ihtiva ediyor.”²⁹³

B. DEĞERLENDİRME

Son dönemlerde Batı dünyası, manevî arayışının bir neticesi olarak çeşitli gelişmeler yaşamaktadır. ‘Kişinin kendini bilme arzusu’ olarak nitelenebilen bu itici güç, insanoğlunun varoluşundan beri doğasında bulunduğu için yeni bir oluşum

²⁹⁰ Schimmel, a.g.e., s. 404.

²⁹¹ Özkan, Senail, “Prof. Annemarie Schimmel’le Edebiyatımız Üzerine”, *Türk Edebiyatı*, Mart 1995. sy. 137, s. 13.

²⁹² “Dört kitabın mânâsı
Bellidir bir *Elif*’te
Sen *Elif*’i bilmezsen
Bu nice okumaktır.”

²⁹³ Özkan, a.g.m., s. 14.

sayılmaz. Bununla birlikte, son zamanlarda dikkat çeken bu manevî arayış, nüfusun büyük bir kısmının kendi kültür ve dinlerinin sunduğu cevaplar ile imkânları, tatminkâr ve inandırıcı bulmamasından kaynaklanmaktadır. Din konusunda yaşanan bu eksiklik, Batılı insanları, diğer din ve kültürler içinde '*kendisini tatmin ve mutlu edecek, yaşanılır bir din*' i aramaya sevk etmektedir. Batı, bu arayışta önceleri Hint ve Uzak Doğu'nun mistik kaynağına yönelirken, son zamanlarda, özellikle Batı dillerine kazandırılan tasavvuf eserleriyle tanıma imkânı bulduğu, İslâm'ın mistik yönüne ilgi göstermeye başlamıştır. Araştırmacı-yazar Süleyman Wolf Bahn, bu süreçte Avrupa'da İslâm tasavvufunun tanıtılmasında, Annemarie Schimmel'in büyük emeğinin bulunduğunu vurgulamaktadır.²⁹⁴ İsveç Lund Üniversitesi Dinler Tarihi Kürsüsü'nde öğretim üyesi olan Catharina Raudvere de, bir dönem, sûfilik hakkında sahip olduğu bilgilerin çoğunu, Schimmel'in edebî eserlerinden edindiğini belirtmektedir.²⁹⁵ O, İslâm dini hakkında Batı dünyasında oluşan tüm eski ve yeni önyargılara rağmen, onu objektif bir şekilde tanıtan oryantalistlerin başında sayılmaktadır.²⁹⁶ Schimmel'in, Batı'da tasavvufun tanıtılmasında önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra doğu dillerinde yapmış olduğu çevirilerle Doğu dünyasında da etkin bir rolünün bulunduğu bir gerçektir. Bunlara, Farsça'dan Türkçe'ye çevirmiş olduğu İkbâl'in *Cavidnâmesi* örnek olarak gösterilebilir.²⁹⁷

Schimmel, genelde '*oryantalist*' veya '*şarkiyatçı*' kategorisi içinde zikredilmektedir. Son dönemlerde Batı'da çalışma yapan oryantalistler dile getirilirken, Fransa'da Louis Massignon ve Henry Corbin , İngiltere'de A. J. Arberry ve Reynold

²⁹⁴ Bahn, Süleyman Wolf, "Modern Batı Dünyasında Mevlânâ'nın Önemi", *Uluslararası Mevlânâ Bilgi Şöleni; Bildiriler*, Ankara 2000, s. 469-470.

²⁹⁵ Bkz. Raudvere, Catharina, *Çağdaş İstanbul'da Sufi Kadınlar* (çev. Damla Acar), İstanbul 2003, s. 10-12.

²⁹⁶ Suat Yıldırım, Batı'da objektif olarak İslâm'ı tanıtan oryantalistler arasında Schimmel'in ardından, Thomas Michel, John Esposito'yu saymaktadır. Murad W. Hofmann ise objektif ve önyargısızlık hususunda İslâm uzmanları içinde ilk sırayı Schimmel'e verdikten sonra, Batı'da onun çizgisinde giden İslâm araştırmacıları arasında şu isimleri zikretmektedir: François Burgat ve Bruno Etienne (Aixen), John Esposito (Washington), Daniel Gimaret (Paris), Angelika Hartmann (Gießen), Angelika Neuwirth, Gudrun Krämer ve Armando Salvatore (Berlin), Jörgen Nielsen (Birmingham), Neil Robinson (Leeds), Reinhard Schulze (Bern), James Piscatori (Oxford İslâm Araştırmaları Merkezi) Bkz. Yıldırım, Suat, *Oryantalistlerin Yanılguları: Oryantalistlerin İslâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler*, İstanbul 2003, s. 15 ; Hofmann, Murad W., 3. *Binyılda Yükselen Din İslâm* (çev. Murat Sülün), İstanbul 2003, s. 98.

²⁹⁷ Özkan, "Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık", *Türkiye Günlüğü*, s. 56.

Nicholson, Almanya’da Annemarie Schimmel ilk akla gelen isimler olmaktadır.²⁹⁸ Ancak, burada bir hususu belirtmek yerinde olacaktır. Birinci bölümde, ‘oryantalist’ veya ‘şarkiyatçı’ kavramlarının, özellikle Doğu kültüründe çağrıştırdığı anlama dikkat çekilmişti. Bu bağlamda, Schimmel’i herhangi bir ayırımı gitmeksizin sadece ‘oryantalist’ veya ‘şarkiyatçı’ kavramlarıyla anlatmaya çalışmak, onun doğru anlaşılmasına engel olacaktır. Çünkü, Schimmel, bu tanımlamaların ötesinde bir şarkiyatçı kimliğine sahip olup, konulara derinlemesine nüfuz edebilen geniş ufku ve zengin gönül dünyasıyla, bu farklılığı eserlerinde açık bir şekilde ortaya koyabilmiş bir araştırmacıdır. Beşir Ayvazoğlu, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Annemarie Schimmel ve Eva De Vitray Meyerovitch’i bir arada ele aldığı köşe yazısında Schimmel’i şöyle tanımlamaktadır: “...(Schimmel) klasik oryantalist kalıpları aşarak peşin hükümlerden kendini mümkün olduğunca arındırmış, hatta sûfiyâne şiirler yazmış, çok büyük bir bilgindi. Eserlerinde Mevlânâ’ya ruhsuz bir oryantalist gibi değil, ona bütün kalbiyle bağlı bir muhib veya mürîd gibi, sevgiyle yaklaşıyordu.”²⁹⁹

Schimmel’in farklılığı, sadece çok sayıda dil bilmesi olarak görülmemelidir. Onun üzerinde çalıştığı edebiyat, felsefe ve tasavvuf gibi alanlarda, bu dil yeteneğinden çok daha fazlası gerekmektedir. Elbette, bu bir vukûf ve hissediş meselesidir. Schimmel’in bir dilden birçok dile çevirdiği metin ve şiirlerde, ‘tercüme kokusu’nun olmaması, bunun bir tezahürüdür. Schimmel’in bu hususiyeti hakkında Abdülbaki Gölpınarlı şunları söylemektedir:

*“Hayret ediyorum, nasıl kavramış bu işleri, yani sadece bir Türk olmak, Türkçe’yi bilmek yetmez, İslâm’ı bu kadar derinden tetkik etmek hele de tasavvufun bu kadar özüne girebilmek çok büyük hüner.”*³⁰⁰

Gökhan Evliyaoğlu, kendisinde oluşan Mevlânâ sevgisinde, Schimmel’in büyük tesirinin olduğunu dile getirir. Ona göre, Schimmel’in tasavvufu anlaması ve

²⁹⁸ Özkan, a.g.m., s. 56.

²⁹⁹ Ayvazoğlu, Beşir, “Mevlâna, Schimmel ve Meyerovitch”, <http://www.tercumangazete.com/hoku.aspx?yid=109> 22 Haziran 2004.

³⁰⁰ Schimmel, İstanbul’da bulunduğu ellili yıllarda, edebiyat çevrelerinin fikrî müzakerelerde buldukları Bayezit’taki Küllük Kahvesi’ne arasıra uğramaktadır. Buraya Abdülbaki Gölpınarlı, Tahir’ül-Mevlevî, Mümtaz Turhan gibi gelen hocalarla derin sohbetler yapmaktadırlar. Bu sohbetlerin şahitlerinden biri olan Evliyaoğlu, Gölpınarlı’nın Schimmel hakkındaki bu tesbitini aktarmaktadır. (Bkz. Gökhan Evliyaoğlu, “Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, s. 574-575.

anlatmasında görülen ayırteci fark, onun, genel felsefeyi anladıktan sonra, Yunus ve Mevlânâ'yı kavramasından kaynaklanmaktadır. Bu tesbitinde şunu vurgular:

“Schimmel’de gördüğüm en önemli hususiyet, dehanın o sınır ve tarih tanımayan evrenselliğini, dünya kültürleri içerisinde süzüp çıkarabilmesidir.”³⁰¹

Vefatının ardından Galata Mevlevîhânesi’nde düzenlenen anma programında, Mevlânâ hakkındaki çalışmalarıyla tanınan Şefik Can, Schimmel’in, Mevlânâ'yı kendi anlayış ve sezisine göre anlamaya ve anlatmaya çalışan müsteşriklerden ayrıldığına şu sözleriyle dikkat çekmiştir:

“Bu özellik, onun eserlerini okuduğunuzda, mutlaka satırlar arasından Hz. Mevlânâ kokusunu almanızdır. Çünkü Annemarie Schimmel, çalışmalarını sadece alim bir müsteşrik olarak değil, yüce bir kadın hassasiyeti ile çok derin olan duygularını, o eşsiz ilmini, şair ruhu ve sınırsız Mevlânâ aşkı ile işlemiştir. O, Hz. Mevlânâ'yı olduğu gibi anlayan ve anlatan ender şahsiyetlerdendir.”³⁰²

Ankara’da 14 Nisan 2003 tarihinde, Almanya Büyükelçiliği ve Ankara Üniversitesi işbirliğiyle, onun için düzenlenen anma programında Devlet Bakanı Prof. Dr. Mehmet Aydın’ın söylediği şu sözler, onun ‘oryantalist’ tanımlamasından farklı olan yönünü ortaya koymaktadır:

“Lisân öğrenme konusunda deha derecesinde bir düzeyi vardı. O kadar dili, o kadar rahatlıkla konuşan başka bir bilim adamı tanımıyorum... Prof. Schimmel’in iki özelliği var: Evvelâ, bu kadar dili çok iyi bildiği için, pek çok kültürde yaşamış bir ilim adamıydı. Yaşamış olmanın altını çiziyorum... Bu yaşamışlık neyi kazandırıyor? Çok farklı bir bilgi türünü. Bu âlime, hâl üzere olan birisiydi. Tabir yerindeyse, ilim ve marifeti bilmiş, kaynaştırmış birisi... Tasavvufun, bütün boyutlarıyla içinde olan bir bilim adamıydı. O açıdan baktığımızda ‘hâl içre iken bilme’ deniliyor buna. Yaşayarak bilmek... Yani epistemolojiye o insan sıcaklığını, o insan gönlünü katabilme... O boyuttan bakıldığında belki , biraz ona yakın birkaç bilim adamı vardır Batı’da.... Bana sorarsanız onu listenin başına koyarım... Schimmel’in ve onun gibi sûfi temayüllü kişilerin yakaladığı nokta, bir bakıma insanın özünü yakalama noktasıdır...”

³⁰¹ Evliyaoğlu, a.g.m., s. 575-576.

³⁰² Zaman Gazetesi, 03. 02. 2003 Pazartesi.

Burada esas dikkati çeken husus, Schimmel'in diğler alanların tarihçiliğinden farklı olarak, iç tecrübeye dayanan ve dış dünyaya kısmen kapalı olan tasavvuf tarihçiliğindeki başarısıdır. *Mystical Dimensions of Islam* adlı eserinin önsözünde, Schimmel, 'tasavvuf tarihçisi' olmanın önemini ve zorluklarını şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Tasavvuf veya İslâm gizemciliği hakkında yazmak, neredeyse olanaksız bir iştir. Daha ilk adımda, yüksek sıradağlar çıkıyor insanın karşısına; daha sonra da, hiçbir hedefe ulaştırmayacakmış gibi görünen daha zorlu bir yola koyuluyor araştırmacı. İran tasavvuf şiirinin gül bahçelerinde durup orada kalabilir veya devam edip teozofik kurguların buzlu tepelerine erişmeye çalışabilirsiniz; popüler veli tapımlarının engebesiz düzlüklerine yerleşebilir veya devenizi tasavvufun, Allah'ın ve dünyanın doğasına ilişkin kuramsal söylemlerin sonsuz çöllerine doğru sürebilirsiniz; ya da bütün bunların yerine, kuşluk vaktinin gün ışığıyla yıkanmış veya akşam serinliğinin mor sislerine boyanmış yüce dorukların güzelliğine vara vara manzaranın tadını çıkarabilirsiniz. Her halükârda, yalnızca birkaç seçkin kişi, efsanevi kuş Simurg'un yaşadığı Kaf Dağı'na ulaşacak ve onun zaten kendi içlerinde olduğunu anlayacaklardır.”³⁰³

Bu bağlamda, kendisine has anlaşılması zor ve iç tecrübeye dayalı tasavvuf sahasında, Schimmel'in sağlam adımlarla ilerleyebilmesi ve bunu okura olduğu gibi aktarabilmesi önem arz etmektedir.

Yapmış olduğu çalışmalar, onun ideoloji merkezli oryantalist anlayışından uzak olduğunu göstermekte ise de zaman zaman o da, “Her şarkiyatçı biraz ajandır” ithamına maruz kalmıştır. Ama burada asıl önemli olan hakkında söylenenlerden ziyade, onun, ortaya koyduğu çalışmaları ve ilme katkısıdır.³⁰⁴

³⁰³ Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, s. 13

³⁰⁴ Kılıç, Mahmut Erol, “Annemarie Schimmel Vefat Etti”, s. 112.

SONUÇ

Oryantalizm ile ilgili çalışmalarda, son dönemlerde Batı'da görülen manevî arayışın bir neticesi olarak, dinlerin mistik muhtevası ve özellikle İslâm mistisizmi/tasavvuf önemli bir yere sahip olmuştur. Batı'daki tasavvuf merkezli bu tür çalışmalarda, Annemarie Schimmel önde gelen isimlerden biri olarak göze çarpmaktadır.

Almanya'da doğan ve yetişen Schimmel'in, aile yapısının ve hocalarının da etkisiyle mistik konulara eğilimi, genç sayılabilecek yaşlarda başlamıştır. Bu eğilim, kendisini öncelikle Doğu dillerini öğrenmeye sevk etmiştir. Olağanüstü dil yeteneği sayesinde öğrendiği çok sayıda Doğu ve Batı diliyle, bu sahaya yönelen pek çok kişinin keşfedemediği, Doğu kültürünün bilinmeyen birçok yönünü ortaya koyabilmiştir. Onun bu özelliği, araştırmalarda önemli bir esas olan, ilk kaynaklara inebilmeyi mümkün kılmıştır. Schimmel'in konulara nüfuz edebilmesinde, çalışma alanı hakkında bilgi edinebileceği birçok imkânı değerlendirmesi de yer almaktadır Aynı zamanda, hem Doğu'nun, hem Batı'nın kültürüne vâkıf olması, söz konusu iki kültürün geniş bir perspektifle karşılaştırılarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Schimmel, başlı başına kendine ait felsefî bir düşünce sistemi ortaya koymamakla birlikte, İslâm ve tasavvuf alanındaki zengin birikimi, objektif ve sentezci bir bakış açısıyla sunmaya çalışmıştır. Bu yaklaşımını gerek eserlerinde, gerek söylemlerinde görmek mümkündür.

Schimmel'in, ele aldığı kültürü, sathî değerlendirmelerden ziyade, 'içerden biri' gibi gözlemlemeye ve anlamaya vermiş olduğu önem, onu farklı kılan hususlardan biridir. Hayatının çeşitli dönemlerinde, Doğu kültürünü daha yakından tanımak amacıyla, birçok ilmî seyahat yapması bunun bir göstergesidir. Bu seyahatlerinin sadece ilmî sebeplerle değil, kültüre olan sevgisiyle de ilgili olduğu bir gerçektir.

Ona göre, İslâm dünyasındaki din kavramı, günlük yaşam, edebiyat, sanat, felsefe gibi birtakım unsurlar göz önünde bulundurularak, bir bütünlük içinde ele

alınmalı ve anlaşılmalıdır. Schimmel, sürekli bir gelişim ve değişim içinde olan dünyada, İslâm'ın, doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve bu konudaki yanlış kanaatlerin düzeltilebilmesi için, İslâm dininin yeniden yorumlanmasını gerekli görmektedir. Bunun için, çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek bireylerin yetiştirilmesi ve bilgi edinilen kaynakların doğru seçilmesi hususunu vurgulamaktadır.

Çalışmada, Schimmel'in, tasavvufun menşei hususunda, kültürler arası etkileşimin söz konusu olabileceğini kabul etmesiyle birlikte, tasavvufu, özünü kendi iç dinamiklerden alan, '*İslâmî bir olgu*' olarak ele aldığı görülmektedir. Ona göre, tasavvufun kaynağı, Kur'ân ve sünnettir. Özellikle, *Mystical Dimensions of Islam* adlı eserinde bu anlayışın yansımalarını görmek mümkündür. Batı'da, tasavvufun, Kur'ân ve sünnetten bağımsız olarak görülmesine ilişkin yanlış kanaatlere de tepki göstermektedir.

Tasavvufî kavramları ve meseleleri ele alışında, genel oryantalist anlayıştan farklı bir şekilde, kendi görüşlerinden ziyade mutasavvıfların ifadelerine öncelik vermesi önemlidir. Eserlerinde, ele almış olduğu konular hakkında Batı ve Doğu dünyasındaki, yapılmış çalışmalara ve görüşlere de yer veren Schimmel'in, anlatımındaki çeşitlilik ve zenginlik dikkat çekmektedir. Çalışmalarında dikkati çeken diğer bir husus, İslâm mistisizminin edebî yönüne vermiş olduğu ağırlıktır.

Tasavvuf tarihini aktarırken, birçok tasavvufî şahsiyete yer vermekle birlikte Rabiâtü'l-Adeviyye, Hallâc-ı Mansur, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Yunus Emre, Muhammed İkbâl gibi bazı tasavvufî şahsiyetleri ön plana çıkarmakta ve onları diğer oryantalistlerden farklı bir takım yönleriyle ele almaktadır. Ona göre, Rabiâtü'l Adeviyye, "tasavvufa gerçek Batınî rengini veren kişidir". Hallâc-ı Mansur da, bir çok oryantalistin gördüğü gibi bir panteist değildir. Yunus Emre'nin, Kur'ân ve sünnetle bağımlı olmayan bir dindarlığın ve sadece hümanizmin bir temsilcisi olarak görülemeyeceğine dair vurgusu da önemlidir.

Mevlânâ'ya olan yönelişi, sadece ilmî bir merak ve araştırma konusu olmayıp, sevgiye dayalı derûnî bir bağlılığı içermektedir. Ayrıca İkbâl'in düşüncesindeki Mevlânâ vurgusu, Schimmel'i, İkbâl'le buluşturan sebeplerin başında gelmektedir. Diğer taraftan, onun Mevlânâ ve İkbâl gibi düşünürlerin anlam örgüsü kuvvetli

eserlerini aktarmadaki başarısı, dikkat çekmektedir. Bunlarla birlikte, tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan İbn Arabî'nin, onun anlatımında çok fazla ön plana çıkmadığı görülmektedir.

İslâm'ın, Batı'da yanlış tanındığını sık sık ifade eden Schimmel'in, bu kanaatin değiştirilmesi ve İslâm'ın doğru olarak anlaşılmasında sarf ettiği çabayı gerek hayatında, gerekse eserlerinde görmekteyiz. O, İslâm dini ve tasavvuf hakkında Batı dünyasında oluşan tüm eski ve yeni önyargılara rağmen, onu objektif bir şekilde tanıtan oryantalistlerin başında gelmektedir. Schimmel'in, Batı'da, İslâm ve tasavvufun tanıtılmasında önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra doğu dillerinde yapmış olduğu çevirilerle Doğu dünyasında da önemli bir rol üstlendiği bir gerçektir.

İslâm kültürüne katkılarından biri de, İslâm dünyasının, sahip olduğu zengin kültürel mirasın farkında olunmasına dikkat çekmesi olarak zikredilebilir. Bu bağlamda, Doğu'nun, kendi temel kaynaklarına yönelmesi ve değerlerini muhafaza ederek Batı'nın düşünce sistemiyle karşılaştırmalı bir bakış açısına sahip olması önem arz etmektedir. Böyle bir bakış açısının gelişebilmesi için, temel kaynaklara ulaşmada dil bilme, ilmî disiplin, objektif yaklaşım, farklı fikirlere açık olma gibi unsurların önemi, Schimmel'in hayatı ve eserlerinde de somut olarak görülmektedir.

Tasavvuf tarihi araştırmacısı Schimmel, tasavvufa, sadece tarihî bir olgu olarak yaklaşmamakta, aynı zamanda onun, halihazırda yaşanan bir iç tecrübe olması özelliğine dikkat çekmektedir. Tasavvufun, Kur'ân ve sünnete dayalı iç dinamiklerinin ve kendine özgü bir takım metotlarının bulunduğunu vurgulayan Schimmel, günümüzde var olan bir takım maneviyatçı akımların, bu temel dinamiklerden yoksun olduğu için, İslâm çatısı altında değerlendirilemeyeceği anlayışına sahiptir.

Tasavvufun iç tecrübeye dayalı ve kısmen dışa kapalı yönünden dolayı, tasavvuf tarihçiliğinin, pozitivist tarihçilikten farklı ve zor yönünün olduğu dikkate alındığında, Schimmel'in bu sahadaki vukûfiyeti ve güçlü aktarımı, onun bu alandaki başarısını ortaya koyar niteliktedir.

BİBLİYOGRAFYA

Akın, Nimetullah,

“Annemarie Schimmel”, *İslâmiyât* VII, sy. 1, Ankara 2004.

Araz, Nezihe,

Muradına Eren Dilber, *Resimli Hayat Mecmuâsı*, Haziran 1955.

Aşkar, Mustafa,

Tasavvuf Tarihi Literatürü, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.

Attâr, Feridüddin,

Tezkiretü'l-Evliyâ I-II (çev. Süleyman Uludağ), Mavi Yayıncılık, İstanbul 2002.

Ayvazoğlu, Beşir,

Defterimde 40 Suret, Ötüken Yay., İstanbul 1996.

Ayverdi, Sâmiha,

Âbide Şahsiyetler, Kubbealtı Neşriyatı, III. Baskı, İstanbul 2001.

Bahn, Süleyman Wolf,

“Modern Batı Dünyasında Mevlâna'nın Önemi”, *Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni: Bildiriler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

Bardakçı, İlhan,

“İslâmiyet ve İki Yabancı Eser”, *Zaman Gazetesi*, 13 Haziran 1995.

Bilgin, Nuri,

Sosyal Psikoloji Sözlüğü/ Kavramlar, Yaklaşımlar, Bağlam Yay., İstanbul 2003.

Bolay, Süleyman Hayri,

Felsefî Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, VIII. Baskı, Akçağ Yay., İstanbul 1999.

Bulut, Yüce,

Oryantalizmin Kısa Tarihi, Küre Yay., İstanbul 2004.

“Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine”, *Marife Dergisi: Oryantalizm Özel Sayısı*, sy. 3, İstanbul 2002.

Butterworth, Chrles E.,

İslâm Felsefesinin Avrupa’ya Girişi (çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

İkbal, Muhammed,

Cavidnâme (çev. Annemarie Schimmel), Kırkambar Yayınları, İstanbul 1999.

Cebecioğlu, Ethem,

“Bir Akademisyen Modeli olarak Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, Ankara 2003.

Chaghatai, M. Ikram, *Bibliography of The Works of The Scholar-Hermit Prof. Dr.*

Annemarie Schimmel, ed. Muhammad Suheyl Umar, Second Edition, İqbal Academi Pakistan, Lahore 2003.

Chodkiewich, Michel,

“Sufizmin Batı’da Ele Alınışı: Tahminler ve Kesinlikler”, *İslâm Felsefesinin Avrupa’ya Girişi* (çev. Ömer Mahir Alper, Ayşe Meral), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2001.

Cündioğlu, Düccane,

“Asıl Kimin İçin İlginçtir Bir Kadının Gösterisi?”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 25 Ekim 2002 Cuma.

“Annemarie Schimmel’in Vefatının Ardından”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 1 Şubat 2003 Cumartesi.

Çoruhlu, Yaşar,;

“Türk Sanatı ve Sembolizmde Kedi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Mart 2004, sy. 123.

Derin, Süleyman,

“Dünden Bugüne İngiliz Oryantalizmi: Tasavvufun Gelişimi Hakkındaki Görüşleri”, *Dünden Bugüne Tasavvuf Sempozyumu II*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı, Bursa 2003.

“Müsteşriklerin Tasavvufa Bakış Açısı ve Bu Sahada Yaptıkları Araştırmalar”, *Oryantalizmi Yeniden Okumak: Batı’da İslâm Çalışmaları Sempozyumu*, DİB Yay., Ankara 2003.

Diyanet Aylık Dergi Haber Bülteni, Mayıs 2003, sy. 149.

Emiroğlu, Kudret; Aydın, Suavi,

Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2003.

Ergin, Nevit Oğuz,

“Batıda Mevlâna Celâleddin-i Rumî”, *Uluslararası Mevlâna Bilgi Şöleni: Bildiriler*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.

Evliyaoğlu, Gökhan,

“Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, Ankara 2003.

Habernâme-i Müessesesi-i Tevess-i Dâniş ve Pîjûhiş-i İrân, Mihrimâh-81, Tahran 2002.

Hatiboğlu, Mehmed Said,

“Tanıdıklarının Gözüyle Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, Ankara 2003.

Helminski, Camile Adams,

Sufi Kadınlar : Saklı Bir Hazine (çev. Aslı Özer), Samsara Kitapları, İstanbul 2004.

Hofmann, Murad Wilfried,

3. Binyılda Yükselen Din İslâm (çev. Murat Sülün), Çağrı Yay., İstanbul 2003.
“Almanya’nın İslâm Politikası”, *İslâm*, Mart 1996, sy. 151.

Hucvirî, Ebû Ali el-Cüllâbî (ö.1072)

Keşf’ul-Mahcûb (çev. Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., II. Baskı, İstanbul 1996.

İbn Arabî,

Harflerin İlmi (çev. Mahmut Kanık), Asa Kitabevi, Bursa 2000.

İz, Mahir,

Tasavvuf, IX. Baskı, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.

İzzetbegoviç, Aliya,

Doğu ve Batı Arasında İslâm (çev. Salih Şaban), Nehir Yay., İstanbul 2003.

Kara, İsmail,

“‘Tasavvufun Boyutları’ Schimmel’e Giydirilen ‘Fütüvvet Pantolonu’”,
Yönelişler, Şubat 1983, sy. 20.

Kara, Mustafa,

Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri, Dergâh Yay., İstanbul 2002.

“Doğudan Batıya, Batıdan Doğu’ya Bakan Bir Âlim Prof. Dr. Annemarie Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11. Ankara 2003.

“Utrecht’te Tasavvuf Sohbetleri”, *Dergâh*, VI, Ağustos 1995, sy. 66, İstanbul 1995.

“Tasavvuf Kültürünün Uluslararası Maden İşçisi Prof. Dr. Annemarie Schimmel”, *Yeni Dünya Dergisi*, Şubat 2003.

Kitap Tanıtımı, *Tasavvuf Dergisi*, Ocak-Haziran 2002, sy. 8, Ankara 2002.

Karlığa, Bekir,

İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri, Litera Yay., İstanbul 2004.

Kılıç, Mahmut Erol,

“Annemarie Schimmel Vefat Etti”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Nisan 2003, sy. 112.

Komisyon,

Longman-Metro / Büyük İngilizce Türkçe Türkçe Sözlük, Metro Kitap Yayın Pazarlama A.Ş. , İstanbul 1993.

Kubbealtı,

“Annemarie Schimmel’i Kaybettik”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Nisan 2003, y. 32, sy. 2.

Kucur, Şamil,

Batıdaki Türbedarın Ölümü” *Aksiyon Dergisi*, Şubat 2003.

Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, *Türkiye Diyanet Vakfı Yay.*, Ankara 2003.

Massignon, Louis,

“Tarîkat”, *İA*, XII, MEB Yay., İstanbul.

“Tasavvuf”, *İA*, XII/1, MEB Yay., İstanbul 1979.

Mehmed Said Hatiboğlu'nun Schimmel'e Ait Özel Dosyası.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî,

Mesnevî, Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi, I-VI (çev. Şefik Can), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2002.

Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, Meydan Yay., İstanbul 1988.

Meyerovitch, Eva de Vitray,

Mekke: İslâm'ın Kutsal Şehri (çev. Cemal Aydın), Şûle Yay., İstanbul 2003.

Nasr, Seyyid Hüseyin,

İslâm, İdealler ve Gerçekler (çev. Ahmet Özel), İstanbul 1996.

Önder, Mehmet,

“Tanıdıklarının Gözüyle Schimmel”, *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, Ankara 2003.

“Yeşil Kubbe'nin Gölgesinde”, *Tercüman Gazetesi*, 13 Aralık 1997.

Özkan, Senail,

“Annemarie Schimmel veya Şairler Ülkesine Yalnızlık”, *Türkiye Günlüğü*, Kasım-Aralık 1995, sy. 37.

“Annemarie Schimmel veya Yalnızlar Ülkesine Yolculuk”, *Zaman Gazetesi*, 5 Mart 1996.

“Prof. Annemarie Schimmel'le Edebiyatımız Üzerine”, *Türk Edebiyatı*, Mart 1995, sy. 137.

Raudvere, Catharina,

Çağdaş İstanbul'da Sufi Kadınlar (çev. Damla Acar), Kitap Yay., İstanbul 2003.

Reif, Adelbert,

“Annemarie Schimmel ile Mülâkat” *Tasavvuf Dergisi* (çev. Recai Doğan, İhsan Çapçioğlu), Temmuz-Aralık 2003, sy. 11, Ankara 2003.

Rodinson, Maxime,

“Oryantalizmin Doğuşu” (çev. Ahmet Turan Yüksel), *Marife Dergisi: Oryantalizm Özel Sayısı*, sy. 3, İstanbul 2002.

Safer Baba,

İstîlâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye: Tasavvuf Terimleri, HetenKeten Yay., İstanbul 1998.

“Semazenler Annemarie Schimmel Anısına Döndü”, *Zaman Gazetesi*, 3 Şubat 2004 Pazartesi.

Sezer, Engin,

“İslâm Araştırmaları Bilgini Annemarie Schimmel’in Ardından”, *Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Merkezi Haber Bülteni*, Bahar 2003, sy. 12.

Schimmel, Annemarie,

Aşk, Mevlâna ve Mistisizm (haz. Senail Özkan), Kırkambar Yay., İstanbul 2002.

Auf den Spuren der Muslime, Herder, Germany 2002.

Calligraphy and Islamic Culture, New York University Press, New York 1984.

Çağın Mevlânası Muhammed İkbâl (çev. Senail Özkan), Kırkambar Yay., İstanbul 2001.

Die Orientalische Katze, Cologne: Diederichs 1983.

İslâm’ın Mistik Boyutları (çev. Ergun Kocabıyık), Kabalcı Yay., İstanbul 1999.

Mystical Dimensions of Islam, The University of North Carolina Pres, U.S.A. 1975.

Mevlâna Celâlettin Rumî’nin Şark ve Garpta Tesirleri, Gutenberg Matbaası, Ankara 1963.

Pain and Grace: A study of Two Mystical Writers of Eighteenth-Century Muslim India, Leiden: E. J. Brill 1976.

Rûhum Bir Kadındır (çev. Ömer Enis Akbulut), İz Yay., İstanbul 1999.

Sind Halk Şiirinde Hallâc-ı Mansûr, Tasavvuf Âleminden Simalar Serisi: 2, ed. Sofi Huri, İstanbul 1969.

Tasavvufun Boyutları (çev. Ender Gürol), Adam Yay., İstanbul 1982.

Tasavvufun Boyutları (çev. Yaşar Keçeci), Kırkambar Yay. İstanbul 2000.

The Mystery of Numbers, Oxford Univeristy Press, New York 1993.

The Triumphal Sun: A Study of Works of Jalaloddin Rumi, State

University of New York Press, Albany 1993.

Yunus Emre ile Yollarda (çev. Senail Özkan), Ötüken Neşriyat A. Ş., İstanbul 1999.

“Sufism and Spiritual Life in Turkey”, *Islamic Spirituality*, ed. Seyyid Hüseyin Nasr, The Crossroad Publishing, New York 1991.

“Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed” (çev. Zülfikar Durmuş), *Tasavvuf Dergisi*, Temmuz-Aralık 2002, sy. 9, Ankara 2002.

“Yunus Emre”, *Yunus Emre and His Mystical Poetry*, Ed. Talât Halman, Indiana University Turkish Studies, United States of America 1989.

Smith, Margeret,

Bir Kadın Sûfi: Rabia (çev. Özlem Eraydın), İnsan Yay., İstanbul 1991.

Şenay, Bülent,

“Almanya’da Oryantalist Çalışmalar”, *Marife Dergisi*, sy. 3, Konya 2003.

Takış, Taşkın,

“Oryantalizm Üstüne Tezler”, *Doğu Batı Dergisi*, sy. 20, Ankara 2002.

Türkiye Kültür ve Sanat Bülteni, Ocak-Şubat 1996.

Uludağ, Süleyman,

Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., IV. Baskı, İstanbul 1999.

İslâm Düşüncesinin Yapısı, Dergâh Yay., IV. Baskı, İstanbul 1999.

Yarar, Erhan,

“Almanya İslam Dünyasına Neden İlgi Göstermektedir?”, *İslâm Dergisi*, Mart 1996, sy. 151.

Yaşar, Hüseyin,

Avrupa ve Kur’an: Avrupa’da Kur’an Araştırmaları ve Çevirileri Üzerine Bir İnceleme, Tibyan Yay., İzmir 2002.

Yazgan, Mustafa,

“Annemarie Schimmel”, *Zaman Gazetesi*, 19 Ağustos 1996 Pazartesi.

Yıldırım, Suat,

Oryantalistlerin Yanılguları: Oryantalistlerin İslâm Araştırmaları Üzerine Düşünceler, Ufuk Kitapları, İstanbul 2003.

Yüce, Abdülhakim,

“Dinler Arası Diyalogda Tasavvufun Rolü”, *YYÜİFD*, sy. 3, Van 2000.

Yücel, Tahir,

İslâm Hakkında Ne Dediler?, İz Yay., İstanbul 1993.

İNTERNETTEN ULAŞILAN KAYNAKLAR

Akın, Nimetullah, “Derviş ve Kedi”,

<http://www.bengisu.net/yazi.asp?Oku=2042&BolumNo=10> 20.03.2003

Ayvazoğlu, Beşir, “Mevlâna, Schimmel ve Meyerovitch”,

<http://www.tercumangazete.com/hoku.aspx?yid=109> 22.06.2004

Bozdağ, Recep, “Schimmel ‘doğru İslâm’ı anlattı”,

<http://www.yeniasya.com.tr/2003/02/08/dizi/default.htm> 28.2.2004.

Çakırgil, Selahattin, “Müslüman ve Hıristiyanların Kilisede Buluşması”,

http://www.yorum-online.de/s_cakirgil/s_ca_subat/musluman_ve.htm 29.06.2004.

Lerch, Wolfgang Günter, Doğunun Elçisi (çev. Ali Osman Öztürk),

<http://www.kto.org.tr/dergi/ekim98/dogunun.htm> 07.05.2003

“Ölen İslam Bilimcisi Prof. Dr. Annemarie Schimmel’in Onuruna Ankara Üniversitesi
ve Alman Büyükelçiliği Tarafından Düzenlenen Anma Töreni”

<http://www.germanembassyank.com/tr/press/bulten/2003> 07.05.2003.

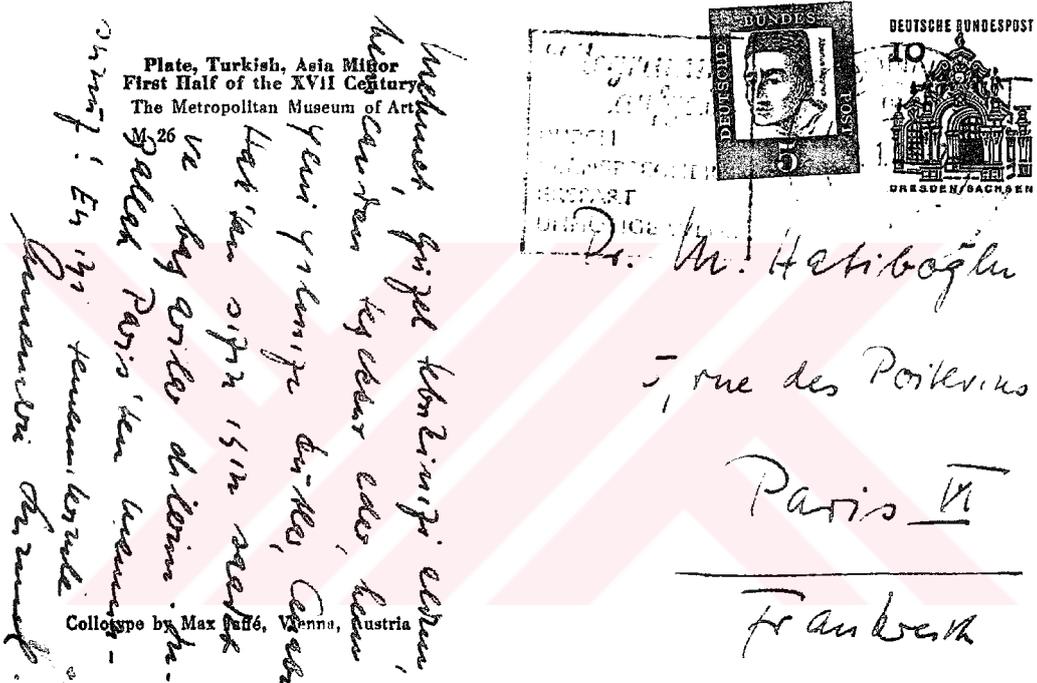
T.C. Berlin Büyükelçiliği,

<http://tcberlinbe.de/tr/arsiv/2003/ak0402031.htm> 05.05.2003.

EKLER

EK 1. Annemarie Schimmel'in El Yazmaları

Schimmel'in, Öğrencisi Mehmed S. Hatiboğlu'na Göndermiş Olduğu Kartpostal

Türkçe El Yazısı Örneği

Aziz ve kâşerimli kalemim
Salahattin ve Nazide Bate'ya
as iyi temenilerde!
Annemarie

Schimmel'in Mehmed S. Hatiboğlu'na Yazdığı Osmanlıca Mektup

Bonn, L'annee 64. 42

11.7.63

تأخیر اولادیم محمد، السلام علیک ورحمة الله وبرکاته .
مکتوبنیزه جاننده تشکرلر! گوندرمک لطیفنه بولنده یغیز کتاب ده
وقتنده طبری وچوره فایدهسی دوقوندی . چوره چوره تشکرلر!
فقط بوخصوصده بو قنادر زهت حله چکلنری بیلسه ایتم محتوره اولنده
وضیح لیردم! صانع اوله سکر، وار اوله سکر!
ادشاهاله ایشلرکز. دراملی اولارده گوزلیجه ایله یور. یاریس
سیاحتکر تحفه ایله چک ی؟ بده لکیمه صفتنه ده اوج گوره اورانه
ایتم محترم استادین حمیداللهی گوردم، صابینه کتاب صاندر
آلتم. بزم باریسده بزم کیم انانلر ایچوره انک هادب وانک ترالکله.
صنهدرا
بدراه یگی برشی بوقده ده دوقریسی، گوندر او قنادر چایبوره گیبورکه
انار برنورلی کندهینه گله سیوز برچوره برلر، قونفرانس ایچوره گیندم
صودرا بزم سوگلی "مکر ونوره" بنی چوره مشغول اییور. فقط حد
اولسوره گوزل ایله یور. ادشاهاله اغوستوس اینده ایلنجی نسخهسی
الکنه گیه چک. درسلم ده چوقدر استیماندرک دردی ده بگوزلرک
باشلا یور...
بزم حکمت بک دوقسرد، برآده اول کندهینه بر مکتوب یازا چقم

اما اولادی بر نورلی . بنده لطفا سلام سوبله یکن!
دورید یغمه گوره بونه دیکده ایلدرک صونکده بر نورک صنعت
توقنره سی واریسده سزک خبرکز داری؟ ویا کده اونک نقرعاتی
صودرا بیلرکز؟ چونکه برارقاداسله بده بوکه اشتراک ایتمک استیور
بالله خلوص بک بونی بزه بیلدره بیلر.
ادشاهاله سزکله بوقده دوستکر اییگر! صیگزه جانده سلام
واپ تمئید سزک ده خصوصی تشکر و جاننده ای دیلکر!
الله امانت!

Annemarie Schimmel

Prof. Alessio Bombacci
Napoli

Prof. Alessio Bombacci

Istituto Universitario Orientale

Istituto di Turcologia

26 Eylül - Tekim. Napoli

11/7/1963 Bonn

Aziz Evlâdım Mehmet,

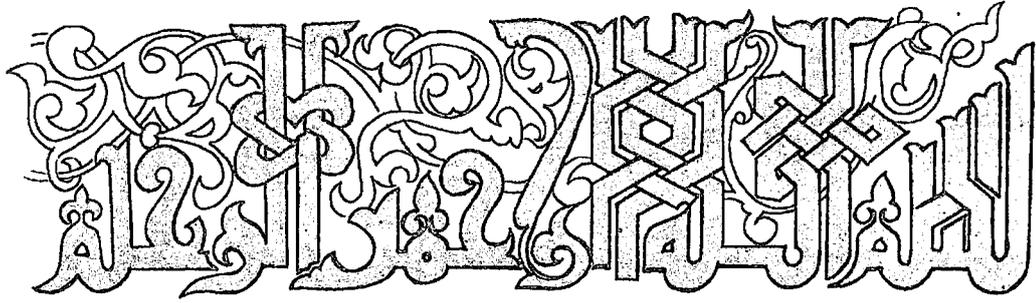
Esselâmü aleyke ve rahmetullahi ve berekâtüh. Mektubunuza candan teşekkürler. Göndermek lütfunda bulunduğunuz kitap da vaktinde geldi ve çok faidesi dokundu. Çok çok teşekkürler. Fakat bu hususta bu kadar zahmet çekeceğinizi bilseydim, muhakkak ondan vazgeçerdim. Sağ olasınız, var olasınız. İşleriniz devamlı olarak güzelce ilerliyor. Paris seyahatiniz tahakkuk edecek mi? Ben geçen hafta da üç gün orada idim. Muhterem üstadımız Hamidullah'ı gördüm. Sayısız da kitap satın aldım. Bu Paris'te bizim gibi insanlar için en cazip ve en tehlikeli şeydir. Burada yeni bir şey yok. daha doğrusu günler o kadar çabuk geçiyor ki insan bir türlü kendine gelemiyor. Bir çok yerler(e) konferans için gittim. Sonra benim sevgili "Fikr u Fen" beni çok meşgul ediyor. Fakat hamdolsun güzel ilerliyor. İnşallah Ağustos ayında ikinci nüshası elinize geçecek, derslerim de çöktür. İmtihanların derdi de bu günlerde başlıyor...

Bizim Hikmet (Tanyu) Bey dönmüş, bir an evvel kendisine bir mektup yazacaktım. Ama, olmadı bir türlü. Benden lütfen selâm söyleyiniz. Duyduğuma göre Venedik'te Eylül'ün sonunda bir Türk Sanat Kongresi varmış. Sizin haberiniz var mı? Veya kimden onun teferruatını sorabiliriz? Çünkü bir arkadaşım la ben, buna iştirak etmek istiyoruz. Belki Haluk (Karamağaralı) Bey, bunu bize bildirebilir.

İnşallah sizinle bütün dostlar iyisiniz! Hepinize candan selâm ve iyi temenniler, size de hususî teşekkür ve candan iyi dilekler!

Allah'a emanet!

Annemarie Schimmel

التشبيه بالحروف في الأدب الإسلامي

بقلم أنا ماري شيميل

الى الكتابة والقلم واللوح المحفوظ ، ومن هناك اخذ المسلمون يستأنسون الى هذه التعبيرات ويعطونها اهمية خاصة . وكم من شاعر واديب ، وكم من متصوف وعالم استفاد من هذه الاشارات المحيطة وأستعملها في كتاباته .

وفي كثير من الكتب المأثورة ما يدل على الدور المهم الذي لعبته الكتابة والخط الذي يسميه عبيد الله بن العباس «لسان اليد» وقيل ان الانسان يمتاز عن سائر انواع الحيوان بالخط ، وان الخط اهم العلوم وأشرفها .

ومن المعلوم ان في الروايات اشارات الى الخط الذي انزله الله تعالى على انبيائه في قديم الزمان :

«ولولم يكن من شرف الخط الا ان الله تعالى انزله على آدم او هود عليهما السلام وانزل الصحف على الانبياء مسطورة : وانزل اللوح على موسى عليه السلام مكتوبة ، لكان فيه كفاية .»

ويروي ان سليمان عليه السلام سأل عفرينا عن الكلام فقال : ريح لا يبقى ؛ قال فما قيده ؟ قال : الكتابة .

ومازال الادباء يصنفون كتباً في فضائل الكتابة وتقرأ في كتب التاريخ اسماء الكتاب المشهورين من عهد الرسول الى ايام المؤلف نفسه . واجتهد المؤرخون بان يخلصوا اخباراً عن الكتاب الدائمي الصيت . فألقوا رسائل في «ادب الكاتب» دالين على ما يجب على الكاتب الالهي ان يعلم من العلوم الدينية والدنيوية . وصارت هذه الرسائل - من كتاب الصوفي مثلاً في دور خلفاء بني عباس

نظم شاعر شعبي تركي في القرن السادس عشر قصيدة قال فيها ان اسم محبوبته يسطره المطر اذا تماطل ، والبط اذا سبح ، والثلج اذا سقط على الارض : فإن اسم حبيبته هو «الف» وكان كلما وقع نظر شاعرنا هذا على اى خط مستقيم رأى فيه الالف ، وفي الالف اسم المعشوقة . ومع ان هذه القصيدة الشعبية لا توجد فيها بلاغة الكلام ولا فصاحة الاسلوب ولكنها تدل على المناسبة الموجودة بين الخط والشعر ، بين الكتابة والدين ، بين حروف الهجاء العربية ورموز الصوفية .

تجد في مدنيت العالم كلها مناسبات خاصة بين الكتابة والدين ، ولذلك صنف احد مدققى تاريخ الاديان في اسانيسيا ، وهو ا. برتولت (A. Bertholet) كتاباً مهماً اشار فيه الى اهمية الكتابة في جميع الاديان ، وكذلك في الخرافات العامة والسحر . فان مهمة الكتابة هي المحافظة على الكلام الالهي . ولذلك اتفق اهل الدين على انه يحتم على كل من نسخ كتاباً مقدساً ان يكون في حالة انظاهرة الكاملة الروحية والبدنية . وقالوا ان ثوابه كبير في الدارين .

وكان للاسلام دور عظيم في هذا الحيز . فقد اشار العلامة سودربلوم Söderblom الاسويجي الى ان الاسلام هو اوت من فرق بين اهل الكتاب وبين اصحاب الاديان الاخرى . وهذا الفرق من اهم ما يتمسك به تاريخ الاديان الى يومنا هذا . وفي القرآن الكريم كثيراً ما يشار

“Die orientalische Katze/ Doğu’nun Kedisi” İsimli Eserinden, Doğu Kültüründeki Kedi Motifleri

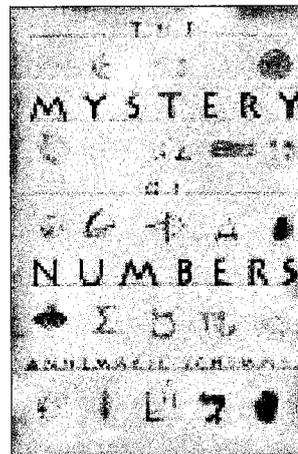
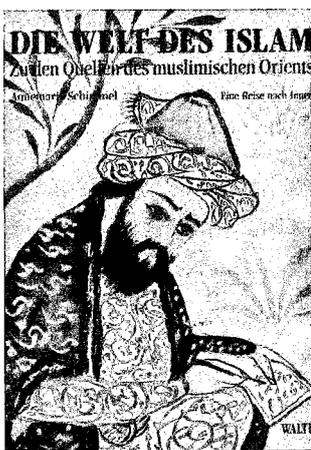
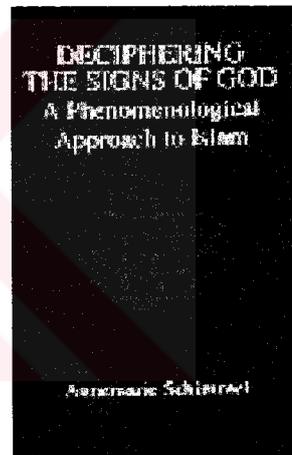
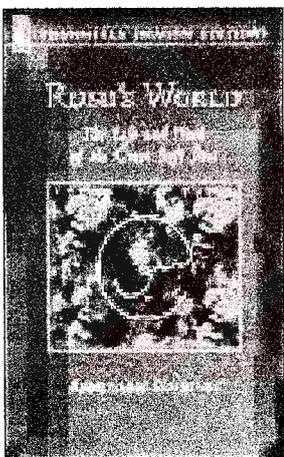
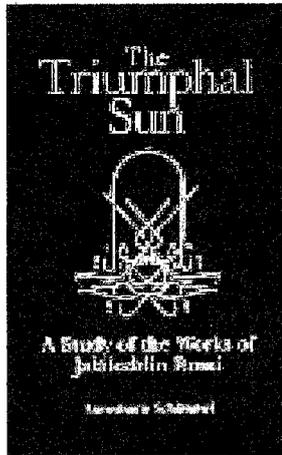

“Islam in India and Pakistan/ Hindistan ve Pakistan’daki İslâm” İsimli Eserinden Sûfilerle ilgili Bir Minyatür ve Hâfız’ın Divânı’ndan Bir Sayfa

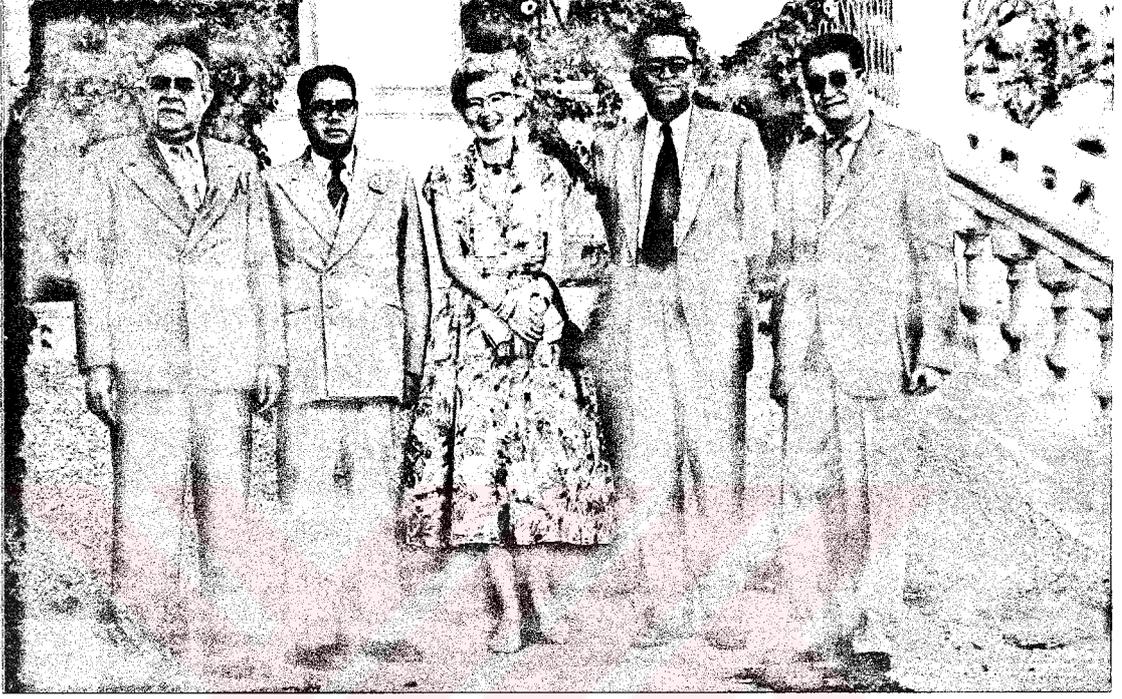

Schimmel'in Eserlerinden Bazıları

EK 3. Hayatından Kesitler

Hint Alt Kıtasındaki Seyahatlerinde

18 Mayıs 1955'te, Ankara'da Eşi Osman Tarı ile Nikah Merasimlerinde

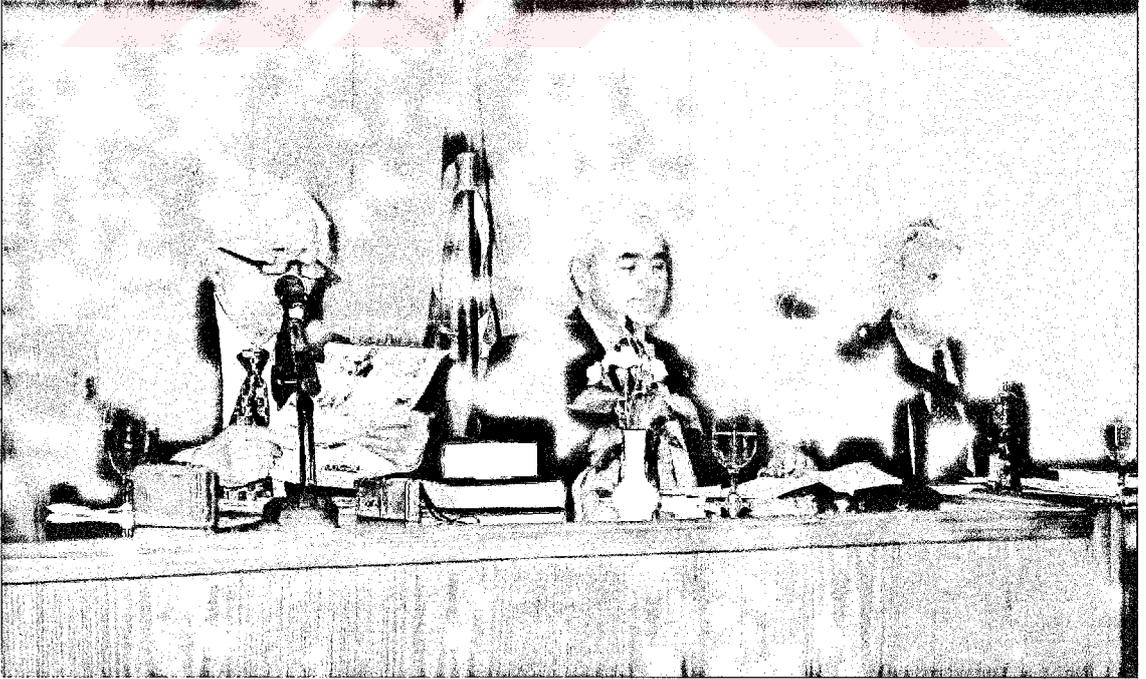
1995'te, Prof. Dr. Mustafa Kara ile Birlikte Hollanda'nın Utrecht Şhrinde

Vefatından Kısa Süre Önce, Ekim 2002'de Tahran'da Adına Düzenlenen Konferansta

14 Nisan 2003'te A.Ü. İlahiyat Fakültesi'nde Düzenlenen 'Annemarie Schimmel'i Anma Programı'nda Prof. Dr. Mehmed S. Hatiboğlu, Prof. Dr. Hasan Onat, Mehmet Önder

1995'te Schimmel'e, Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü'nün Verilmesinin Ardından Basında Çıkan Haberler

Barış ödüllü Prof. Dr. Schimmel, Salman Rüşdi, Aziz Nesin, Teslime Nesrin üzerine yazar Rolter'le ta Alman oryantalistler kapaştı!

FIKRET ÇENGEL

Anna Marie Schimmel Türk okuyucusunu yakından tanıdığı bir oryantalist. Halkta ve bahkade aşina bir isim. Bir zamanlar Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde dersler vermiş tasavvuf ve Mevlana hayranı hatırı saygı bir Alman. Alman Yazarlar Barış Ödülü'nü aldıktan sonra Rüşdi, Nesrin gibi-leri eleştirisi barış ödüllü verenleri pleman etmiş. Şimdi onun yerine keşke Aziz Nesin'e verseydik diyorlar. Schimmel ile bizim laik hanedanı argümanlarına saldıran Rolter'in Der Spiegel dergisinde gerçekleştirilen ilginç tartışmasını dikkat nazarlarınıza sunuyoruz:

Soru: Bayan Schimmel, Salman Rüşdi'nin avukatı size Alman Kitabevleri Birliği'nin barış ödülünün verilmesini istedi. Ancak bu açıklanır açıklanmaz, Alman ARD televizyon kanalına bir açıklamada bulunarak Rüşdi'nin "inançlı insanları kövür şekilde" yaradığını söylediniz.

Schimmel: Evet, aynen öyle söyledim. Fakat aynı konuşmada Humeyni'nin Rüşdi hakkında verdiği ölümlü tavsiyesi de söz konusu oldu. Rüşdi'nin bu görüşüne de değinmek istiyordum.

Rolter: Rüşdi'ye yöneltilen ölümlü tehdit formülasyonunuz daha gerçekleri ne kadar basit algıladığımızı gösteriyor. Bana göre deşifreli bir örnek bir tarar.

Schimmel: Ben bu anlamda söylemek istemedim. Bunu söylememdeki maksat olayın ne kadar korkunç bir şey olduğunu vurgulamak.

Soru: Rüşdi'nin kitabı müslümanları ne denli etkiledi?

Schimmel: Yani, en basit örnekte, kitapta Peygamber'in hanımlarını öyle bir tarzda ifade etti ki, namuslu genç kızlar için örnek olmaktan çekiyor.

Rolter: Umumhane şah...

Barış ödüllü Prof. Dr. Anna Schimmel, Rolter ile görüşüyor

arasında bir kişisel mücadeleden başka bir şey değil.

Schimmel: Olabilir. Ancak müslüman dostlarım, sorunu size göre daha farklı bir açıdan yorumladı.

Soru: Bayan Schimmel, soruyorum size İslam kültürünü Batı'ya anlatmanın görevi nedir. Özellikle İslam Tasavvuf'u ve Sufizmi. Aynı görevi ters istikamette yürütüyor musunuz?

Schimmel: Elbette, gerek Türkiye'de gerekse Pakistan'da her zaman için bizim kültürümüzün İslam ülkelerine birbirmizi daha iyi anlatabilme için önemli bir rol oynadığını düşünüyorum.

Ve ne zaman Humeyni dindar olur?

Schimmel: Bir insan müslüman olabilir. Allah'tan başka bir ilah olmadığını ve Hz. Muhammed'in onun kulu ve Rasulü olduğunu kabul etmesi gerekiyor. Humeyni ile ilgili olarak ise, İran'da birçok insan bana, Humeyni'nin bir tasavvufçu olarak önemli rol oynadığını söyledi.

Rolter: Tasavvuf kardeşliği, tolerans ve paylaşım. Bir de Humeyni'nin İslam dünyasının önderi olduğunu söylerseniz, midem dözecek.

Schimmel: Sayın Rolter, sizi anlıyorum. Fakat Humeyni'yi kırdara gelmeden önce yıllarca İhni...

Rolter: Tahran'dayken hiç Rüşdi üzerinde durdunuz mu?

Schimmel: Çok geniş bir program Politik sorulara hiç muhatap olmadım.

Rolter: Peki neden?

Schimmel: Benim yaşadığı asil bulduğum İslam Tasavvufu üzerindedir. Bu dağ gibi diğer müslüman ülkelerde konuşularda belli bir çizgiyi aşmamı gösteririm. Ben tam anlamıyla anti-pi insanım. Bundan dolayı da üstelik y şey söylemek için de büyük ifade demiyorum.

Rolter: Tartışmamızın temel soru nedir. Yayınevleri dengecinin baş ödülü neden veriliyor. Yani edebî, sanat ve alanda dünyayı başa ulaştıracak çabaları.

Schimmel: Şimdiye kadar yayınlı eserimde İslamiyet'i en güzel yönüyle anlatmak istedim. Bana göre bu da potansiyelidir.

Rolter: Hayır, eserleriniz politik düşüncelerinizde Doğu'da baskı altında tutulmuş insanların çıkarlarını görmek istediği barış ödülünün size nasıl verildiğini düşünüyorum. Bence sizden daha çok Tü Aziz Nesin ödül almaya daha layık.

Soru: Kitabevleri derneği jürisini karardan dolayı Bayan Schimmel'i ele ysmiz.

Rolter: Kabul ediyorum, fakat ödeyan Schimmel'e verilmesi sanki Humeyni'nin İslamı onaylamak gibi anlaşılır. Yani Schimmel'in Rüşdi'yi sevmediğini yorum.

Schimmel: Ben kitapları sevmiyorum. Herhangi bir insanın keta'ya ile nasıl öldürüldüğünü anlamıyorum.

Salman Rüşdi, Almanya'yı karıştırdı

İslamiyatçı Profesör Annemarie Schimmel, Rüşdi'yi kınadığı için Alman basınının ve Almanya'daki aydınların hücumuna uğradı. Alman basını ve Almanya'daki aydınların, Schimmel'e verilen barış ödülünün geri alınmasını istedikleri belirtiliyor.

SUAT FILMER-LONDRA

Salman Rüşdi olayı, Almanya'yı da karıştırdı. Almanya'nın en saygın ödülleri arasında biri olan ve ünlü yazarlara verilen Barış Ödülü'nün bu yılki sahibi, İslam tasavvufu konusunda çalışmalarıyla tanınan Annemarie Schimmel, Salman Rüşdi'yi, müslümanların dini duygularını rencide ettiği gerekçesiyle şiddetle eleştirdi. Alman basını ve aydınları, A. Schimmel'in Salman Rüşdi'yi eleştirmesi üzerine karşı atığa geçti ve ödülün geri alınmasını istedi.

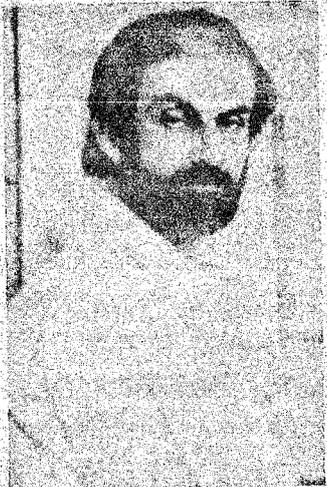
İngiltere'de, yüksek öğretim sorunlarıyla ilgili olarak haftada bir yayımlanan dünyaca ünlü Times Higher Education Supplement (THES) adlı derginin bu haftaki sayısında yer alan bir haberde, Salman Rüşdi olayının Almanya'yı karıştırdığı bildiriliyor.

Dergide, bir Alman televizyonunda, kendisiyle yapılan bir röportajda, ünlü İslamiyatçı Annemarie Schimmel'in, Şeytan Ayetleri kitabının yazarı Salman Rüşdi'nin "müslümanların dini duygularını çok kötü bir şekilde rencide ettiğini" söylediği kaydediliyor ve bu nedenle Rüşdi'yi sert bir şekilde eleştirdiği ve "Yaşlı başlı adamların yüzden hümgür hümgür ağladıklarını gördüm" dediği belirtiliyor. Yüda bir verilen Almanya'nın ünlü Borsenevin Barış Ödülü'nün bu

yılki sahibi olan Schimmel, fanatizmin ürünlüce boyutlara listiği bir ortamda İslam ve Hıyanlık arasındaki işbirliğini ve yanlışlığı tartışmaya katkıda bulunduğuna ilişkin bu yılki barış ödülü kaldırılmı. Ancak Schimmel'in Alman televizyonunda Salman Rüşdi'yi sert bir dille eleştirmesi, Almanya'daki basın organının ve aydınların sert tepki almelerine yol açmış.

"Ödül geri alınmalı"

Dergide, Alman basını ve Almanya'daki aydınların, Schimmel'in Rüşdi'yi eleştirmesi üzerine, Schimmel'e karşı hücumları rek. Schimmel'e verilen Barış Ödülü'nü geri alınmasını istedikleri belirtiliyor. THES dergisinde, Doğu Araştırmaları konusunda görev yapan Gernot Rolter adlı profesör, Die Zeit gazetesinde yazdığı bir makalede, "Profesör Schimmel'e verilen ödülün geri alınması talep ediyorum. Barış Ödülü, için verilir. Ölümlü için ha da feta verilen bir yazarı ele bir kişiye, Barış ödülü verilmesi lam dünyasındaki pek çok aydın adamı tarafsızdan bile kabul emeyen fetvama, gözyaşı. "Müslümanlar anlamak lazım bir yazara verilmesi talihisi Müslümanlar, gözyaşı doküyor bir yazarı ölümlü cezasına çarptırmasını onaylamak mı gerek"

Salman Rüşdi

Teslime Nesrin

Vefatı Üzerine Türk Basınında Yer Alan Haberler

Avrupalı Müslümanlar'ın "Anne"si öldü

ERFURT/Ünlü Alman İslam bilimcisi Annemarie Schimmel 80 yaşında öldü. Schimmel'in uzun yıllar üyeliğini yaptığı ve merkezi Almanya'nın Eschweiler kentinde bulunan Almanya Müslümanlar Merkez Konseyi tarafından yapılan açıklamada, 7 Nisan 1922 tarihinde Almanya'nın Erfurt kentinde doğan Schimmel'in "İslam dünyası arasında köprüler kuran" di. Ankara, Bonn, Harvard, Londra'da üniversite profesörü olarak görev yapmış Schimmel ile ilgili detaylı bilgiye Schimmel'in ölümüyle ilgili haberde yer almaktadır.

Annemarie SCHIMMEL

UNUTMAYACAK GİZELEK VEFAT
Avrupalı Müslümanlar'ın "Anne"si vefat etti
 • Ünlü Alman İslam bilimcisi Annemarie Schimmel 80 yaşında öldü. İslam'a bir oryantalist (sarıya sarı) gibi yaklaşmayan Schimmel, müslümanlar için bir araştırmacı olarak Müslümanların sevgisini kazanmıştı.

Faruk ŞEN'den güzel teklif
 Türkiye Araştırmalar Merkez Direktörü Prof. Dr. Faruk ŞEN, Schimmel'in vefatı dolayısıyla başbakanın başbakanlığına danışmanı olarak görevlendirilmesini istediğini bildirdi. ŞEN, vefatı dolayısıyla başbakanın başbakanlığına danışmanı olarak görevlendirilmesini istediğini bildirdi. ŞEN, vefatı dolayısıyla başbakanın başbakanlığına danışmanı olarak görevlendirilmesini istediğini bildirdi.

Vefat

...urucu biçimde tanıtılmasını...
 ...ve İslam Uzmanı
SCHIMMEL
 ...metre taş ol...
 ...ve hoşgö...
 ...ifade etme...

Sevenleri adını
GAZETE OKUYUCUSU

Vefat

...mi çalışmalar ve kalıcı eserlerle herkesin gönülünde tal...
 ...an, Barış Ödülü sahibi
Annemarie SCHIMMEL

hanımefendinin vefatı dolayısıyla tüzümlü içerisindeyiz.
 Schimmel, Avrupa'daki Türk toplumunun düzenlediği etkinliklere katılarak bizden bir...
 gibi ömrü boyunca hareket etmiş, müslümanlığın yüce değerlerinin Alman halkına...
 anlatılmasında da bir köprü vazifesi görmüştür.
 O'nun ilkeleri doğrultusunda dinler arası barış ve hoşgörünün yaygınlaşması...

Marburglu Cemile Kıratlı' Rabbine yürüdü

bilimi arasındaki köprüyü kalkan Schimmel, duyguları incitme azamı gayret gösterdi.

Orhan Aras
 Kendi isimlendirmesiyle Cemile Kıratlı, Barış ödülü sahibi Annemarie Schimmel pazar günü 80 yaşında, Bonn'daki evinde vefat etti. İslam'la tanışıklığı 15 yaşında başladı. Daha o yaşlarda Arapça öğrendi. Sonra Berlin'deki üniversite öğrenimini süresinde de Türkçe ve Farsça...
 İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marburg'da öğretim üyeliği yapan Schimmel, Ankara Üniversitesi'nde de dersler verdi. 1970 yılından beri Harvard'da Indo-İslam kültürü üzerine hocalık yapıyordu.
 Yüzen fazla kitaba imza attı. 1981'de Alman Lyakat Nişanı'nı, 1995'de de Barış Ödülü'nü aldı. Bir televizyon röportajı sırasında Salman Rüşdi'yi eleştirdiği için yoğun hü-

cumlara maruz kaldı. Önyargılı bir ortamda, İslam'ın güler yüzünü en keskin ve renkli fırçalarla resimledi. Dinle bilim arasındaki köprüyü kalemiyle kurarken duyguları incitmemeye azamı gayret gösterdi. O, İslam'ı ve müslümanları çok sevdi. Müslümanlar da ona yüreklerini açtılar. Pakistanlılar Lahor'da adını bir bulvara verdiler.
 O ömrü boyu, İslam'ın ilim şansıyesini altında oturdu. En çok Mevlana ile Muhammed İhsal hakkında yazdı. "İslam'ın Mistik Boyutu" isimli eseri bütün uzmanlarca temel eser olarak nitelendirildi. Ona göre tasavvuf, insanın, zikirle, davranışla, yalnzlıkla, sevgiyle Allah'ı araması, Allah'a yakınlaşmasıydı.
 Her din'in bir giriş kapısı vardır. Tasavvufu o kapılar daha basit açıldılar" sözü onunundur. Yine bir konuş-

masında, "Benimle Doğu arasında bir aşk hikayesi var" demişti. Belki'de Doğu ile Batı yakınlaşmasının aşkı olacağını hayal ediyordu.
 Yürecindeki inancı ancak Rabbimiz biliyor. Yalnız, Yunus'unuzu o güzel sevda şifirini bir müslümana gibi anlayarak tercüme etmişti:
 Ne varlığa sevinirem
 Ne yolduğa yeminürem
 Aşkın ile avunuram
 Bana seni gerek seni !
 Das Dasein kann nicht nicht erlösen
 Das Nichtsein kann ich nicht bereuen
 Nur Deine Liebe' karun Trost mir sein
 Ich brauche Dich, nur Dich allein !
 O'nun rahmet deryası o kadar ki yük kil Ne diyelim?
 "Hersey O'ndan gelmiş, O'na döner."

ÖZGEÇMİŞ

1977 yılında Eskişehir’de doğdum. 1994’te İzmir Konak İmam Hatip Lisesi’nde orta öğrenimimi tamamladım. 1994-1995 öğrenim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimime başladım. 1999-2000 yılında aynı fakülteden mezun oldum.

2001-2002 öğrenim yılında Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tasavvuf Anabilim Dalı’nda yüksek lisans programına kaydoldum. 2002 Eylül ayında Prof. Dr. Mustafa Kara danışmanlığında “Annemarie Schimmel’in Tasavvuf Kültüründeki Yeri” isimli tez çalışmasına başladım.

